

ДУЖАЯ

№ 2 2019

літературно-мистецький та публіцистичний журнал. Видає Спілка українських письменників Словаччини, Пряшів.

DUKLA –
literárno-umelecký
a publicistický časopis.
Vydáva Spolok ukrajinských spisovateľov
na Slovensku, Prešov.

Realizované s finančnou podporou Fondu na podporu kultúry národnostných menšín.

ІВАН ЯЦКАНИН,
головний редактор.

РЕДКОЛЕГІЯ:

ГРИГОРІЙ ГУСЕЙНОВ,
АНАТОЛІЙ КАЧАН,
ВАСИЛЬ ДАЦЕЙ,
СТЕПАН ГОСТИНЯК,
ЯРОСЛАВ ДЖОГАНІК,
ПРОКІП КОЛІСНИК,
ОЛЕКСАНДРА ІГНАТОВИЧ,
ГАННА КОЦУР,
МИРОСЛАВ ІЛЮК.

Виходить раз на два місяці.
Передплатна ціна на рік –
3,98 €.

Адреса редакції:
080 01 Prešov,
Ul. Janka Borodáča č. 5

Комп'ютерний набір
NITECH s.r.o., Prešov,

Objednávky na predplatné prijíma každá
pošta a doručovateľ Slovenskej pošty.

Objednávky do zahraničia vybavuje
Slovenská pošta, a.s., Stredisko pred-
platného tlače, Ul. Uzbecká 4, P.O. Box
164,82014 Bratislava 214,

e-mail: zahranična.tlac@slposta.sk

ISSN 0419-8131

ЗМІСТ

Маргарита Лукеча Добірка поезії	2
Василь Горват Добірка поезії	9
Надія Вархол Мандіка	15
Юрій Мушкетик Суд	19
Марія Вайно Кусень світу, або Будинок навпроти	27
Роман Лубківський Слов'янське небо	34
Василь Ільницький «Сталін свідомо планував знищити український народ...»	54
Наталія Ребрик У вінок пам'яті видатної вченої	58
Йосиф Шелепець Олена Рудловчак – тривале і тимчасове	60
Григорій Клочек Як вперше була проспівана пісня «Рева та стогне Дніпр широкий...»	62
Іван Яцканин Через призму історії, або Чи такі ми погані учні? ...	66
Олег Павлів Мала проза і есе	68
Олег Василюшин, Ігор Фарина Сувора ніжність Медової баби	74
Михайло Роман Юрій Балєга у вимірі часу	76
Микола Штець Ще до питання про післявоєнну мовну ситуацію українців Східної Словаччини	80
Микола Дупляк Важливе дослідження про «русинський» сепаратизм на Закарпатті	87

ПОЕЗІЯ

Маргарита ЛУКЕЧА

* * *

Кожне «Я» це – структура.
Правильна, витончена, але не вивчена.
Вона світиться, мов у Луврі
образ Мадонни.
Переступає через кордони,
не знає заборони.
А ми шкірою, лахміттям

її приглушуємо.
Та примушуємо триматися рамок.
Ось-день, ось – ніч, а ось – ранок.
Вона ж далі пробивається, просвічується,
просочується.
Достукатися хоче до іншої структури,
інколи ламає мури.
Шукає схоже на себе, там – на небі.
Все так просто. А тут – умовності.
Вони заважають вивченості одного я іншим.
Простим і грішним
Теж хочеться віршів, щоб читати іншим.

* * *

Струну налаштую на літо.
Не вічна ж холодна зима.
Собою збудованим світом
Візьму й помандрую сама.
У ньому такі видноколи
І птахи, і квіти, і ліс,
Які ще ніхто і ніколи
Мені до цих пір не приніс.
А може, ніхто і не знає
Навіщо мені дивина?
Стандартно шикуються пари,

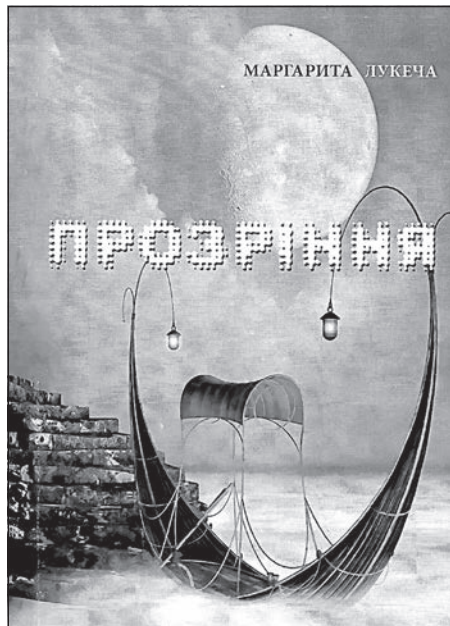
А я фантазую одна.
Зображення схоже на мене
Мені не цікаве нічим.
І хто в мені світ переверне?
Й солодке вино загірчить.

* * *

Я світ стискала у маленьку жменю,
Щоб був моїм, бо він мені світив.
Ти світ забрав! О, що ти наробив?
Ти вбив в мені, о, скільки див убив!
Та я прощаю всі твої гріхи
І знову відкриваю світу жменю.
Поки вогонь довіри не згорів.
Поки кохати хочеться до щему.
Поки трава зелена у саду.
Співають пісню за столом веселим.
Допоки йду. Вперед таки йду.
Й молюся за Христом у ніч воскреслим.

* * *

Торкатись душами –
велика небезпека.
Вони оголені не завжди
і не всім.
В холодний січень
і липневу спеку
Вони зачинені,
мабуть, на сто замків.
А де ключі?
Велика таємниця –
Довірена довіку лиш
на двох.
Вона – в очах
закоханих і лицях.
І кожен крок –
до себе тільки крок.

Того – не можна. І того – не треба.
Ми живемо у комплексах самих.
Чого не можна? І чого не треба,
Коли у ньому є така потреба,
Що жити вже не можемо без них?
Кого кохаш – інші забирають.
Кого ненавидиш – нав'язують тобі.
Ми сатану пускаємо до Раю.
І мовчимо, коли на нервах грають,
Аби не зрушити стандартних тих
стовпів.

Бо так не можна.
Що про тебе скажуть?
Отож іди до спільного ярма.
Зав'яжуть шию.
Що там! Дух зав'яжуть.
І сонце вже не гріє
тільки смажить.

І замість правди роздають обман.
Гірке солодким зверху посипають –
Воно ж пече і в серце і в думки.
І де живеш ти: в центрі
а чи скраю.

Однак на язика тебе спіймають:
«Ішла, увечері? Із молодим таким?»
Ішла! Зламала всі закони ваші.
Відкинула убік здоровий глузд.
Несла коханому любові повну чашу.
І вигнала самотність учорашню
І пересуди
з ваших чорних уст!

З НЕБАЧЕНОГО

Біля закинутого парку
В холодну осінь, сіру мжичку
Припнуті коні два до арки
За позолочені вуздечки.
Що перший – білий,
Другий – чорний.
Стоять чекають терпеливо.
День позіхав і вечір сонний
Присунув якомсь несміливо.
– Де ваші вершники? – питає
І не чекає вже одвіту.
Не знають коні й він не знає,
Чому кінець приходить літу.
На білому – сідло жіноче
Від вітру зовсім захололо.
Та де ж вони вже проти ночі?
Сова кричить немов на сполох.
Пішли у парк і заблукали,
Чого раніше не бувало.
Стояли коні й дивувались
І вершників своїх чекали.

* * *

Стою, немов на попелищі,
І над любов'ю тихо плачу.
Вже все розказано неначе
Та душу крає: нащо, нащо?
Подумаєш?! Велика втрата.
Таких як він...

Як він – немає.

Й покірно слухавку знімаю:
«Алло, куди це ти пропала?»
І знову все на місце стало.
Від зустрічі – і до прощання
Зітріємо своє кохання.
Йому нелегко поміж нами.
Єднати важче, ніж ламати.

І погляну на себе збоку.
Повертаюсь назад потроху.
Полишаю гру.
Я сама собі гуру.
Мій рух належить тільки мені.
Кроки великі і малі – теж мої.
Налаштовую струни до Бога.
Боже, яка я убога...
Як мало ще знаю істини.
Й вагаюся що відповісти,
коли перепитують хто ви?
Від подиву вигнулись брови.
То як ви не знаєте? Жарти?
Пояснювати не варто,
Що ти – це не ти.
Тож диктую.
Ось ім'я моє, ось – мій індекс.
Живу я ось тут, не де-інде.
І знову до гри повертаюсь.
Всміхаюсь.
Люблю. Ображаюсь.
Граюсь.

ПІРАМІДА

Піраміда має міцну основу,
здіймається вгору
лише із долу.
Її верхівка на плечах у тих,
хто внизу.
Їх красу не бачить ніхто.
Вони у лото
грають там внизу.
Зверху не видно,
Хто виграв – не виграв.
Комусь – винагорода
Комусь не повезло.
Та все одно –
піраміда стоїть.

До верху біжить,
 вершечок блищить.
А внизу – як внизу,
 хтось упав, хтось заснув.
З шпилью не видно –
 внизу – тінь.
Тільки стіни із тіл.
Тим, хто вище –
 до Сонця ближче,
 менше ваги
 над собою нести.
От усім би туди!
Але як же пройти?
Перепитує знову
 піраміди основа.

* * *

Життя – вузлом,
Зав'язаним так туго,
Що не розплутати,
здається, вже ніким.
Не те, щоб жаль,
ба, навіть і не туга.
Щось крає душу
І пече вогнем.
Зомлілий день
посунувся по місту.
І слово зайве,
краще – німота.
Жахлива суть
без форми і без змісту.
І в'януть квіти
й не росте трава.
Хто може вузол разом розрубати.
Хто скаже правду
Перший і на всіх?
Нема сміливих.
Знов вдягає шати
сестра-брехня
й радіє лицемір.

Василь ГОРВАТ

Василь Горват – письменник і журналіст. Народився 16 серпня 1961 року в селі Пушкіно Виноградівського району. Закінчив Ужгородський державний університет. Працював учителем, з 1985 року на журналістській роботі, з 1991 року – в газеті «Новини Закарпаття». Член Національної спілки журналістів.

Публікував фантастичні оповідання, вірші, літературні статті в журналах «Київ», «Дзвін», «Шветлосц» (Новий Сад), «Дукля» (Пряшів). «Екзиль», в альманахах та збірниках.

1994 року вийшла поетична збірка «Сьогодні опівночі у Виноградіві тихо-тихо завив вовк», у 2009 році – фантастична повість «Великий похід» (Ужгород: «Гражда»).

бачиш
на столі моя щирість
розкладена
по тарілках і салатницях
на спинці крісла честь
на віріст
а від цноти залишилися ратиці
обгризені
обгризені мабуть життям
на дивані возсідає пам'ять
а поряд совість повна плям
а за дверима і сам я
стою
чекаючи дозволу вирватись
і почвалати на всі чотири сторони
від втоми і самотності чорний
мене проводжатимуть
пам'ять щирість совість
перше кохання і невинність

лише німа печаль зірветься з ланцюга
наздожене
обпікаючи гарячим подихом
стару як льодовик рану в грудях

сьогодні опівночі
у Виноградіві
тихо-тихо
завив вовк
він стогнав десь близько по сусідству
можливо пригадав глинистий запах проліска
(а тут постійно тхне асфальтом)
можливо в уяві його ніжний погляд вовчиці
що вибігла на місячну стежку
чи відчайдушна погоня за вухатим
із смачним запахом страху
сьогодні опівночі
у Виноградіві
боляче так спитав себе
чого тобі сірий
у цьому й без тебе сірому місті
що загубив ти біля газетного кіюску
по вулиці Франка
чи прокладеш ти свою стежку
на холодній міській бруківці
кому й навіщо

цей попіл найсіріший з усіх
цей крик що упав навзнак
цей вітер так рано стих
цей погляд недобрий знак

ми падаємо слабі й старі
ми спалені так неяскраво так
мов під ногами не вогонь горів
а натрієва кислота

цей попіл із наших тіл
цей попіл від наших душ
з долоні-листка злетів
не лови його
не руш

і так важко тримати день
у вишкрябаному дуплі
сірий попіл чорніє вщент
з нього оси родяться злі

дощ натомлено лягав на сухе підвіконня
пальцями сягав пухнастого мов кіт
нового килима
і дихав рівно-рівно мов заснув
квіти підставляли йому губи але він спав
хтось мовчки дивився на привида
що єдиний байдужий
привид не чіплявся до нього
дурними почуттями
з Гофманом в руках
стояв і просто дивився крізь дощ
наче того й не було
потім ступав крізь дощ
наче той сам був привидом
мовчки брів по асфальту
і бризкали
сахалися в сторони краплі
ще раз мов тіль озирнувся
і звичайно не здивувався
коли сірий пес спинився поряд
і жадібно хлебтав неіснуючу зливу
що пливла вертикально
прошиваючи тіло і землю
було затишно й зовсім не боляче

жорна жорсткі
потрощили струхлявілу пам'ять
мовчки стоїть
дивний біль серед шляху віків
ще як були ми
ще як були ми
ще як були козаками
що це за пісня
не знаю
не тямлю
між байдужими жорнами вже ані слова
мука від століть
що ж ми долю свою
що ж ми долю свою
що ж ми долю
висипаєм у мливу свого забуття
що ж ми пісню свою
що ж ми пісню
і крик такий ніжний
спеленали сховали згорнули
без жалю і болю
тільки лірник сліпий
спорожнілими пучками мацав зірки

прощай скажу вікам
прощай
але на мить
зав'яжеться розмова з першим світом
і з тим
який тебе облизував сушив
і піднімав до сонця
це було так недавно
іще горять зірки які жили в той день
іще кричить луна від болю зачаття
і всі такі святі
що страшно поряд жити

нічим я не живу
ніким не марю
і ні до кого яблуком скотитися до ніг
як гіркохолодно
як сумновесело
як жовтозоряно
але десь там десь там
де не я
де смертна течія
і повіває вітер по очах
де є любов печаль і страх
і потерчата повзають в траві
шукають дня а дня нема
лиш хворобливий колір місячного погляду
гладить гілку горду
високої високої високої
тополі
і шепчуть юрби смерекові
а по калюжах бродить туман
мов душа недозріла

прийшла хвилинка
промайнула мить
важка немов вода на дні німого океану
така одна на тисячу доріг
коли у порожнечу простягаєш руки
а очі випивають жовті круки
і жовтий сміх
сміх
шмагає навідліг
а руки в порожнечі не знаходять друга
так доля і засне в чужих кишнях

зима туман і вечір за вікном
і дерево мовчить серед морозу
ніч непомітно стане над селом
зайнявши в небі зірку безголосу

душа і серце мерзнуть бо зима
і очі вже не плачуть бо байдуже
ні радості любові ні тепла нема
лише іронія свій погляд тихо мружить

чую чую стукає байдужість у вікна моїх очей
коричневі бланки наповзають на душу
і люблять мене
кожен ранок я молюся
щоб мене обминув біль

кожної ночі ховаю неспокій в підвалі
і забуваю його ненавмисне аж поки не вмире
але він не вмирає
в підвалі моєї душі
м'яко сидить і тисне щораз до землі
де холодно де страшно і багато людей
нащо вам я
кричу з останніх сил
а вони не чують
не болить мене
плачу
бо я боюся
але вони мовчать
і я поспішаю до прірви
і там жде мене жаль

ПРОЗА

Надія ВАРХОЛ

МАНДІКА

Зщулена жіноча фігура, зодягнена у відцвілу одержину, яка прямувала на автобусну станцію, Кларі зразу впадала в очі. Тим більше, що ця трохи дивна постаріла жінка десь років під шістдесят-сімдесят, не ставляла носки трохи в боки, як звичайно ходять інші люди, а паралельно. «Бережись таких людей, які чимось відрізняються від інших осіб, щоб не вrekli, з ними щось негаразд», – наказувала їй тітка.

І Клару охопив стан тривожного неспокою – аж дихання сперло, коли в автобусі оця одіозна постать до неї присіла. Руки, покриті синіми, вузлуватими вірвовками, тримали непоказну на вигляд сумку. Із блузки старомодного крою з плоненим комірцем стирчало худе, непривітне лице. Робило враження, ніби усмішка ніколи не торкнулася їхніх вузьких губ. Погляд її холодних очей навіював на Клару страх і хвильку вагалася, чи спроможна разом з нею їхати автобусом.

Автобус їх випустив на зупинці перед лікувально-профілактичним закладом, жилищею якого тимчасом стала Клара із свіжим дипломом вчительки початкових класів в сільській основній школі, розташованій неподалік від дитячого санаторію на пагорбку. Клара нарочком залишалася позаду потворної особи, яка помалу зникла у вході до санаторію.

«Невже це вона, – дивакувата Мандіка, чутки про яку ширилися і між колегами основної школи?» – аж здригнулася від несподіванки Клара.

Сама словачка, десь із Зволена чи звідкіль. Ніхто не знає, як тутечки, де люди лем бісідують, припленталася, може, якийсь тутешній лотофаг занадто її пригощав чарівним лотосом, і вона забула повернутися додому. Ну, й чудасія, яка майже всю пенсію віддає Червоному Хресту. Чого? Нікому розбиратися в їхній заплутаній, таємничій минувшині. Певно, Червоний Хрест охоронив або віднайшов дорогу її серцю людину. До того ж вона ніяка сім'янинка та й отак під старість живе непомітно в дитячому санаторію, де вчить школярів, які відновлюють сили. Пхе, нібито вчителює... Перш за все вчить музичне виховання, бо доценту пройнята музикою. То й не диво, що під її диригентською паличкою арифметичні числа перетворюються на нотні знаки, читання на нотні азбуки, географія на поселення світових композиторів – весь навчальний процес узагальнений в мелосі. Бізовні,¹ зазнала краху в музиці, тому своє гіркувате життя підсолоджує нотними пілюлями.

О, Боже милостивий! Таж тут ще прийдеться жити поруч з такою дивачкою на коридорчику, на якому два приміщення розподілені одною-однісінькою стіною, через яку чути все, що діється в сусідній кімнаті! А у вихідні до неї приходитиме коханчик Ігор.

¹ Бізовні - діалектне слово, напевно

Клара полагодила свої робочі та особисті справи так, щоб у вільні дні, перед приходом Ігоря, змогла митися в лазні і з Мандікою не приходити до контакту.

Виринула з м'якої мінеральної води третьорядного санаторію, наче Афродіта з морської хвилі біля острова Кіпр. Лежала оголена, прекрасна... З хвилястим брунатним волоссям, вільно падаючим по плечах, нагадувала богиню кохання і пристрасті. З-за сусідньої стіни пролунала «Місячна соната». Диво-дивне, Мандіка зі своїми вузлуватими руками чудово грає на фортепіано!... Помале, меланхолійне Adagio sostenuto вганяло Клара в сон – стала «Венерою, що спить» Джорджоне.

Уві сні вона побачила русалку з довгим розпущеним завітчаним волоссям та в напівпрозорому вбранні, як за місячної ночі розвівається над озером. Русалчині щоки огидні, місячно-бліді, пописані зморшками, і, мушкетер в білому плащі з червоним хрестом, знявши мушкетом з її голови вінок, опускає його на дзеркальну гладінь озера. Химерна русалка кидає в мушкетера, який став схожий на Ігоря, клавіші, а на руці пишно-пишнуватий бірюзовий браслет...

Прокинулася Клара самотня, Ігор так і не появився. Певно, якісь серйозні справи треба було полагодити...

Наступної суботи Клара після купелі знов лежала сама. Прикрасивши сережками вуха, то надівала на руку даровані Ігорем кільце й бірюзовий браслет, то знімала, ніби чекала служниць, поки приготують пишну, розкішну сукню – так хотілося ототожнитись з «Венерою Урбінською» Тиціана... Так і єсть, вона схожа на Тиціанову Венеру, вона в милості божій... і як такий все налагодиться... Приймаючи купіль, намацала в лівій персі гульку... Ні, ні, ні... нічого... все буде добре... Вона така молодесенька, красивенька, з привабливим тілом, як венера без житейських злигоднів. Венери солодко відпочивають, слухаючи божественну музику...

Клара втішала сама себе, та з-поза стіни Мандіки ніяка фортепіанна соната не прозвучала, в кімнаті із стійким ароматом лаванди тільки вицокував будильник. Клара занетерпелилася... Ні Ігоря нема, ні ніякі акорди не пролунали. Хоч би голос чудакуватої Мандіки учути, і так позбутися повної самоти та тривоги.

І Кларі хотілося в цю мить говорити з кимось про що-небудь... Нашвидкуруч вдягла махровий халат і вибігла з кімнати. Серце стиснулося, коли постукала на Мандікинні двері, які відчинилися безголосно.

Обладнання Мандікиної кімнати державне, строге, таке саме, як в неї, в Кларі: така сама нікельована постіль, стіл, стілець, шафа, тільки тут затісно – поруч стіни вміщено фортепіано. Та замість бюста Людвіга ван Бетговена чи іншого славетного композитора, як це показують у фільмах, на ньому поставлена фотографія в рамку. В ньому виднів портрет привабливого кавалера з чорною смужкою вусів та з гостро накресленою борідкою. Погляд його заворожливих очей був спрямований в напрямку обертального стільця, на якому не сиділа ніяка піаністка, тільки була покладена старовинної бронзи шкатулка. Які коштовності в ній приховуються? Які Мандікинні таємниці? А може, Мандікинні зітхання чи зізнання під опуклою кришкою булькочуть?

Та ні, ні, це на електричній плитці, покладеній на металевому столику, булькотіла вода з картоплею, а Мандіка на столі сікла капусту. Побачивши Клара, подивилась на неї пронизливими, суворими очима.

– Вибачайте... але кругом тишина... і я... чи... ви... випадково...

– Сьогодні санітарний день, куховарки не варять, та й діти розлізлися по домівках. А попоїсти щось треба, – безбарвним голосом повідомила Мандіка.

– Я занепокоїлася... чого не розлягаються звуки вашого фортепіано...

– Тут дитячий санаторій, ніякий концертний зал!

– Звісно... але ж ви прекрасно граєте Бетговена!

– Невже відкрила Америку?

– Ні... але... Вибачайте... мене звати Клара...

– Клара?... Пхе, Клара... Клари звикли зачаровувати великих майстрів... Шуман закохався в дочку свого вчителя Клару Вік, з якою одружився... і яку, вже видатну піаністку, вельми поважав Йоганнес Брамс, закохавшись у неї по-справжньому, але всюди описується платонічне кохання композитора та вдовиці-піаністки... Дзюськи!... Існує палка любов або палка ненависть... Або любиш, або ненавидиш..., ніяке платонічне... А ти, Клара, чиє серце полонила?

– Ігоре...
– Поки що не спостерегла його.
– Небавом прийде з Кошиць...
– Тут, в лікувальний заклад? – запитала з викликом Мандіка, зайнявши позу мужньої жінки-войовниці амазонки з мечем-ножем в руках.
Клара мимохіть затулила очі руками.
– Клара, які в тебе довгі, стрункі пальці, наче у піаністки! Невже не прагнула нею стати?

– ... Не знаю... може, і мріяла... отакі-то філігранні мрії дитинства...
– Ну і що?..
– ... Ну й нічого... знаєте... мене виховувала тітка... В неї був старомодний жовтий кременс з великими, круглими, червоними похапцями. Вони червоніли, наче дикі маки в жовтому, пшеничному полі... Дитиною я присунула стільчик до кременса, і на його висунутій вузькій площинці грала пальчиками, мов на клавішах... Така химерна гра без звуку – не чути легесенький шум колосків пшениці, та й польові маки були глухими, хоч я намагалася ударяти по жовтій дерев'яній поверхні... Бідолашна тітка лем бідкалась, бо на навчання в музичній школі грошей не хватало... Та й студії я закінчила лем завдяки стипендії...
– Ти ж не перша і не остання...
– Там у вищій школі всі дівчата курили цигарки... а я – ні...
– Зате бідкаєшся?
– Ні... лише вони з мене насміхалися, назвавши мене «гаджівкою»...
– «Гаджівкою»? ...
– Ну, отакою відсталою, застарілою, немодерною...
– Ага, така собі жінка-анахронізм...
– ... Ну, таке дівчатисько, яке не йде в моду – не палить цигарки... а мені жаль було викинути зайво хоч один гелер на противну цигарку, від диму якої ставало млосно... стискало душу й серце... мені було так ніяково... як і тепер...
– Чого?
– ... Я... я... купалася в лазні... і... намацала в лівій персі гульку...
– Гульку? Ну і що?... Виоперують і будеш без гульки... Або виріжемо зараз гульку костурою на капусту? – у Мандіки знов блиснув ніж.
Клара трохи оговталася від страху, і знов заслонила очі руками.
– Клара, ну що ти?... Спокійно... перестань хвилюватися ... і послухай, що я тобі скажу... Коли я школяркою прийшла на вакації до своєї бабці, захворіла на ружієнку² і бабця покликала сільську знахарку Ержіку, яка недугу залякувала грізними словами, погрожуючи линути на неї кип'яток... та й хвороба з переляку мене облишила, шкереберть покотилась... Треба жити з надією, Клара... Все подолається... і всяка неміч. В тебе молодий організм... Ти прекрасна - як Венера, а Венерам нічого поганого не коїться.

² Ружієнка - краснуха

– Я... я... я... так само спробувала такими думками втішати себе... так..., так... так... я так і втішаю... себе... – Кларин погляд мимохіть спочинув на світліні, на заворожливих, ніжно-ожинкових очах – і її лице почало набирати вираз спокою...

Коли Клара повернулася до своєї кімнати, незабаром учула тони романтично заспокійливої, місячно-замріяної фантазійної сонати... Чи, випадково, на цей раз Мандіка не грає миловидному кавалеру в рамці, певно, цінителю прекрасного та охоронцю таємничого бронзу, але саме їй, Кларі? Таж і вона, Клара, – цінителька прекрасного, яка узнала тільки крихітку таїни, а саме те, що обертальний стілець перед фортепіано став заміником піаністки з її бронзовою шкатулкою, і так поперемінно заміняли одна одній місце. Клару це аніскілечки не бентежило. Врешті-решт, кожен має право мати свої таємниці... і «чудодійка» Мандіка.

Та все ж таки Мандіка майстерно вміє грати!... Може, свою непривітність, суворість вона тільки на вигляд вдає?... Як би там не було, але неприємне враження від дивацької Мандіки помалу блідло...

Ігор так і не прийшов. Знов якісь невідкладні робочі справи.

Серед тижня Клара, стоячи біля відкритого вікна дитячого санаторію, замріяно дивилася на Мандіку-балетницю, як під музику, що звучала з грампластинки, плавно виконувала «балет» з дітьми в зеленому царстві ялинок та кущів на свіжому повітрі. Вони, наче ляльки, феї, паяци та принци у супроводі Мандіки з дитячим «балетним» галопом то приховувалися, то вилазили помежи кущів та ялиць, затрипотівши руками, наче птахи крилами. Так балетну виставу «Лускунчик» Мандіка граціозно перетворила на урок фізкультури. І Кларі він не видавався зовсім комічним, а навпаки, вона прагнула приєднатися до чудернацької компанії і стати дальшою з дійових осіб балету – принцесою Кларою, щоб в ритмічному танку розсунулись думки про скору хірургічну операцію... Та й сама Мандіка намагається розважати грою на фортепіано – за посередництва музики помалу зближуються до себе... Ще й приобіцяла після приходу Ігоря заграти місячну «любовну пісню без слів».

У вихідний день, після появи Ігоря, Клара ще вагалася розказати йому про свій стан здоров'я, та й він сам, ніби заслуханий в собі, заікуючись говорив щось буцім про свої робочі проблеми, які прийшлося вирішувати разом з колежанкою Стелою, причому нервово перебирав пальцями...

Нижившись на нікельованому ліжку, Клара шепотіла, що скоро прозвучить на фортепіано «любовна пісня без слів». Та замість любовної «Місячної сонати» з-поза стіни почала клекотіти якась металева какофонія каструль, якими Мандіка щосили грюкотіла.

– Ну й, відьма!, – бісився Ігор, – та й ти, Кларо, сьогодні якась дивна, маловиразна, без чарів жіночності... без належної іскри... холодна як місяць. Чи, випадково, на тебе негативно не впливає «Місячна соната»? Забагато слухаєш оту чаклунку з-поза стіни, як барабанить по клавішах... Вже раніше хотів був тобі сповістити, що мені більш до вподоби Стела...

– Твій Ігор обманний, Кларо. Я здибала його в коридорі і наше схрещення поглядів вивело його з рівноваги. Затремтів, як осика – трішечки вагався, перш ніж увійшов у твою кімнату. Він не вартий тебе, Кларо. Ні тебе, ні «Місячної сонати», бо безжалісно фальшивий, слуху в нього нема... Не переживай, Кларо... в тебе є шанс... не всі пухлини зляжкісні... Не раз ще гратиму тобі Бетговена, Шопена, Шумана...

І Кларі здалося, що на обличчі Мандіки промайнула усмішка. Слабка, ледь-ледь помітна, та все ж таки надійна усмішка.

Юрій МУШКЕТИК

Суд

Ганна спробувала випростатися, але не змогла: під лівою лопаткою шпортонуло, а вона вже знала: аби випростовувалась далі, те гостре вістря входить глибше й глибше. Ось трохи попустить, і тоді вона помаленьку, потихеньку розправить поперек. Лікарі не знають, що в неї, одні кажуть: болі од серця, інші – од радикуліту. А молодий, у окулярах, практикант з районної поліклініки заявив, що в неї хвора печінка і залоза, що під шлунком.

Ганна не дивилася в зал; сором спопеляв її від голови до п'ят, в неї тремтіли коліна і палали щоки. Чи є щось встидніше, страшніше, ніж суд!

В залі повнісінько людей, і хоч знайомих облич лише кілька – голова колгоспу, він же позивач – Устим Рукавиця, свідки – ланкова Ліда Патюк і Катерина Чухно, – вони сиділи на передній лаві, та ще двоє чи троє, аж там, біля дверей, – хурщики, мабуть, привезли здавати зерно й зайшли послухати, – їй же здавалось, що всі ці люди зібралися, аби подивитися на неї.

З того ж таки сорому вона погано тямилася, що тут відбувається, не все зрозуміла з промов прокурора і прописаного їй адвоката, вона й не вірила в нього, надто після того, як побачила адвоката перед початком суду разом з чоловіком, який щойно виголосив обвинувачення, вони дуже люб'язно розмовляли; й тільки тоді, коли виступав Устим Рукавиця, заплакала з образи на неправду. Хіба він не знає, як гірко вона одробила увесь вік, хіба не до неї, до першої, приїжджав додому й просив, аби піднімала на прорив ланку (довгий час була ланковою, а колгоспна робота – суспіль прориви), залишилася з ланкою на ніч біля молотарки, умовляв на важку чоловічу роботу – з косою або носити мішки з зерном. Вій знав її ще з довіни, й не раз чаркував у їхній хаті з Омельком, її чоловіком, і був ніби людиною доброго кличу. Був бригадиром, потім директором цегельні, далі знову вернувся в колгосп вже головою. Він дуже одминився з тих, довоєнних, часів, взяв у звичку кричати на людей, часом приїжджав на поле напідпитку. І вже не заходив до її хати, а загадував на роботу через ворота, а тепер ось подав на неї до суду, що не виробила мінімуму трудовнів. А як вона може виробити при такому здоров'ї! Вона подала до суду кілька довідок, але їй сказали, що за цими довідками зняти з неї працездатність не можна, що знімають тільки по довідці на чахотку або порок серця.

Жінки, свідки, спасибі їм, потвердили, що вона дуже хвора, намагалися розповісти, як гарувала в колгоспі од зорі до зорі, але тілистий, з маленькою лисою головою суддя перебивав їх, не давав говорити. А люди в залі шепотілися, пересміювалися (після цього суду мав відбутися процес над багатожонцем, аферистом), і вона думала, що вони кплять з неї.

Потім судді пішли, й люди заворушилися, декотрі теж повиходили, а вона лишилася на своїй страшній лаві чекати присуду. Вона таки випросталася, обіперлася спиною об стіну й приплющила повіки. Вона перемагала гарячу хвилю болю й ще гарячішу образи, вона ще й зараз не могла повірити, що це її, Ганну Розсоху, завдано до суду, та ще й за віщо – за неробство! А вона в роботі з дитинства. Не любила безділля, любила роботу всяку, і переробила її гибіль – домашньої і колгоспної. Робота йшла їй до рук, вона вела її з піснею, звичайно, поки

співалося, поки не насунуло на неї оте чорне, поламало, понівечило. Хоч життя її не було легким од самого початку: троє – дівчат у матері-вдови, солдатки з імперіалістичної, в обхідчатій, обставленій кукурудзинням хаті без сіней – сіни розібрали й спалили. Сімнадцяти літ вийшла заміж за вдівця Омелька Розсоху на двоє дітей. Омелько – добрий, лагідний, усім уступливий, полохливий, трохи лінкуватий, одразу й добровільно пішов її у підданство, оддав голоблі важкого хазяйського воза, й вона везла, правувала і приохочувала підпирати воза все сімейство. З Омельком вони привели в світ двоє хлопчиків, у неї вдома висить одна-єдина фотографія, на якій зібрана вся родина вже без Оленки, пасербиці, яка померла в тридцять третьому. Фотографував за тиждень до Травневих свят, які збіглися з паскою, Данилів, пасинків, товариш Ілько, який навчався в шкільному фотографічному гуртку. На фотографії п'ять постатей на білій стіні хати, за якою купа ясенів та верб. Вона пам'ятає, як, стоячи на драбині, білила стіну, а хлопці тримали черепочки з крейдою та синькою, вона мазала й виспівувала на весь куток пісню про козаченька, який веде коника, а дівчина його кличе, а всі, хто йшов вулицею, призупинялись, слухали. «З твоїм, Ганно, голосом у тіятрі співати». В хаті вона співала інших пісень, і співала інакше, здебільшого тихо й журливо, її саму і всіх, хто на той час був у хаті, огортав сумовитий настрій і тихий затишок. Вона любила затишок, як і пісню, й творила своїми руками: часто мела долівку, застеляла стіл чистим обрусом, засовувала за трямок пучечки пахучого зілля; і так тоді ставало в хаті гарно, так привітно: пригасає під комином жар, стукотять на стіні ходики з косарем і в'язальницею на циферблаті, а на широкій липовій лаві, вкритій рушником, вичахають паліяниці, пиріжки з квасолею та маком, паліяниці повиставляли рум'яні боки, і ніяка сила не може втримати дітей, вони по черзі прошмигають повз лаву, на ходу одламують хрумкі ще гарячі осушки. Вона вдавала, що не помічає того. У неї рукави закачані по лікті, обличчя розпашіле, і сама почувалася молодо, легко, гарно. Може, й не зовсім молодо, на той час, коли вона фотографувалася – за три роки до війни, – їй було тридцять сім. Але ще й тоді їй хотілося співати. І звідки він у неї брався, той спів, і звідки в неї брався той живий вогонь у грудях? Якого добра зазнала в житті? Спочатку оті три десятини піску та сухоребра кобильчина, яка сама без допомоги не витягала воза на гору. Розсохи довгий час не вступали до колгоспу, бо Ганна ще й не відчула себе господинею на тих десятинах, всілякі комісії добряче втоптали стежку до їхніх воріт, аж поки не обклали по твердому. Трохи не пішли з чоловіком та дітьми у старці, ледве не погинули з голоду, тоді вони з Омельком зарізали теличку, а що різати скотину заборонялося, м'ясо понесли в ліс, щоб притопити в копанці; коли притоплювали, тріснула за спинами гілка, хтось за ними підглядав, а може, так їм здалося, й вона вирішила перенести м'ясо на хутір до двоюрідної сестри, пам'ятає й зараз, як дибали з лантухами піскуватою, облупленою корінням стежкою, Омелько вибився з сил і впав і чи не вперше збунтувався, плюнув і поплуганив додому, а вона дибцяла з мішком далі, а потім верталася з хутора назад і другого мішка волокла по землі, й таки дотягла, і впала без сил, і сестра одпоювала її водою, і вижили вони тоді всі, але далі наступив тридцять третій, у якому померла з голоду Оленка, Ганна билася, як чайка об кригу, рятуючи інших дітей; молола в жорнах, захованих од злого ока в свинячий чебер, кору і ячмінний послід, і покришене дрібно кукурудзяне стебло, вишукувала по пагінчиках повесні в лісі під прілим листям торішні ліщинові горіхи, варила з молодим часником і цибулею лободу та рогіз і ділила те поміж усіма порівну. Тяжко тоді було дивитися на діти, на свої і на чужі; чомусь вп'ялося в пам'ять, як зайшло їх двійко, хлопчик та дівчинка, малих, припухлих, і дала вона їм три

часничини і дві цибулини, вони сіли під тином і все перекладали ті стебельця, не могли їх поділити. Ще вона ночами носила з колгоспних кагатів чорний глей і вимивала з нього та виварювала крохмаль, а вдень ішла в колгосп на роботу, бо треба було сіяти на новий урожай.

Ледве минуло те лихоліття, ледве з'явилася на їхньому обрії світлинка, з'явилася світлинка і в її душі, і щось їй заманячило далеко попереду – насамперед у дітях, і пісня знову вихлюпнула з її грудей. Перед війною і їм, і всім іншим людям у селі трохи задніло, вони повеселіли, й підвели од землі очі, й побачили, яке гарне над ними сонце і яка гарна їхня земля.

А яке розкішне обійстя було в Розсох! Під стару хату вони підвели цегляний фундамент і замінили нижні підгнилі вінки зрубу, перекрыли залізом дах, а рублена комірка була ще добра і клуня також, довкрусж клуні росли високі осокори, один молодий осокір ріс під хатою од вулиці, а по межі од лугу шуміли велетенські росохаті верби. (Вона якось зізналася Омелькові, що виходила не стільки за нього, як за його обійстя). А далі прозора річечка Біла Багачка, понад якою копанки і озерця, за нею луки, гála, по-їхньому, по-сільському, і ліс на овиді, як синя крайка. Хлопцям – роздолля, як постають восени на ковзани, порозпускають поли палът, то несе їх аж до сусіднього села. Бігали по рибу, збирали качині та перепелині яйця, – звичайно, коли мали вільну часину – село гульні та неробства не терпить. Мали вони й чималенький черешневий та вишневий садочок, і кілька шовковиць за хатою, і город низинний, який квітнув картопляним і маковим квітом. Райраїна, жити б та жити. І копаночку свою мали в кінці городу. Ганна ще годі пряла й ткала; було вистелити полотно далеко-далеко, й милується ним, їй здавалося, що тими білими стежками можна дійти до обрію. І вона часом ішла й забувалася, на якій згорьованій, трудній землі стоїть. Вона любила все чепурне, гарне, красиве. Здавалося б, звідки взятися тій красі у завжди зніченій нестатками душі! А от же жило там щось таке, що підмальовувало світ, заселяло його всім добрим і чистим. Іноді сама собі дивувалася. Заплющить очі – й бачить квіти дивні й себе серед них. Може, через те засівала чорнобривцями та нагідками всі вільні латочки в садочку та дворі. А осокори та верби подовгу чарували її. Вона уявляла себе на місці усіх тих людей, які ідуть Чемерським шляхом через їхнє село, бачать оті розкішні шатрища, то її осокори і верби першими стрічають подорожніх, і ті подорожні милуються ними, й одразу спогадують, чий це дерева, чие обійстя, й думають про неї та її родину гарно, щасно, й трошки заздять їм. Голос її дзвенів у лузі, і чубата чаєчка перекиргувалася з нею. Співала вона тоді навіть узимку, перучи в копанці сорочки, і не брали її ніякі хвороби – одного разу згубила на старому чоботі підшву та так і перетерла всю гору білизни босою ногою, і не бралися її голови печалі.

Жили вони тоді дружно й весело. Тихими літніми вечорами Омелько варив у кінці саду польову кашу, нічого він так не любив робити, як варити кашу, гартаначку, зливанку, як називали її у них у селі, а він зливанкою називав сьорбу, а саму кашу – рябком, бо докидав у картоплю кілька ложок пшона, а затовкував старим салом з часником і цибулею, і вбивав у казанок кілька яєць, і вливав чашку молока. А вже було як витовче, як вимішає... І пахне та каша гемонськи на весь луг, а ще ж і димок заплутався у вишневому гіллі, і горлиця туркотить на яблуні. Як обсядеться все сімейство на ряднині довкола казанка – тільки мальовані ложки мелькають. Хлопці вже парубки, Данилові восени йти в армію, найменшому, Микиті, п'ятнадцять. Всі трое кругловиді, смагляві, чубаті. Повдавалися в батька. А коли розжируються, а то й розпасіюються, справитися з ними могла тільки вона. «Деркача захотіли», – гукне, бувало, й вони вгамуються, хоч що б, здавалося, супроти тих крутих плечей блаженський деркач! Вони й з досвіт-

ків приходили вчасно, не догулювали до ранку, як інші парубки. І славилася на весь колгосп їхня родина трудолюбством, трудоднів виробляли чи не найбільше в селі, й рвалися хлопці, якщо навіть котрий ще й не дійшов зросту, до найважчої роботи, до коси, до молотарки, до жаток-лобогрійок. Тодішній голова, Кузьма Діренко, трохи не в пояс їй кланявся: «Давай, Ганно, твоїх запорожців, хмара надходить, а горох у валках лежить».- «Ім же в школу...» – «Підожде школа». Бувало, й заперечить, і покричать з головою одне на одного, а хлопці з вилами вже на возі і хтось із них забирає в свої руки віжки. Бо ж на конях і в снах літають. Таки запорожці! А вертатимуться, Кузьма неодмінно заїде до неї й подякує: «Якби не твої козаки, Ганно, накрив би дощ валки». Омелько, яко чоловік майстровий, працював у плотницькій бригаді, це він поставив за селом один біля одного три вітряки. Вони, ті вітряки, й провели його на війну. Данило на той час служив у армії, він зустрів ворога на кордоні, від нього надійшло три листи, в першому Данило писав, що був поранений у той-таки перший день війни, на щастя, легко, в ногу, вже шкандибає на костилях, в третьому, останньому, повідомляв, що знову на фронті. Омелька забрали на другий день війни, від нього надійшло два листи, один прибився вже після того, як село окупували німці, від Грицька листів не було зовсім. Грицько пішов на війну з інституту, він один кохався в грамоті, був якийсь відлюдькуватий, часто задумувався, легко заучував напам'ять вірші (ще як був меншим і не ходив до школи, сяде й слушає, як, заткнувши пальцями вуха, закотивши під лоба очі, дякує Данило, той мучився-мучився, а Грицько враз: «А я вже знаю», – і Данило лупить його книжкою по лобі), приносив з обох бібліотек – сільбудівської і шкільної – книжки, й пішов у науку, чим особливо пишалися Омелько та Ганна. Ганна з Микиткою так і жили в невідомості всю довгу окупацію, жили важко, як і всі інші люди. Працювали в общині, працювали абияк, але й заробітків не мали. Тримала їх на світі корова, і вони доглядали й берегли її, переховували в лісі, там же в останні місяці окупації переховувався від Німеччини й Микита. Його мобілізували одразу по приходу наших, два тижні навчали військової науки в сусідньому селі, і потім вона провела його в ніч, підпалену на обрії ракетами. Він пройшов повз неї бадьоро, під похідну пісню «Махорочка» («Мы готовы в бой, мы готовы в бой»), Ганна не сказала йому, що вранці того дня надійшло повідомлення про загибель у бою під Харковом Данила. Про чоловіка, Омелька, і про Грицька вона й далі нічого не знала, і не було від них ніяких вістей, і з армії їй не відповіли, білі трикутники зі штемпелями польової пошти надходили тільки від Микити. Вона ж чекала чотирьох, бо, як і кожна мати, не вірила в загибель свого сина. Жила, як і раніше, роботою, клопотами, чеканням, тільки перестала співати. Ганна берегла святкову одягу чоловіка та синів, пересушувала її в саду на гіллі та пересипала махоркою і доглядала, берегла корову, бо знову настали безхлібні голодні часи, і батькові та синам після того, як повернуться додому, без молока не прожити. Вона вірила, що вони повернуться, навіть Данила не хоронила в душі та пам'яті. Але важкого сорок четвертого корова заяловила, Ганна не могла здати молокопоставки, й до неї прийшли Устим Рукавиця та фінагент Йосип Шило й залигали корову. Отоді й настав їй розмир з Рукавицею, спочатку вона просила, щоб залишили їй корову, але вони сказали, що залишили б за умови, якби Ганна виконала молокопоставку, а де ж вона візьме того молока (пізніше вона довідалася, що її коровою вони виконали план м'ясопоставки по селу та колгоспу), й вона банітувала та ганила Устима Рукавицю та Йосипа Шила, виказала їм усе, найперше ж, звичайно, те, що її чоловік та сини проливають кров, а вони, мордаті кнуряки, в шевйоті та діагоналі оббирають солдаток. Вона пішла на них з кулаками, Устим заступився вже залиганою коровою, а Шило

аж схопився за підвішену до ременя жовту кобуру. «Щоб ви самі з тих пукавок пострілялися, – кричала Ганна, – щоб ви на моєму налігачі повішалися на одній гілляці».

Але хоч як гірко вона побивалася, хоч як люто сварилася, швидко одм'якла серцем, бо ж подумала, що, може, хоч одним кавальчиком того м'яса пожитку на фронті її чоловік чи котрийсь з синів. Те саме сказав їй потім і Рукавиця, й вона змирилася.

Проте вже не могла змиритися з обманом, до якого вдався Рукавиця, коли вона підписувалася на позику. Вони прийшли до неї опівночі, чоловік вісім, зайняли всю лаву, а вона стояла перед ними боса, в чорній, перешитій з запаски спідниці та накинутій на плечі кухвайці. Каганця в неї не було, світила лампадою, і Устим Рукавиця став на ослінець, чиркнув запальничкою й запалив лампаду. А тоді розклав папери й сказав, щоб вона підписалася на триста карбованців. Ганна розписалася, де той вказав пальцем, і вони пішли. А потім виявилось, що розписалася вона на тисячу триста. Аби сплатити їх, довелося продати Данилів костюм.

Щоб якось надолужити втрату, та й закінчувалася війна, і праглося їй не з голими руками зустріти чоловіка та синів, які от-от повернуться додому, – взялася годувати поросля. Купила його на базарі дешево, принесла і в поли вдарилася: горбасте, ребра стирчать, як пруття в розсохлій корзині, вуха та хвіст поодморожені. А воно одігрілося в підпіччі й заходилося їсти. І пішло в ріст, кувікало й вимагало їжі, ледве їй самій не пооб'їдало вуха. Вишморгала всю лободяну кашку на своєму та сусідських городах, вирізала всю ботвіну, повимітала, пови-грібала, де в якій закоморині залежалася полова.

І тоді знову прийшов фінагент Йосип Шило, але вже не з Рукавицею, а з міліціонером. Шило поклав на стіл паку квитанцій і сказав, що за нею рахується кільканадцять недоплат: по м'ясу, по городині, по яйцях. Ледь стримуючись, Ганна заперечила: вона покрила коровою всі недоплати й сплатила літ на п'ять наперед. Але Шило похитав головою іх мовив, що корова пішла в борг за молоко, а всі оці недоплати – стаття зовсім інша. Ганні перехопило подих, і не стало в неї сили ні на оборону, ні на лайку, вона сиділа й зяпала ротом, як курка у спеку, і руки їй пообвисали, неначе крила. Кинулася, коли Шило і міліціонер вже потягли підсвинка. По тому вона ходила до голови колгоспу, до голови сільради, писала в район, у область – не допомогло. Хтось нараєв їй написати у військкомат, і вона написала, й через два тижні надійшло їй пояснення, що податки з неї стягнуто неправильно, оскільки вона солдатська жона і солдатська мати і має право на пільги, й що військкомат поклопочеться за неї. Справді, по якомусь часові надійшов папір і з виконкому, в якому також визнали, що підсвинка забрано неправильно і що на винуватих «накладено стягнення», але оскільки підсвинка вже немає, а війна скінчилася, то скінчилися й її пільги, підсвинка віднесено на рахунок майбутніх м'ясопоставок.

Саме тоді щось мовби надломилось в Ганні, й впала вона у розпач, і тужила, звичайно ж, не за підсвинком. Підсвинок – то тільки якась мітка, чорний знак, що сподівання її марні, що ні для чого їй сутужити, ні для кого жити. Війна скінчилася вже з півроку, почали вертатися фронтовики, і всі, хто був живий, обізвалися листами. А вона й од Микити більше півроку не отримує листів. Неначе заткано для неї чорним запиналом світ, неначе одрізано її од нього залізним ножем, мовби вкинуто її в чорну яму зневіри, яка підкрадалася до неї довго й об'являлася лихими знаками (цвіркун на покуті, курка запіла, зуб випав у сні й з того місця проступила кров), підломила, підім'яла її враз, влилася чорною їддю в душу, винила з очей світло сонця, і справді, невдовзі по тому на-

дійшли одна за одною дві похоронки – на Омелька і на Микиту. На наймолодшого, Микиту, в чие повернення вірила дужче, ніж в існування самого господа-бога, на Микиту, котрого любила найдужче, не признаючись у тому самій собі, бо ж найменший, мізинчик, найласкавіший, ще й вдачно схожий на неї.

Звідтоді настало запустіння в Ганниній душі і на подвір'ї також. Колишне веселе обійстя Розсох постаріло і заснувалося лободою та густим смутком. Журно ронили до землі віття верби, тополі світилися проти місяця похоронними свічами, похоронно цвіли вишні. Тієї сумної барви трохи поменшало, коли раптом вернувся Грицько. Був поранений у голову, довго борсався між життям і смертю, а далі поміж звичайним життям і каліцтвом, і таки одужав, і навіть каліцтва не було видно, тільки матері признався, що не чує на ліве вухо, що в нього над вухом не кістка, а алюмінієва пластинка. Операцію зробив професор, зробив на пробу, і проба вдалася. Він журна дивився на їхню домашню руїну, зціпивши зуби, вислухав кривдну материну повість, а увечері пішов у контору колгоспу й так грюкнув перед Рукавициною пикою кулаком по столі, що скло на мідному дванадцятирику розлетілося на друзки, лампа погасла, а сам Рукавиця рачки ліз до дверей. Грицько підтесав сінешні двері, полагодив ворота, привіз два вози ліщини на дрова й поїхав у Чернігів, у інститут. «Закінчу, мамо, навчання, піду на роботу, заберу вас до себе»,– сказав матері на прощання. Ганна одразу повірила в те. Вона сама не знала, чи хочеться їй кидати село, рідне обійстя, але Грицькові слова жили в ній останньою надією, останньою втіхою. «На велике начальство вчиться Грицько, – казала сусідам. – Ось вивчиться, й тоді...» і не доказувала. Тоді її ніхто не осмілиться скривдити. Вона знала, що її слова долітають до вух їхнього сільського начальства, й трішки зловтішалася тим. Але нагомість захисту, оборони, з Грицькової сторони склалося на таке, чого не могла намислити і в найстрашнішому сні. Це вже було, як Грицько закінчив інститут. Виступаючи в сільбуді на зборах, Устим Рукавиця довго вів балачку про підступи ворогів народу, закликав усіх до пильності і в кінці заявив, що ось і їхній односеlecь, син Ганни Розсохи Грицько Розсоха, виявився іноземним шпигуном. Цю шалену, страшну вість принесла їй до хати сусідка Варка Зінченко. Переповідаючи, оглядалася на незавішені вікна й одразу пішла додому. Сама Варка на зборах не була, там була її дочка Нінка. Звісно, Ганна не повірила в Рукавицин наговір, одначе їй зробилося так погано, що вона занедужала й не вставала більше тижня. Одходжували її сусіди, ті, які також не повірили Рукавиці. Одначе в кожному селі є люди, котрі будь-яку плітку несуть, як вогонь з пожару. І ось уже хтось бачив, як Грицько покрадьки фотографував стару дерев'яну сільську церкву (він її не фотографував, а для чогось змальовував, і не покрадьки, а на виду у всіх), і ще хтось, як його забирали, садовили в машину (приїжджав лісничий, Грицьків однополчанин, з ним його помічник, також у формі, Грицько їздив на весілля до його однополчанина), і наплели купу інших нісенітниць. А потім щось таке в школі сказав про Грицька дітям директор. Ганна лежала в хаті, й ніхто не пішов до Рукавиці, щоб розпитати достеменно, звідки той узяв такий страшний вивід, і хотілося їй тоді умерти, й наклала б на себе руки, якби не страх перед богом. Вона впросила сусідку, й та написала Грицькові, Грицько приїхав, висміював при сусідах ті плітки, але був невеселий. Матері сказав, що нещодавно критиковано одного значного письменника за те, що той любить своє, народ свій і землю свою, а він, Грицько, похвалив книжку того письменника, й у газеті одним рядком черкнули і його, Грицька. Але ніяке то не шпигунство, й нічого немає в тому страшного, це так, ніби допустився якогось невеликого ганджу в роботі, а він і ганджу не допустився, його прізвище просто долучили до інших прізвищ, а про шпигунство Рукавиця придумав,

Ганна нічого з того не зрозуміла й дуже просила Грицька, аби берігся, аби нічого більше не писав і ні з якими незнайомими людьми дружби не водив. Вона гаразд пам'ятала, як забрали перед війною вчителя Саливона Грушу, єдиного в селі орденоносця, і директора школи Кожушного. «На вчених людях окошується найдужче», – сказала.

Потроху Ганна очуняла, але почувала кволість у тілі, й почали докучати всілякі хворості. Поралася на вгороді, ходила в ланку, але сили не було, не верталася колишня сила, а болячок більшало день від дня. То радикуліт її скрутить, то ногу потягне, то під грудьми здавить, але найдужче докучав біль під лівою лопаткою. Спочатку думала, що то від простуди, розігрівала спину на печі, на черені, розтирала їй скипидаром лівий бік і ліву лопатку Варка – не допомогло. Їхній сільський лікар старий Тодосій Сергійович співчував їй, випишував краплі та мазі, свідчив довідками про її хвороби, але тієї, основної довідки про непрацездатність дати не міг, то було у волі районної комісії, він двічі направляв Ганну на ту комісію, але її визнали непрацездатною тільки частково, тобто рекомендували легші роботи. А хіба є в колгоспі роботи легші? Бурякова норма та сама, що й іншим жінкам, – її вистачило до зими, а ще ж і огірки, і помідори, і тютюн. І свої сотки треба запорати. Бо на трудовень – по двісті грамів, а треба щось їсти самій, і Грицькові в місто дати принаймні картоплі, буряків та квасолі. Грицько одружився, живуть на чужій квартирі, платять п'ятдесят карбованців, дружина ще студентка, без заробітку, й чекають дитину. Надія переїхати в місто до сина розтанула остаточно.

Минулого року Ганна ще якось уполола бурякову полосу, а цього її клітка лишилася невикопаною, зеленіла прибитою морозом гичкою. Ганна й сама переживала, кілька разів приходила з лопатою і корзиною, одначе копне кілька разів, а розправитися вже не може. Останній раз і дійти до села не могла, спасибі, довів Верещаків Колька, котрий возив до тракторів пальне.

...Біль у грудях утих, тільки ноги помліли, і в голові стояв туман, крізь який долинали басовите гудіння. Може, то від гомону, який перекочувався по залу, а може, гуділо в голові, хоч здебільшого вона чула не гудіння, а сюркотіння, особливо в лівому вусі, схоже на сюрчання цвіркуна.

Крізь те гудіння почула: «Встати, суд іде». Над силу підвелася, вхопилася рукою за спинку переднього ослона. Суддя, булькаючи словами, прочитав присуд: «...визнати винуватою, засудити на півтора року виправних робіт, але, враховуючи те, що всі попередні роки працювала в колгоспі справно, враховуючи також те, що лишилася вдовою, що її чоловік і два сина загинули на фронті, замінити виправні табори примусовою працею при колгоспі».

До Ганни ті слова пробилися крізь те ж гудіння, вона зрозуміла тільки те, що її не забирають до тюрми, чого страшенно боялася, а ще дужче соромилася, як соромляться пранців і злодійства, але й не виправдовують, що мука її не спинилася отутто, а потяглася кудись далі, в прийдешнє життя. До неї підбігли дівчата, Ліда і Катерина, сказали, щоб не переживала, що якось воно буде, вся ланка, увесь куток клопотатимуться за неї, а як не виклопочуть непрацездатність, допоможуть порати норму, пощебетали та й побігли, бо ж хотіли ще поштовхатися у крамницях, прикупити якоїсь крамнини.

Важко пересуваючи ноги, Ганна вийшла на вулицю. Дерев'яний будинок на два поверхи, в якому містилися суд і прокуратура, розташовані на вулиці навпроти базару, проте базар – далі, за рядом крамниць, ларків, закупочних пунктів і всіляких контор і вхід до нього з сусідньої вулиці. Ганна ступила кілька кроків і зупинилася, розглянулася. Її мучила спрага. Протягом усього часу, доки відбувався суд, їй страшенно хотілося пити, вона кілька разів поглядала

на графин з водою на столі в суддів і одводила погляд. Ясна річ, хіба могла вона попросити води в такому місці, перед такою товпою людей: в роті шерхло, сохло і в грудях жажтіло полум'я. Вона побачила вивіску «Пиво – води», й хоч знову ж таки їй було соромно, помацала у внутрішній кишені чорного плісового піджака і намацала три карбованці і трохи дрібних, попрямувала туди. Постояла мить біля зелених, багато разів фарбованих однією й тією фарбою, облуплених дверей, ще повагалася, штовхнула їх і зайшла досередини. Там було накурено й людно, і вона зраділа тому, в людському тлумі її не буде помітно, й ще зраділа, бо в кінці черги до скляного буфету стояло двоє жінок, вона ступила в той бік і опинилася... перед столиком, за яким сиділи Устим Рукавиця та Йосип Шило. На столику лежали їхні кашкети, Рукавиці – зелений, військового крою, Шилів – чорний, великий, сукняний, стояли пляшка з горілкою і тарілки з закускою. Рукавиця та Шило тримали в руках наповнені до половини склянки й сміялися. Вони сміялися! Це було останнє, що побачила Ганна. Їй стемніло в очах, вона кволо, неначе підбита птаха, вимахнула руками й опустилася на підлогу.

Стара клуня похилилася, кілька присішків підломилося, й Грицько її продав – власне, віддав задаром – сусідам на паливо. Город засіяв приїжджий бухгалтер, – колгосп виділив йому колишній город Розсох, – він хотів купити й хату, але Грицько продавати хату не збирався. Хоч яким горем, якими кривдами проросло це місце, а все ж було воно батьківщиною, дідиною, і він хотів, щоб діти знали про неї й прихилилися до неї своїми юними душами. До цієї хати, цих осокорів і верб, цієї невеликої, але бистрої річечки Білої Багачки, розкішних луків, до цієї Чубатої чаєчки, яка од рання до вечора літає над їхньою копанкою і кигиче, кигиче. Якось йому подумалося, що, може, то материна душа літає над копанкою, йому не стало страшно, а тільки сумно. Голові колгоспу сказав: «Осокори і верби нехай ростуть. Я знаю, вони вже не мої, але нехай ростуть. Без них і наше село не село».- «А хату? Що думаєш робити з нею? – запитав Рукавиця. – Хочеш оформити під дачу? Не положено».- «Чим вона вам заважає»,- сказав Грицько. «Нічим,- одказав голова. – А так не положено».

Невідомо, з якої помсти, з якого безголів'я, а тільки осокори і верби порізані вже тієї осені. Нікому вони не були потрібні – верби здебільшого дуплисті, осокори теж, – та й упоратися з ними не могли, так вони й лежали, повалені велети, серед буйних трав, і тільки школярі іноді заникували до них, щоб погойдатися на розкішному гіллі. Та молодий, з ще не вистудженою душею кореспондент районної газети, який випадково наштовхнувся на це смертовбивство, надрукував запальну замітку в районній газеті, докоряв, соромив, але докоряв і соромив без імен, без прізвищ, і про замітку швидко забули. З одного осокора Грицько самотужки, сокирою витесав матері хреста на могилу. А ще через рік розорали глибинними плугами луг, випрямили, загнали в руду торф'яну канаву Білу Багачку й посіяли на тому лузі... бур'ян. Ніщо інше рости там не могло. Вербі та осокори осушувальна команда пиляла та тягала тракторами на луки, де з них зробили велетенське, до хмар, кострище. Їх не стало, і попіл їхній, і дим без сліду розвіялися по світу. Тільки хата лишилася з забитими навхрест дошками дверима та вікнами, а за хатою жовтий щит з розмитим дощами написом: «Сделаем Белую Багачку краем изобилия». Хата й нині стоїть там, тільки зветшала вельми, бо нікому вона не потрібна, в селі є ще чимало таких, порожніх хат. Та на широкому, неогородженому кладовищі, де хоронять вже тільки з одного краю, а з другого могили позападали, позаростали чагарником, вишняком, серед кількох інших похилився темний товстий хрест з осокорини, яка так буйно шуміла під тією ж хатою, милуючи зір усіх, хто проїжджав чи їхав старим Чемерським шляхом.

Марія ВАЙНО

Кусень світу, або Будинок навпроти

(Частина кіноповісті у новелах)

Марить...

– Що це?.. якщо «кожен помирає самотнім»... (А не кожен помирає самотнім!). Це наче... не має змісту все попередньо прожити життя.

Як це складно, як страшно, коли відчуваєш себе самотиною, порубаною, відчімхнутою, переступленою, викинутою.

Само-ти-ною... Але хто це торкається її руки?..

Вікно з видом на будинок перестарілих

Ми винайняли квартиру в Києві на Голосіївському масиві, на маленькій вуличці Віктора Забіли, яку майже ніхто не знав, навіть не всі таксисты.

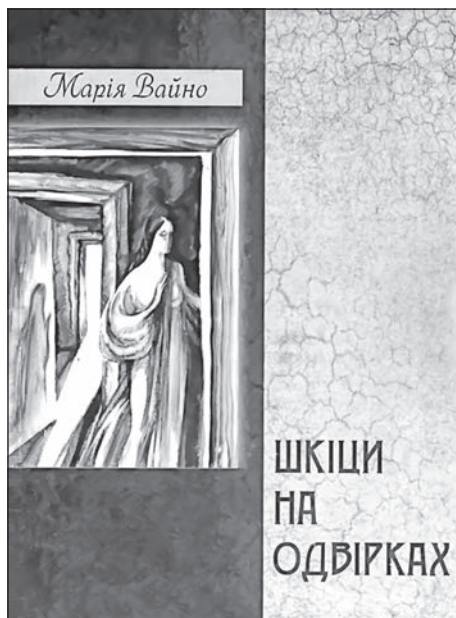
Якщо помах крил метелика може змінити світ, то як могла знітитися моя радість, коли я дізналася, що моє вікно виходить на дорогу, за якою був притулок для людей похилого віку.

Їх зрідка вивозили на візках на подвір'я, і старенькі сиділи, лише іноді повертаючи голову, механічно рухаючи руками, а очі... бездумно кудись дивилися... Інші – не виходили. Здавалося, за тими вікнами був лазарет приречених, де лежали і чекали своєї смерті покинуті тіла. Коли забирали візки сидячих, подвір'я порожніло і хмурилося...

На задньому плані панорами височів кран - ішло будівництво. Червону й білу цеглу викладали швидко і вправно. Новобудова відгороджувала від подальшого світу цей невеликий будинок, за яким вирувало цілковито інше життя, де були присутні сміх, радість чи навіть щастя.

Я не думала, що вид з вікна може так засмутити мої дні проживання в квартирі, яка мені подобалася, була затишна, тепла, ще дихала газдами, які берегли її, бо любили. Я не знаю, чому, та частіше, ніж будь-коли, мене тягло до вікна, щоб вгадати чи то відчуту те, що жило за тією дорогою, де перебував на якомусь інших житейських правах невідомий мені світ.

Одного разу я спізнавалася на пари до університету і, перебігши дорогу, побачила відчинену браму притулку – тож майнула навпростець через подвір'я цього будинку, аби встигнути на маршрут, що була найзручніша.

Пробігаючи повз візок, на якому сиділа ще не стара, але бліда жінка, помітила втомлений погляд її та книжку, яку не втримали тремтячі руки, і тому вона вислизнула на траву. Я підбігла, підняла й подала томик жінці.

– Студентка? Принеси мені щось почитати.

Я не сподівалася такої розмови, поспішала, тому кивнула головою – і побігла. Наступного дня на подвір'ї жінки не було, не було її і в подальші три дні.

Залишилося несподіване враження від тієї зустрічі, вірніше, тієї пам'яті, яка постійно жила в мені. А ще – обіцянка. Тож за кілька днів я йшла до будинку... Зустріла сестру у білому халаті, розпитала:

– А хто ви їй будете? Вона вам... навіщо? – спитала жінка з притиском.

– Перехожа просто. Я бігла через ваше подвір'я, коли жінка зронила книгу. Вона попросила принести їй щось почитати.

– Так. Вона читає. Читають не всі. Тобто читають тут рідко. Здебільшого, дивляться в одну точку, в якій зчитують своє попереднє життя чи концентрують теперішнє, і хоч давно ці люди до всього байдужі, проте ще тримаються за ту точку, чи то точка тримає їх... А ця жінка, Любава Василівна, колишня вчителька, – ще не начиталася. Вона у третій кімнаті. Несить свої журнали.

Я увійшла – і з коридору війнуло на мене затхлим повітрям, змішаним з випарами сечі та злежаних тіл. То був запах безпомічної покинутої старості. Зайшла всередину. Знайшла третю кімнату, постукала, проте не відповів ніхто. Взятася за ручку дверей, привідкрила... На ліжку лежала старенька хвора, вкрита легким коцом¹. Не випиналося барельєфом її тіло над поверхнею ліжка. Та ні – голова і грудна клітка ще були ледь помітними горбиками на тій постелі. І здавалося, то була аплікація людини... Під ліжком стирчало зливом судно, якісь баночки, на тумбочці – перетерта їжа, яку старенька не доїла... Поруч сиділа в інвалідному візку і годувала її, власне, Любава Василівна.

Її погляд допитливо вп'явся в моє обличчя, згадка промайнула – і вона посміхнулася самими губами. Хоча ні, якийсь проблиск радості на мить все-таки промайнув ув очах. Та згас рівно ж одразу.

– Даруйте, я вам принесла почитати. Тут журнали і книжка, а ще – печиво до чаю. Яблука. Візьміть, будь ласка.

Жінка протягнула руки за читивом, а яблука і печиво брала поспішно...

– Не варто було цим турбуватися, – сказала жінка, вказуючи на гостинці.

– Мене звати Леся, я живу неподалік. Як ви тут?

– Як бачите, – відповіла жінка. – Як бачите... повторила і потупила очі в долівку.

– У кожного своє. У мене – он як.

Вона похапцем передивилась журнали, підвела очі на мене й спитала:

– Хто ви?

– Я студентка університету. Буду психологом.

– Цікаво. Будете лікувати душу. Що ж, починайте з мене. Болить, – вона посміхнулася криво – і змовкла.

Розмова чомусь не в'язалася. Я бачила, що переді мною людина, яка не ховала своєї людської гідності, проте залишалася з ваговитим несподіваним для мене бодем.

– Життя – це не завжди реалізатор щастя на цій землі, – сказала.

– А що?

– Скажете мені наступного разу, коли подумаєте. Та й, зрештою, якщо буде той наступний раз.

¹ Коц - легка шерстяна ковдра.

– Я прийду, мені недалеко. Прийду за кілька днів. Принесу щось читати.
– А у вас є живий хтось удома? Принесіть, щоб притулити до грудей. Дуже скучила.

– Ні. Квартиру наймаю. Господиня не дозволяє.

– А жаль. Жаль...

Жінка знову засумувала, потім посміхнулася. Подивилася на мене – а в очах вже тремтіла, жевріла, бралася і десь блукала маленька надія на щось нове у дні нинішньому, а може, й завтрашньому.

Я попрощалася, торкнувши її руку, – і кулею вилетіла з будинку. До свого. Через дорогу. Проте з вікном... на будинок, який тепер був не порожнім у моїх очах...

Цінність перша

– Дякую за читиво. Мала чим відволіктись. Можете забрати, – мовила зі стриманим усміхом.

– Журнали залишайте собі. А книги заберу. Як читиво?

– Штучного, надуманого багато, стирчить з усіх боків, як рядно діряве. Тут пози більше, ніж постаті, особистості письменницької. Читаю і думаю: чи то я щось не тямлю, чи дрібний автор пішов? Я люблю інтелігентну літературу. Сильну, образну, що тримає в чутті чи думці, промовляє до тебе, стає частиночкою твого пережиття й вирішення якоїсь проблеми, сповнює чи очищає тебе.

– Ви любите сентиментальну літературу?

– Швидше катарсисну. В сентиментальній іноді присутня безвихідь... Глибоку, психологічну, майбутній психологу...

– Ви філософ?.. Науковець?

– Ні, я вчителька рідної літератури, української...

– У вас не було чоловіка?

– Загинув у Афгані.

– А діти були?

– Вони є...

– Як? І ви?.. Чому?..

– Три питання одразу. Чи не забагато? – посміхнулася криво. – Так буває.

– Іноді можна передбачити в людини такий кінець, але тут...

– Стереотипне мислення – банально.

– Ви ж розумна, чутлива. помилились? Чи хтось втрутився?..

Жінка довго мовчала, задумавшись. Я встала, аби йти, проте вона схопилася за запитання, як за можливість подальшого спілкування.

– Я любила дітей, чужих і своїх. Була хорошою вчителькою, мамою. Так, принаймні, казали. Проте людині властиво помилятися. Іноді якісь помилки можна виправити, забути про них, а є дещо, в чому й висповідаєшся, священник дасть відпуст, а воно залишається і живе попри тебе...

– Як так? Якщо є прощення...

– Так, живе попри тебе... Мало того – ще й зухвало насміхається...

– Вибачте. Ви казали мені: «лікуй душу»... Є багато методик. Можливо, можна виправити ситуацію?

– Смішно. Методики... Я заслужила таку старість...

– А може, ви натягуєте на себе забагато вини?..

– Кажуть, «якщо Бог хоче покарати людину, відбирає у неї розум». Мені здається, якщо людина несвідома того, що з нею діється, то їй не боляче. Мені хочеться перефразувати цю мудрість інакше: «Якщо Бог хоче покарати людину – залишає

її на самотність»... А вона, самотність, вже зжере ту людину зсередини, а шкіру й кості викине на смітник.

– У вас відчай...

– Він уже був. Я прийняла те, що мені належить...

– Чи маю я право знати?..

– Трагедію можуть творити не завжди кардинальні події. Штрих, незначеннєве, на перший погляд, дещо, перебуте, переступлене у вседозволеності може вчинити драматургію зі смутним кінцем.

– Але ж є життя. Це дар великий.

– Не перечу. Але іноді життя – це цінність не перша. Перша – любов у житті. Близьких, найближчих. Не з примусу, обов'язку, а з прагнення вберегти і бути, бо саме в ній смак життя, беріть вище – щастя.

– Ви максималістка.

– Так. Щодо моралі. І своєї теж, – посміхнулася. – У ній, рідній, кожен собі кат і суддя та й, власне, обвинувачений.

– Ви категорична у судженнях.

– Чтиво – це за інерцією. Переключаюсь на чиєсь – і сприймаю ілюзію як життя поряд. Відволікає, але не визволяє мене.

– Ви промовляєте як письменник.

– Хочеш, я тобі оповім книжку свого життя? Вибач. Від третьої особи... Від першої – мучуся все життя.

Так я почала записувати історії як оповідки.

Сльози під шорстким язиком

Відклала щойно прочитану книгу Джеймса Херріота. Все життя любила книги та фільми про тварин. А задумалася про неї, про Альфу... Ось вона яка, ця правда...

Любаві дозволили вибрати собача правом першої. За символічну плату – кілька гривень (щоб щасливо жилося живій душі). Це був бонус їй за вступ талановитої дівчини до університету після вже оплаченого репетиторства. Вона знала, що треба брати песеня, яке саме підійде до неї і попроситься до рук...

Отак: цуценя(!) вибирає, а хазяїн думає, що він. А ні!

Любава стояла і дивилася на вольєр посеред кімнати, в якому було повно чорних живих плям, які, відчувши, що хтось підійшов, метнулися в один бік, ставши на задні лапки, беручи нову висоту в потребі реагувати.

– Вони всі ладні бути моїми, – посміхнулася.

– Ми їх випустимо їсти, а ви подивитесь.

З вольєра вибігли, та де там – висипалися цуценята, і Любава помітила, що ні один з них не схожий на їхню матір Джеррі, ердель-тер'єрку з великим і серйозним родоводом.

– Хіба це ердельки? Вони ж такі чорні...

– Малими вони усі такі. Виростуть, шерсті наберуть – тож колір рудий заллється. Не знали?

Тим часом цуценята біля мисок виборювали своє місце, постійно виштовхуючи з кола найменше, кволе цуценятко. Тому господиня розкішної Джеррі змушена була помістити його в інший кут кімнати для підкорму.

Газети на підлозі мокріли й бруднилися. Що ж, тепер з усім малі впорались.

– Багато з ними клопоту.

– Та чимало. Проте я все це люблю. Люблю Джерку і все, що з нею пов'язане. А малята... В цих клубочках її тепло.

Любава стояла і не знала, яке вибрати. Ніхто з них нікуди не йшов. Малі потомилися від їжі і, як дітлахи, розледачіли й були геть сонні.

– Оцей найсильніший і найздоровіший. Буде гарний виставковий екземпляр.

– Та я для себе. Не для виставки.

– Вони усі мають документи. Вибирайте.

Мале, кволе, поїло і теж ішло повільно через кімнату повз Любаву. Перечепилося за її ногу, перекотилося. Підняла. А воно, як мишеня, дивилося і не знало, що з ним діється. Присіла. Взяла на руки. Притулила.

– Я це візьму.

– Є кращі. Та, звісно, то ваш вибір.

Поклала гривні символічні. Отже, купила наче.

– Йдемо жити додому.

Отак знайшлася в домі Любави Альфа. І все у сім'ї понеслося зовсім по-іншому, наче нова площина відкрилася у зрізі їхнього світу. Скільки шкоди, скільки забави, скільки клопоту... Було, як гуляє, – випустиш її молоду, буйну голову, а заграється, то відбіжить далеченько, зупиниться. Клич не клич – не рухнеться. Подашся за нею, а вона знову на відрізок шляху майне і чекає. Бавиться. А бігати доводилось іноді через увесь мікрорайон. Свариш. А вона крутить обрубочком хвоста, приймаючи мовлене як цікавий діалог, а очі променіють велетенською радістю в любові. Лягає до ніг – закоринює своїм теплом весь світ...

А вже коли хвалять – то Альфа настільки гідно носить свою собачу голову! Словом, в хаті знайшлася ще одна дитина, якою всі опікувалися і дуже тішилися. Кожен мав свої обов'язки. Старший син гуляв з нею вранці, їсти готувала мама, увечері брав на прогулянку молодший. В неділю прогулювалися до річки усі четверо.

Альфа внесла новий струмись, який організував усіх. Але скільки то було радості хлопцям! Вони повзали, перекочуючись по підлозі, Альфа стрибала довкола, легенько покусуючи вуха, руки, ноги, тягнучи до себе за штанини – настрій мінявся завжди і вихлюпувався сміх. А коли виходили хлопці гуляти – то з якою гордістю! Вони, однозначно, виростали в очах дівчат, і не тільки! Хлопець з собакою – це той, що уміє турбуватися, здатен на любов і обов'язок. Отож ця безпосередня жива істота вмить змінювала обличчя усіх на їхній дорозі, і люди одразу поділялися на тих, які люблять когось чи тільки себе... І стала в тому в усіх спільна радість, стало розлогішим їхнє життя.

Росли діти. Росла Альфа.

Взяли участь у виставці псів. Проте вузька була Альфа, як на стандарт, у холці. Оцінена на «добре» – про це й записали в дипломі.

Собаки дозрівають швидко. Минуло півтора року. Підказали у клубі, з ким зіграти «собаче весілля». Прийшов жених – теж уперше «одружуватися». Гралися вони день, як малі діти. Лиш наступного дня пронизливий вий Альфи засвідчив, що «весілля» відбулося. Пили шампанське (господар «жениха» приніс). Сама навіть Любава дивувалася з того.

Не всі сусіди розуміли її. Та що вдієш. Згодом одні пологи приймав старший, майбутній ветеринар. Інші – менший, Стас. Та вдруге привела Альфа безпородних. Загуляла, поки молодший розмовляв з другом, вивівши її без повідка. Аж коли погладшала – побачили. Заледве розродилася.

Любава тим часом хворіла. Час дев'яностих... Зарплату затримували по три місяці. Самі вони пекли хліб (давали на зарплату борошно), ледь виживали. Від-

правляти старшого до технікуму було ні з чим. А тут восьмеро малих. Довелося щось вирішувати. Розвісили оголошення, написали, що віддадуть у хороші руки. Знайшлися на двох господарі. Ще одного подарували, четверте віддали у село. А решту? Порадили одного залишити, щоб висмоктував груди...

У Любави знайшли онкологію. Не знаття, чи доброякісна. Треба лягати на операцію в лікарню – з понеділка. Сусідка зачестила, взялася допомогти. Адже колись і їй допомогти треба буде, а хлопці пам'ятатимуть...

– Недужа. Що й робити – не відаю. Допоможіть по господарству, – попросила Любава.

– А песята? Давно потопити треба. Поки сліпі. Далі не можна – а то їхні очі все життя ввижатимуться. Заплатить. Сама зроблю.

– Не маю платити чим, – відповіла механічно Любава.

Молодший звів очі на матір, округлились вони, та прикусив губу.

– То самі й рятуйтеся. А як не можете... – похопилась, – малий зможе. Чи з боязких? «Мамин синуля»...

– Не з боязких... Але не треба, щоб...

– Я дітям допоможу, а з песятами бавитися не буду.

Жінка почала збирати малих у відро, а Любава блукала поглядом по стінах... Погляд сина ловив її... Виходить, якщо мама не заперечує, то можна?

– Мамо?..

– Не знаю, що робити маю.

– Як не знаєш?..

– Так треба, – втрутилася сусідка.

І він пішов...

Вона думала, що не змогла б сама, але ж... уже і змогла... «Той, хто віддає наказ, відповідальний більше, ніж той, хто виконує»... А кажуть, що вихід завжди є. Невже це він?

Ото був гріх перед сином, який заліг й не минав у Любави вже довгі роки. Перед сином – на її материнство і перед Альфою... За собачу любов! Найвідданішу. Доторк до неї зцілює душу... Погладиш – і день добром, усмішкою проміниться. Подивись в очі – і знаєш, напевне знаєш, що є душа, що безконечно любить тебе... Ляже до ніг ніби світ весь стелиться до тебе – через неї. Ніби весь світ...

Таке живе створіння – то жива Божа благодать.

...Діти Альфи тихо скавучали. Шукали мамину любов. Вони нічого не знали про світ людей.

Син теж нічого не знав. Він був ще просто дитиною. Знав про любов від мами. Він не хотів цього. Але якщо мама не заперечує сусідці, то можна?..

Малий ніколи не бачив смерті. І чому люди помирають? Хай би жили. У світі так багато місця! Все було для нього таке далеке, як кіно. Бачив на телеекрані і в житті: люди помирають, отже, тварини мусять також? Як мало він живе! Як мало він знає, бо ж має тільки сім літ.

Мама лежала вже третій день, бліда і квола. Невже і вона помре? Не все збагнути може. Нічого, підросте – зрозуміє, – так усі кажуть...

Притулив до себе. Малі, сліпі, вони шукали тепла і безпечно спали. Біля ріки вийняв теплі клубочки з-під пахви, відвернувся, щоб не бачити, як кидає у воду, але щось змусило його подивитися. І тут він зустрівся з очима, які, здалось, бачили, віддзеркалюючи його. Він згадав слова сусідки і з переляку випустив одне песеня з рук. Інших залишив на стежці. А ріка була спокійна й мовчазна. Наче нічого не трапилося поруч. Наче нічого...

Стас біг щодуху. Серце калатало. Йому б повернутися. Та не міг. Мчав додому.

Бо куди ж іще? Додому! Там тепло і мама... Що це він зробив? Йому від того було недобре.

Коли прийшов до мами, то плакав, плакав...

– Це не ти. Це я винна. Мені той гріх спокутувати.

– А може, їх хтось підбере...

– Якщо так – це буде інша історія. Наша залишиться з нами.

Альфа обнюхувала його, зачувши запах малят, тягла за одіж, розстібала сорочку. Вона щось відчувала, металася по квартирі, але не вірила, не хотіла. Любові у неї більше, сильніша вона за цю непотрібну думку про того, хто водить її гуляти і дає їсти, хто гладить і грається. Він любить! Він не може вчинити так. То хтось інший...

Операція пройшла успішно. Наче все забрали, хоча загроза рецидиву все-таки була. На роботу вийшла аж за кілька місяців.

Старший, Сергій, приїжджав з навчання, бігав на побачення, приходив опівночі. Одружуватися надумав. Отакої!

Одного разу повернувся аж під ранок. Четверта минула.

– Міг би раніше, – мовила.

– Вибач, мамцю. Незчувся в часі...

– Мені на роботу вранці. Як піду? Серце стомлене ледь не розплавиться від тривоги. Мало нам у сусідстві трагічних випадків? Забув, як у третьому під'їзді хлопця мертвим знайшли, шприц біля нього. Сам він... чи хтось допоміг? На перехресті аварія. Смерть і каліцтво. Та що вже там... Якась така нині весна...

Сварити вже не могла. Опустилася в м'яке крісло, а сльози самі збігали. Втомила сама дітей піднімати. Нелегко. А нерви – не дроти. Три роботи – і безкінечна втома. Хвороби... Не скаржилася... Щаслива в роботі, в дітях – то немало.

А тут Альфа підійшла й сльози своїм шорстким язиком почала злизувати. Залишалась липка її слина, проте Любава не пручалася. Зникала напруга – наче хтось полуду зняв із неї.

Знову вона, Альфа.

– Ти та жива душа, яка ніколи не засмучує, погладила собаку, і її рука відчула між пальцями тверду шерсть великої щасливої душі.

Альфа теж відчувала! І все добро в кожного знала – і крутила своїм хвостом-обрубочком на всі боки.

– От і заспокоїла, хороша моя, – говорила Любава, вкладаючись спати бодай на кілька годин. – Хто мене може так втішити, як ти...

* * *

Он воно як. Яка сповідь! Ось він, «помах крил метелика, що може змінити світ» людського життя...

Сьогодні увечері я задумалась над темою курсової роботи, яку затвердила науковий керівник: «Соціально-психологічні особливості людей похилого віку».

«Старіння, – почала писати я, – це неминучий біологічний факт. Духовне здоров'я сучасної людини на будь-якій фазі життя багато в чому визначається її соціумом, тобто середовищем, в якому вона перебуває...»

Наступного дня рядки вже бігли. Я в бібліотеці зайняла два місця, розклавшись з літературою і виписуючи потрібні місця.

...Я вже знала, що відчуття непотрібності розкоординує людину... Завжди має бути якась зачіпочка за життя, яка в ньому втримує... Що тримало наразі Любаву? Мабуть, читиво. Але волосина не втримає на життя.

І відала: треба ще щось знати, шукати, зрозуміти, аби їй допомогти...

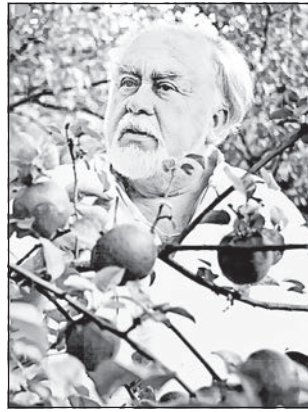
ІЗ РОДУ В РІД

Роман ЛУБКІВСЬКИЙ

ДО ЇЇ ПРЕВЕЛЕБНОСТІ МУЗИ ПЕРЕКЛАДАЧІВ

*Як звати Вас? Як упізнати
Серед сестер славетних муз?
Ви мови любите, мов шати
З примхливим успіхом дівчати,
Що котить нелюбу гарбуз...
Але й допомогти готові,
Як запинаємось на слові
Чи бовванієм на межі
Мистецтва й ремесла. Чужі
Синтакси, ритми та звороти
Допомагаєте збороти
Не силою теплом душі!*

*О тлумачі, мої братове,
Чи серце кожного готове
Подячну пісню скласти їй –
І незбагненній, і чудній,
Гріховниці, богів Богині,
Водночас панії-служині
І повелительці, й рабі,
Жоні невидимій, химері,
Блакитній тіні на папері,
Що догоря у ватрані?
Прозріймо, вбогі та смішні!
Ніколи, ні! Ні! Ні! Ніколи
Незловимо її за поли
Не звабим, не наздоженем,
Але щасливої хвилини
Вона прийде, примчить, прилине –
Віддячити за дні журби,
Змарновані з її намови,
Аби скарби чужої мови
У наші одлились скарби,*

СЛОВ'ЯНСЬКЕ НЕБО

вірші у перекладах
Романа Лубківського

*Щоб карбом, кшталтом, візерунком,
Натхнення сонячним дарунком
Потвердити: «Я тут була,
Торкалася твого чола,
Вдихнула хвилювання в подих,
І прирекла тебе на подвиг,
Прикованого до стола...»*

*Не множень способом чи ділень,
Не злом, що застує нам зір,
А тайнощами перевтілень
Вселюдський світ, сей Першотвір
Всевишнього, в текст годі вкласти
Штампований. А перекласти,
Як батько хліб переклада
Із печі на стола чи лаву,
І що удався він на славу,
Радіє мати молода...*

*Музо, наша нене, Ти
Ласкава будь допомогти
Творити труд наш, поки змога,
Вимоглива пребудь і строга,
Але й поблажлива. Стремлінь
Не маю інших. Не шукаю
Щоденних зустрічей. Чекаю
Твоїх щоденних повелінь.
Сим контентуюся.
Амінь.*

Переклади словацької поезії

Янко Краль

НАЦІОНАЛЬНА ПІСНЯ

Понад нашим краєм почало світати,
Гей, ходімо, браття, волю здобувати.
Гей, ходім, ходімо! Самі пропонують!
Як її не брати, коли нам дарують?
Почало світати понад нашим долом,
Підлий той був зроду, хто зробився кволим!
Довго, мої браття, нас кати морили,

Завтра чи сьогодні – стежка до могили.
Гей, кладім покоси, поки сяють роси,
Бо, як трави росять, добре коси косять.
Прилетіли вісті: буде панство бите;
Проклят, хто посміє панщину робити!
Земляки, словаки, в бій на кодро враже,
Яму хто нам рие, сам у неї ляже.
Що б нас не лякало, відступать негоже,
В справедливій справі й небо допоможе.

Ян Ботто

ВІДГОМІН УКРАЇНСЬКОЇ ДУМКИ

Ой надлетів сивий сокіл з тою новиною,
Що Іваночко могилу взяв собі жоною.

«Гей, Іване, що ти вдіяв, де та сила Божа!
За одну могилку дав ти ціле Запорожжя!

Та не тільки Запорожжя, увесь світ широкий,
І родину, і дружину, зір свій бистроокий!

Як тобі в тяжких обіймах темної хвилини,
Коли вітер буйнесенький над тобою рине?

А як гуля козаченько в тім широкім полі –
Чи не болить, Іваночку, серце мимоволі?

Ой Іване, що ж ти вдіяв – нещасна година!
Ще татарин скаче стеном, плаче Україна,

А ти лежиш у могилі, ми – без оборони,
І та кров твоя козацька надарма холоне».

«Не сумуйте, мої браття, годі вам тужити,
Бо могила кров козацьку не владна студити.

Коли б навіть була, як світ, висока до неба,
Встане козак навіть з пекла, як буде потреба.

Як засвище раз отаман – шабелька задзвонить,
На коня Іванко сяде, землю оборонить.

Ой не зітхай, Україно, від жури своєї,
Дочекаються мотузки бусурманські шії!

Ой не тужить, запорожці, що гетьман в могилі,
Його дума гуля з вами по донському схилі!

На могилі дуб зелений – він колись зів'яне,
Але слава запорозька жить не перестане!»

Лацо Новомеський

РОЗМОВА З ПТАХОЮ, ЩО ВІДЛІЧУЄ ЖИТТЯ

Час летить нестримно, часу не спинити,
Дзвіночки, я знаю, весну оддзвонили,
На радниці-вежі циферблатом неба
Стрілки крил пташиних
Ходять так, як хочуть.

А зозуля мудра з дзиг'аря старого
Відкукує в лісі комусь життя-долі.
Скільки ж мені «ку-ку» накуєш, зозуле?!

Смерті ж мені краще нині не загадуї.
Хочу на стозвукім знатися звучанні,
Тисячі поезій слухать на світанні.

Хочу відкривати світу таємниці,
Наче в'язень, котрий вийшов із темниці
Й дивиться на землю, повен мрій і віри.

Цвіркунам вклонитись, що цвірчать без міри,
Думать, чи шипшині заздрий випадає,
Коли свіжі роси пуп'янком спиває,
Крапельку струсити, випити цілунком,

Програвати в карти сосонкам-пустункам, –
Їм козирні в руки тіні повкладали.

Закричать до хрипу, просто, щоб чували,
Обминать калюжі-мисочки, за ними –
З каменя на камінь плигать, з рим – на рими.

Та збагнуть будяччя при глухій обочі,
Квіти, що між хмизу мружать сині очі,
Лопухам на вухо крадькома шепнути:
Теж людей боюся, котрих не збагнути.

Як фазан, що вірить в гущини повір'я,
Віддано сприйняти дороге довір'я
Зел, що дружним братством стали зеленіти,
Дати світу звістку, що ще квітнуть квіти.

Тож про смерть замовкни, зачини-но двері,
Бо не це прикмета часу визначальна,
Зачиняй дверцята дзигаря старого,
Сховайся за листя, завісу зелену,
«Ку-ку, ку-ку, ку-ку», зозулько, зозуле.

Йозеф Мігалкович

* * *

Це так по-словацьки;
М'ясник, що почне розповідати анекдот,
Але не доказує... Важить,
Доважує: сім
Вісімдесят! Так
По-словацьки: вдова, що поспішає вгору,
До школи
Обідати, – а ви не знаєте,
Чия ото дерев'яна хата зчорніла
(Вікна повибивані)... Чия б
Могла бути, покинули її, жити
Переїхали в місто. Ополудні
В Полонці – так
По-словацьки: на димарі плебанії
Кіш із лелеками.
А ти що тут робиш?

Любомир Фелдек

НАД ВЛАСНИМ ВІРШЕМ

Оглядаєш власний вірш
Наче стару фотографію
Це ти тоді
Коли ще трохи збоку від вогнища стоїть пень
Це ти перед одруженням як перед колибою
В якій спить молода гарна жінка

Минулої ночі ви разом були голі
І ти залишив її невинною
Відчуваючи особливу гордість
Яку відчуваєш досі
Залишаючи невинними
Всіх інших жінок світу

Це ти тепер над своєю рукою з ручкою
Яка мов шприц коли бере кров
Витягає з тебе поволі декілька слів
Яких вистачає на аналіз душі

Войтех Кондрот

З ВАСИЛЕМ СИМОНЕНКОМ

Уривок

2

Вибрався я до хворого батька
І постарілої мами
Із книжкою Симоненка в кишені
(Дополудня почав я
Перекладати його вірш «Не вір мені»)
Дома застав я брата
Вичистили ми стару піч
Наново обмазали глинкою
Поремонтували труби
(Нарубав я дров

І наколов трісок)
А ввечері горіло в ній
Добре як і колись
Останнє вино
Ми виточили
Батько сказав
«Добре
Що ми нарешті
Залишили те найкраще»
(Тоді пополудні
Я вже нічого не перекладав
Тоді пополудні
Помер на хвильку мій брат
А Симоненко ожив)

3

Остання літня неділя
В споминах цілком збіліла
Останні (школярські) канікули
Перед моїм першим (учительським)
шкільним роком
(Були ми тоді до зрілості ближче на день
А Симоненко на день ближче до смерті)

Їхали ми попри малий Дунай
Братові увірвався ланцюг
Отож я його тягав
По стежках-роздоріжжях

(Скільки разів я іще потому тебе тягав
Скільки разів ти мені відтоді був опорою)
Той нерозривний ланцюг поміж нами
Ми великі але кращими
Не будемо вже ніколи

Переклади чеської поезії

Йозеф Вацлав Фріч

ДНІПРО

Дніпрові хвилі – в степу козачім
Торкнула буря крилом гарячим –
Дніпрові хвилі.

Про теє знають, як на чужину
Поїхав милий, кинув дружину, –
Дніпрові хвилі.

Гей, ніби чути: бринить стремено,
Вона до нього – горять черлено
Дніпрові хвилі.

Над сивим виром орел літає,
Козак про милу два дні питає
Дніпрові хвилі.

ІВАН МАЗЕПА

Трагедія (Уривок)

*Празькому Товариству «Мистецька Беседа»,
котре успішно квітує, присвячую з повагою
та довір'ям на знак згоди своєї.*

Й. В. Фріч

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Відкритий козацький табір.

Сцена II

*Входять Гордієнко з Підківкою та дружиною. За ним запорожці
шикуються на протилежний од війська бік, рядами.
Ті ж, що й раніше.*

Мазепа

Ну ж, Гордієнку, між старшини знов
Тебе вітаю щиро, побратиме!
Військо

Вітай нам, Січе!
Запорожці
Україні – честь!

Гордієнко

Я ваш слуга, а гетьманові брат!
(*Подає Мазені руку*)

Всі

Вітаєм брата! Слава! Слава! Честь!

Мазена

Любезні браття, старші й молоді,
Зійшлись ми всі за слушної нагоди.
Гадаю, многим не відкрию тайн:
Як вирішиться доля на прийдешне
Держави нашої, всього козацтва,
На сьому місці визначати нам.

Полуботок

Ясновельможний вибачить мені,
Що нагадаю цілком принагідно:
Мабуть, сказати слід передусім,
Коли вже раду скликано, чи буде
Пан гетьман свою рацію вести,
Чи, царської велебності сполнитель
Наказ, давно написаний, віддасть?

Мазена

Я певен, що, крім тебе, друже Павле,
Полковники, і ви, старшино, теж,
Озьмуть до серця щирості слова,
Якими на велику нашу раду, –
Не гетьман, царський раб, і вірний брат, –
Козацької прийдешності іменням
Покликав я народу чолові,
Допомогли своїми голосами,
Щоб, вільні, вірний вибрали ми шлях.
На доказ цього булаву гетьманську
Кладу смиренно до старшинських ніг,
І послухати прохаю тут мене
Лише як козака, держави сина.

Забіла

Кажі, наш брате-гетьмане!

Інші

Кажи! Кажи!

Полуботок

Серцем я спокійний,
А всю старшину хай просвітить Бог.

Мазепа

Панове-браття, наш родимий степ,
Сей рай, рівнина вільна та широка,
Печаллю оповитий споконвік, –
Веселих дум не чув я тут ізмалку!
І коли хто пускався в дикий тан,
Хіба що нетверезий; вив із туги,
Цигани-скрипалі зухвалих нут
Для настрою уміло додавали,
Що тіло аж зривалось на диби,
Душа жадала простору і волі.
Можливо, те і вийняло мене,
Мазунчика, із вашої стихії;
Отож батьки та родичі мої
Назвали хлопця лагідно: Мазепа.
Ось бачте, як дивом знов мене
Повернено і вам, і Батьківщині.
Степ та їзда на дикому коні
Коли нагий, скривавлений, в мотуззі,
Що вжерлося до кості рук і ніг,
Погибелі чекавши, я вмівав
І прокидався у пекельних муках...
Так, це вона – причина наших бід
І лік на рани, вірний порятунок
Явила муками. Повітря, степ
І вірний кінь.
Але чи той слуга,
Дворак, насильством пущений на волю
Нечуваним, я вас питаю, був
Свободи лицарем? – Ні, гірше, гірш
Найнижчого раба в усій вселенній, –
Був найвірнішим образом тоді
Колись, братове, вольного козацтва!

Забіла

Бог з тебе мовить!

Підківка

Правда пресвята!

Гордієнко

Подаймо руки, браття! Слава вам,
Звитяжному та вільному козацтву!

Полуботок

А також вірі православній!

Орлик

Ну, звісно! Благослов тебе Господь,
За світлий розум. Гетьманові слава!

Підківка

Мно́гая літа гетьманові! Честь!

Всі

Слава! Слава! Слава!

Мазепа

За розуміння дякую. Та все ж
Послухайте: країну нашу гублять
Дві супротивні сили, два ества
Загрожуючи нам: і схід, і захід,
Немов дві хмари, бурями вагітні,
Зіткнулися над головами в нас.
Ми, звісно, не уникнем громовиці,
Як точно й те, що визначено вже
Єдину стежку для ноги народу,
Що поміж двох безодней проляга.
Тримаймось, не звертаючи з дороги.
Дивімось перед себе! Два гіганти
Зійшлись у битві на життя чи смерть.
Там Карло, тут Петро. І три народи
Стоять навпроти себе, рвуться в бій,
А ми, народ четвертий, перемогу
Склонім на бік, що з нього буде нам
Подяка, визнання, але не заздрість.

Полуботок

Од того відриватись нам не слід,
Хто взявся нашу віру боронити.

Мазепа

Захистимо її передусім,
Коли гаразд повіримо у себе.
Тебе спіймав я, Павле! Саме ти,
Не знаючи, кого тут називаю,
Хто буде нашим вольностям
зичливий.
Ти вже, видать, стаєш на бік царя,
Але навряд чи в ту масну
прихильність
Ти віриш сам!
Що мислите на те?
Що, як Господь зіслав до нас героя
Незвичного, такого короля,
Що здержить слово, дане й жебракові,
І він, той витязь, гарантує нам
Майбутнє вільне, як найдем відвагу
Допомогти йому своїм життям,
Як і годиться мужньому козацтву,
Що мислите? Чи в рабстві у ярмі,
Чи нас в борні майбутнє привітає?
Його прокляття біймось!

Багато присутніх скрикують

Йдім, веди!

Забіла

У саме пекло підем за тобою!

Полуботок

Туди ж ви і дійдете, глупаки!
Що творите? Як так? Хіба не знати,
Що їх король, поганин, лютеран,
З латинниками зв'язаний метою
Весь православний вигубити рід!
Вельможний, забуваєш про присягу!

Мазепа

І не помишляв.
Натомість присягалися козацтву,
Що батьківщину та її степи
Ми тільки вільні, браття, привітаєм!

Полуботок

Ти, гетьмане, вбивай чи не вбивай,
Та мушу все-таки ще раз озватись.
Сумління сонне хочу розбудить
Старшини. Чому це ніхто із вас
Нечуваної зради не боїться?
Цар – пам'ятайте! – віри й церкви щит.
Не дайте погубити власну матір!

Гордієнко

Як смієш звинувачувать братів
У вбивстві матері? Панове-браття,
Ви бачили ото захисника?
Аж гидко. Уподібнився цареві:
Коли той Стеньку Разіна здолав
Лише за дев'ять місяців, пожерти
Зумів тринадцять тисяч козаків!
Тому ім'ям усього Запоріжжя,
Що досі вільне, перший подаю
Свій голос, присягаю на іконі.
За гетьмана! До шведа з ним піду!
Храни нам Україну, сило Божа!

Запорожці

Слава!

Мазепа

Спасибі, запорожці-молодці,
Я рад, бо щодо вас не помилявся!

Безрукавний

До шведів ми насправді ідемо?

Полуботок

Ні, не до шведів, – сохрани нас, Боже!

Безрукавний

А буде так: кудою піде Січ,
Ідуть полки: полтавський з миргородським.

Паливода

Я голосую за остерський полк...

Військо

Підемо всі!

Забіла

Веди, ясновельможний!

Полуботок (вискакує)

Поволі Полк Чернігівський не йде!
Ходіть до мене, хлопці! Краще згуба,
Аніж ламати клятву! Хто царю
Та Богу вірний – хай іде за мною.
А зрадників – стріляймо!

(Виймає зброю)

Частина козаків обступає його і готується до оборони від інших

Мазепа

Постривайте!
Той, хто зі мною, зброю заховай,
Засліпленим братам зробіть дорогу:
Не потерплю ані над ким насильства.
Ти ж, Полуботку, що рятунок весь
Для України бачиш у цареві,
Запам'ятай назавше, що тобі
Мазепа пророкує. Перше слово:
Коли сконає Фараон, коли
Народ захочеш вирвати із рабства,
В яке сьогодні повергаєш ти
З його правами, прозвучить – розплата!

Полуботок

Ну, а тобі прокляття не грозить?

Мазепа

Лишень єдине! Од свого народу.

Полуботок

Ну, тоді з Богом!

(Відходить зі своїми прихильниками)

Мазепа

Шлях відкрийте їм.
І я б, напевно, теж покинув табір,
Коли не захотів би сам Господь
З'єднати ваше і моє жадання,
Сміливим духом надихнути степ!

Я бачу, ви за мною йти готові.
Внесіть мою хоругву, розгорніть
Архангела із левом наді мною!
Дастьбі, у бездоріжжя не зведуть.
Брати, за мною – вибору немає!

Орлик (виймає зброю)

З тобою, батьку, в бій за Україну!

*Вся старшина та полковники рушають за ним.
Військо та запорожці з веселим криком у порядку
відходять, махаючи шаблями та шапками.*

Рудольф Майєр

Україна

I

Ти широка без меж, Україно,
Ти велика, як серце моє,
Твоя сила, звитяга і слава
Над віками безсмертям встає.

Стихли битви – та мертва свобода,
І народ у кормизі страшній,
Ти – могила, занадто глибока
Для такого народу, як твій.

II

Заспівай ту пісню,
Заспівай мені.
Я забуду горе,
Смутки навісні.
Широко-далеко
Добре подивись.
Ген сумні могили
На Вкраїні скрізь.

Де ти, давня славо,
Доле січова?

Буйно зацвітає
Степова трава.

Гей, тумани сиві
Вітром звіяно,
Їдуть отамани
Як давно-давно.

Старший попереду,
Козаки за ним.
Сурма заспівала
Горлом золотим.

За свій край, за волю
Їдуть вони у бій –
Викупати шаблі
В крові голубій.

Припадуть до гриви –
Буйні пломені,
Сяють проти сонця
Списів промені.

Гомін, як лавина,
По селу тече,
А моя Україна
Дивні думи тче.

Станіслав Костка Нейман

АПОЛІТИЧНЕ

Карпати – піднебесні гори,
Як милуватися здаля,
Коли ж тебе обсіло горе,
І голод шкірить твар потвори,
До пекла ближче звідтіля.
Зима в Карпатах – гейби вічна,
Здихає в пастках звірина,
Ілюзії – мов яма стічна,
Людська, гірка, трагікомічна,

Тут суть життя – така страшна!
Крізь гори, дебрі, полонини,
Крізь прикордонні ці стовпи,
Смородом вільний вітер плине,
Дух рабства чути від людини,
Тут лиш жандарми – не раби.
Як двоє чубляться, то нишком
Радіє третій. Потім б'ють
І третього... Розпасся лишком
Лихвар, ти ж – гибій над обніжком.
У всім – порядок мусить бути.
На прикордоннім п'ятачкові –
Микола Геник. Ось земля,
Де годі місця бідакові
Здобути хоч ціною крові:
Се – чоловік нізвідки.
В старім окопі – батько, мати
Й шестірко – кволі діточки.
Чудові гори – ці Карпати!..
Хмарки летять, щоб не сказати,
Із чого панські п'ястуки.
Нізвідки... Посмішка спесива.
У ситих посмішки тупі...
Земля – одна. Страшна й красива.
Про братство спів заводить, сива,
На перевернутім стовпі.

Вітезслав Незвал

ЗІТХАННЯ

Рокитна річко мрій
Де гусенята білі
Іду гублюся в зіллі
І в тиші голубій
Поміж рядами лип
По картоплянім полю
Чом серце твого болю
Я чую тихий схлип
Тут просто з ринви пив
Ця яблуна те знає
Чом жаль мене доймає

О що я загубив
Під цим було ліском
Про давнину читаю
Та все зробив мій краю
Щоб став я класиком
Прийду повернусь чей
До тих галяв край лісу
Коли зніму завісу
З натомлених очей
І викупаюсь в них
Як гусенята чисто
Як світиться врочисто
Легкий весняний сніг

Вацлав Гавел

* * *

Червінці віри моєї весни
По алеях каштанових
І в парі туману щезли з очей

Моя алея плакала в землю
Червінню злотом іржею сліз

А на стежці зійшлись на сейм
Громади опалого листя

Передбачивши вихор пекельних танців
Про який прочитаєш у книзі долі

Біля осамотілої лавки
Лежать у розідраних пуховиках
Двійко каштанів один старий ключ

Геть заіржавілий ключ

То ключик від кованого куферка
Що ховає в собі червоно-жовті послання –
Новітні господні тайни любові

Червінці віри весни моєї
Злетілись наче слухняні діти
У куферочок мого серця

Во ім'я краси осіннього листя

Мертвий поете, я бачив і сам перейнявся великим вогнем,
яким Тебе прославляли
Твої вірні й невірні нащадки, тож хочу і я
при згадці про те сказати,
Що не сплакнув я ні разу і, коли Тебе устократ
пойменовано геніальним,
Не заплакав ні разу, коли сотня найбільших
Мужів із Твого народу
Перед Тобою – померлим схилялась аж до землі,
і не заплакав я теж ані разу,
коли декотрі мудрі Тебе
Тракували с'як-так і кланялися Тобі
(що, до речі, скидалось на те,
Коли розчленовують квітку,
вискубуючи її пелюстки, чудуються серцевині
поміж досить дрібної купки).
Не заплакав, нарешті, навіть тоді вже, коли
зворушливо пригадували
Мені Твою нещасливу долю
і коли казали про те, яка вперта й жаліслива була
Твоя мрія втрапити в тон немислячій юрбі,
Коли в оглаві свого вірша писав:
«чехи є народом добрим...»
А свою Поезію вимушений був публікувати
власним накладом.
Але все ж бо пробилась моя сльоза, –
це тоді,
як читав я про хлопця,
Невідомого зовсім студента,
що нізвідки десь взявся,
Перелопачував стоси старого папір'я, аби віднайти
Той твій зниклий маленький нотатник.

CREDO

Хочу бути за кратер своєї доби,
Хай усе, що найглибше, у ній вирує
І виприсує мною наверх, наверх!
Написати хотів би багато нових.
Цілковито нових одвертих поезій.

Йозеф Петерка

КИЇВСЬКЕ ПРОРОЦТВО

Прадавні парки з ясними свічками,
Це ми, твої каштани.
Як листя опаде на твій чорнозем,
Як опаде на рани,
Відчуєш: дивна сила є в тім листі,
Безсмертна, мов рука, що на колиці.

І знову зможе народитись місто.

А на хрестини прийдуть колоски
Кивнути вусом – вижили таки!

Тебе родючі обіймуть долини,
І зелень вод, цілюща, мов бальзам,
Запахне світанкової хвилини.
Всім землям руку дасть земля натхненна –
Дніпро поплине під твої рамена.

Казатимуть тобі: місто струнких тополь,
Квітучих каштанів
І кохання.

І станеться.

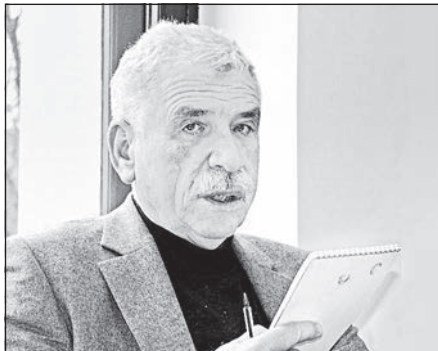
ПУБЛІЦИСТИКА

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ

«Сталін свідомо планував знищити український народ...»

Професор Олександр Лавер — про наш «рахунок» Другої світової
та втрати в російсько-українській війні

Нещодавно піймав себе на думці, що завдяки професії мені поталанило познайомитися з сотнями непересічних і талановитих людей, кожен з яких заслуговує на те, щоби про нього, його життя й інтелектуальні здобутки знало якомога більше

людей. Однак для цього не завжди є інформаційний привід. **Завідувач кафедри інформатики та фізико-математичних дисциплін факультету інформаційних технологій УжНУ, професор Олександр ЛАВЕР**, котрий є, крім цього, моїм добрим і давнім приятелем, якраз дав такий привід, випустивши у світ нещодавно монографію на історичну тематику: «Війни та народонаселення країн світу у ХХ – ХХІ ст. (1900–2016 рр.)», чим приємно вразив наукову спільноту ще однією гранню свого таланту.

• **Будучи сином відомого футболіста, ти обрав між видовищним футболом і нудною математикою саме останню. Чому?**

– Справді, я міг би стати футболістом, якби в дитинстві наслідував свого батька Георгія Лавера – представника найпершої повоєнної генерації закарпатської школи футболу в київському «Динамо». У «Динамо» він потрапив 1948 року, коли столичний клуб був на грані «вильоту» з вищої ліги радянського футболу. Тоді динамівські селекціонери запросили в команду цілу плеяду закарпатських майстрів: Георгія Лавера, Василя Годничака, Яноша Фабіана, Дезидерія Товта, Ернеста Юста, Михайла Комана, Михайла Михалину, а згодом й інших, які значно її посилили і внесли свіжий струмінь у гру.

Граючи в київському, а згодом у мінському «Динамо», батько одночасно здобував фах історика, навчаючись в Ужгородському, а потім у Київському університетах. По завершенні футбольної кар'єри він майже 40 років працював у школах Ужгорода, давав учням уроки історії та життя, у тому числі й тобі, пане Василю. Саме він націлював і своїх синів на культивування освіти й освіченості. Оскільки батько був учителем історії, а мама, Тетяна Павлівна – вчителькою математики, то ці дві дисципліни я знав приблизно однаково. Проте батько був категорично проти, щоб я вступав на історичний факультет, довелось йти на математичний. Але любов до історії все одно далася взнаки, і тому моя монографія – це історико-статистичне дослідження, тобто обох улюблених спеціальностей я не зрадив.

● **Що спонукало тебе, математика-програміста, десятки літ досліджувати тему жертв воєн і збройних конфліктів у світі за останні 116 років?**

– Працюючи по закінченні університету на Ужгородському машинобудівному заводі, я входив у групу лекторів-міжнародників, головою якої була znana в Ужгороді людина, підполковник у відставці Олег Самойлович. Якось у розмові зі мною він зауважив, що ніхто точно так і не знає, скільки людей загинуло у війнах і конфліктах упродовж 30 років після завершення Другої світової війни. Він зауважив, що для нас, гуманітаріїв, це складна задача, але математикам вона цілком до снаги. Ця розмова міцно засіла у мене в голові. Згодом, під час навчання в аспірантурі в Києві, я мав можливість користуватися закордонними джерелами інформації з цього питання, оскільки такі потужні видання, як Encyclopedia Americana, Encyclopedia Britannica та інші, лежали на полиці. Загалом, я «перелопатив» усю бібліотеку ім. В. Вернадського та бібліотеку УжДУ з цієї тематики. Результатом стала перша моя монографія, яка побачила світ 2002 року. Друге її видання, доповнене і перероблене, обсягом у 760 сторінок побачило світ минулого року.

Композиційно монографія складається із двох частин та двох додатків. Перша частина присвячена аналізу людських втрат у війнах і конфліктах за останні 116 років – з 1900-го до 2016 року включно. У додатку 1 наведено результуючі таблиці з цього питання. Друга частина присвячена проблемам біженців, нелегальних мігрантів та міграційних процесів, що їх ми розглядаємо як наслідки воєн і конфліктів, які велися у той час. Додаток 2 присвячений вивченню людських втрат у 1941–1945 роках. Мене як дослідника цікавило питання, чому саме в ці роки втрати були такими колосальними, адже ні до, ні після цієї війни такого лиха не було. Думаю, що в другому додатку я знайшов відповідь на питання, яке не давало мені спокою 50 років поспіль.

● **Чи дає дослідження відповідь на питання про «український рахунок» Другої світової війни?**

– Так, але тут слід наголосити, що до Другої світової війни керівництво СРСР почало готуватися відразу після закінчення Громадянської війни. Попри це, у перші ж дні війни, влітку 1941 року, Червона армія потрапила під випереджувальний нищівний удар німців і була фактично розгромлена. За кілька тижнів Вермахт захопив радянських військовополонених більше, ніж була його власна чисельність. Німці не знали, що робити з полоненими, тому більшість військовополонених українців, білорусів та прибалтів відпустили по домівках. Оскільки майже всі кадрові військові підрозділи Червоної армії були розгромлені, розбіглися чи потрапили в полон (до грудня 1941 року вціліло лише 7% кадрової армії), то на фронті воювали слабо навчені резервісти, втрати яких були величезними. У червні 2017 року російський історик Ігор Івлєв на слуханнях у російській Думі опублікував такі відомості: всього у радянсько-німецькій війні загинуло 41,979 млн радянських громадян, у тому числі 19,4 млн червоноармійців. Для порівняння – втрати Вермахту склали 4 млн загиблих.

Хоч як це парадоксально на перший погляд, але раптовий напад німців 1941 року виявився для українського народу справжнім порятунком. Оскільки у військовій стратегії радянського Генштабу першому стратегічному армійському ешелону належало завдати смертельного удару по ворогу і в більшості своїй – загинути, а успіх мали розвивати війська другого і третього стратегічних ешелонів. 1941 року перший ешелон Червоної армії формувався здебільшого з українців, меншою мірою з білорусів та прибалтів, а другий і третій – переважно з росіян. Сталін свідомо планував знищити український народ, підставивши його першим під німецькі кулі й танки. Але через блискавичний і раптовий наступ німців перший ешелон Червоної армії був розгромлений, а основний тягар військових дій у 1941–1943 роках нес-

ли здебільшого росіяни. Масовий призов українців у Червону армію почався уже після форсування Дніпра, коли технічна оснащеність була набагато кращою, отже, була більшою і можливість уціліти. Загалом втрати українського народу у Другій світовій війні історик Б. Соколов оцінює в межах 8,51 – 8,7 млн загиблих (разом із Закарпаттям), у тому числі 5,7 млн червоноармійців. За альтернативними підрахунками, втрати мирного населення України коливаються в межах 2,8 – 3 млн людей (включаючи 1,4 млн євреїв та 27 тис. циган), та ще 4 млн українців загинули в Червоній армії.

● **Чим були зумовлені такі величезні втрати серед червоноармійців та цивільних: особливою жорстокістю окупантів, невмілими діями командирів, чи на війну «списали» й жертви сталінських репресій?**

– Усі три складові мали місце. До величезних втрат на фронті додавали також втрати військових та мирного населення від терору сталінського режиму, які є зіставними з втратами внаслідок війни. До речі, величезну смертність цивільного населення в радянському тилу від голоду і хвороб приховували ще ретельніше, аніж втрати від Голодомору 1932 – 1933 рр. в Україні. Дуже часто радянські партизани своїми діями провокували німців на каральні операції проти мирного українського населення нібито за підтримку партизан, наслідком чого були жорстокі розправи над нашим народом з боку нацистських окупантів. Крім того, на українських землях (Волинь, Галичина та Східна Польща) проходив етнічний конфлікт між українцями та поляками, в результаті якого, за різними підрахунками, загинуло від 80 до 120 тис. людей.

● **Якими, згідно з твоїми дослідженнями, є втрати українського народу в нинішній війні з російським окупантом?**

– За останніми відомостями ООН, кількість загиблих на Донбасі сягає 12,8 – 13 тис. осіб, а Президент П. Порошенко нещодавно озвучив цифру 2949 загиблих українських військових. На мою думку, реальні втрати є більшими і становлять орієнтовно 4,5 тис. людей, оскільки сюди слід додати також втрати добровольчих батальйонів та інших підрозділів, які в цю статистику не включені. Сюди ж слід додати і небойові втрати українських військовиків у зоні АТО.

Стосовно внутрішньо переміщених осіб, то за останніми відомостями, на початок січня 2019 року таких орієнтовно 1,512 млн людей, з них із Криму – 33,5 тис. Якщо врахувати, що з цієї цифри кримські татари становлять 20 – 25 тис., то з жалем змушені констатувати, що більшість російського та українського населення Криму прийняла російську окупацію. Більше того, якщо 2001 року в Криму і Севастополі проживало 576 647 українців, то 2014 року на зазначених територіях, під час Всеросійського перепису населення, українців виявилось всього 344 515. Виникає питання: а куди поділися 232 132 українці за 13 років? Невже вони стали жертвами російських репресій? Оскільки стосовно кримських українців репресій, на зразок репресій проти кримських татар, російська влада не проводила, то відповідь на це запитання така: під час перепису 2014 року 232 132 кримських українці записали себе росіянами. Додамо, що за час окупації на територію півострова було переселено орієнтовно 247,5 тис. громадян Росії, здебільшого військових та чиновників. Тобто російська влада активно перетворює Крим на свою масштабну військово-морську базу.

Оскільки народне господарство воюючих держав є дуже уразливим до результатів ведення бойових дій, то війни можна умовно поділити на «гарячі» та «холодні». Цікава закономірність: що більше народне господарство є високоорганізованим і високотехнологічним, то воно більш уразливе до результатів війни. Так, за 22 роки війни в Афганістані (1978 – 2000 рр.), збитки народного господарства країни склали 20 млрд доларів, а терористичний акт у вересні 2001 року, за оцінкою пре-

зидента Джорджа Буша-молодшого, за найнижчою ставкою коштував економіці США 500 млрд доларів.

В Україні війна іде п'ятий рік, і через втрату матеріальних цінностей на окупованих територіях та від бойових дій збитки уже сягають понад 105 млрд дол. За даними Євгена Марчука, опублікованими нещодавно, український уряд перерахував пенсіонерам на окупованих територіях 79 – 80 млрд грн, або 3 млрд доларів за офіційним курсом. Тобто збитки України можна оцінити у 108 млрд дол.

Тому класичні «гарячі» війни на зразок світових воєн відходять у минуле, поступаючись місцем таким «модерним» способам ведення бойових дій, як маніфестації, демонстрації, протести, сутички з поліцією тощо. Тобто є шанс здобути перемогу, зберігши життя, та й матеріальні втрати можуть бути не такими великими. Як приклад, наведемо рух «жовтих жилетів», який із 17 листопада 2018 року й до сьогодні «кошмарить» Францію: так, протягом цих масових протестів загинуло 10 людей, 1500 було поранено, матеріальні збитки перевищили 10 млрд євро.

• Упродовж досліджуваного тобою періоду наші предки і ровесники брали участь у двох світових війнах, причому в складі ворогуючих армій, численних військових конфліктах у країнах Азії та Африки, каральних військових операціях Радянської армії в Угорщині та Чехословаччині, миротворчих місіях ООН у Боснії, Косово, Іраку, нині героїчно воюють з окупантом на сході України. Життя скількох з них забрали війни?

– За нашими підрахунками, втрати українського народу і населення України упродовж 1900 – 2016 рр. коливаються в межах 12,94 – 18,597 млн загиблих із середньою цифрою втрат 15,417 млн людей. Військові втрати при цьому перевищили 3,477 млн загиблих. Більшість втрат припала на першу половину XX століття: на період 1900 – 1939 рр. – 57,05%, а на період 1939 – 1945 рр. – 39,56% від усіх втрат. Із зазначеного числа втрат втрати власне українців становлять приблизно 70% – 75% від усіх втрат.

• Яких висновків мають дійти політичні еліти, та й людство загалом, прочитавши твою монографію?

– Один із рецензентів мого дослідження, доктор соціологічних наук Сергій Устич зауважив, що демонічний характер феномену масового вбивства людини людиною є доброю профілактикою перед безумством нинішніх «яструбів» війни. А висновки напрошуються такі: будь-які переговори є набагато кращими за якнайшвидшу війну; переможця у війні «вчислити» апіорі буває дуже непросто – згадаймо війни арабів проти Ізраїлю та Росії проти Чечні. Протягом 1958 – 1970 років було три «холодні» війни Великобританії проти Ісландії – так звані тріскові війни, через кордони економічної морської зони для вилову риби-тріски. Усі три війни виграла Ісландія! Реальністю теперішньої епохи є той факт, що головним військовим ворогом України стала Росія. З огляду на це слід згадати, як означали власну державу російські імператори. Олександр II казав: «Россия не есть государство земледельческое или торговое. Россия есть государство военное». Олександр III говорив: «У России есть только два союзника: ее армия и военно-морской флот».

У Росії і в сучасному світі немає стратегічних союзників, а з військової точки зору вона приблизно удвічі слабша за СРСР. Проте, з огляду на означення, яке дав Олександр II, Росія шукає військові методи вирішення проблемних питань не лише в Україні, а й по інших країнах світу. Натомість, в Україні є багато друзів як серед різних країн, так і потужних закордонних громадських організацій. Причому що сильнішим буде український опір зазіханням північного сусіда, то більше у нас буде впливових друзів. А тому найкращим і найвідданішим другом Української держави є наші Збройні сили, які ми всі й на всіх рівнях маємо всебічно підтримувати.

У вінок пам'яті видатної вченої

(До 100-річчя Олени Рудловчак)

Олена Рудловчак – історик культури, педагог, літературознавець, фольклорист, журналістка, громадсько-культурна діячка Східної Словаччини – найвидатніша дослідниця карпатознавства другої половини ХХ ст. 1 лютого 2019 року їй виповнилося 100 років від дня народження. Цей ювілей українська громадськість широко відзначила у Словаччині і в Україні.

Так, у Словацько-українському культурному та інформаційному центрі за модераторства академіка Миколи Мушинки і сприяння Центральної ради Союзу русинів-українців СР, кафедри україністики Пряшівського університету, Спільки українських письменників Словаччини, Музею української культури у Свиднику, Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Словаччині, Асоціації українців Словаччини відбувся науковий семінар. До учасників семінару – словацьких та українських науковців, журналістів, культурно-освітніх діячів – долучилися Світлана Гончаревська – перший секретар Посольства України у Республіці Словаччина з Братислави, та найважливіші і найочікуваніші гості донька Марія Дуфек-Рудловчак та онук Ян з Праги.

Настрій семінару створив трейлер науково-популярного фільму «Олена Рудловчак. Дорога додому», який презентувала Галина Шумицька, декан філологічного факультету.

З доповідями виступили: Наталія Ребрик про дослідження журналістики Закарпаття ХІХ століття, Йосиф Шелепець про вагу і значення наукових досліджень Олени Рудловчак, Михайло Роман про педагогічну діяльність ювілянтки, Зузана Ганудель – про працю пані Олени у дослідному кабінеті україністики, Любиця Бабота – про внесок Олени Рудловчак у дослідження закарпатоукраїнської літератури, Іван Яцканин про Олену Рудловчак на сторінках журналу «Дукля», Мирослав Сополига – про публікації на сторінках «Наукового збірника Музею української культури у Свиднику», Ярослав Джоґаник згадував про ювілярку як її учень, Павло Богдан – про сім'ю Рудловчаків і українське радіомовлення у Словаччині, Людмила Гар'янська долучилася до спогадів про Олену Михайлівну.

4 лютого 2019 року продовжилися урочистості з нагоди 100-літнього ювілею відомої карпатознавиці, почесного доктора Ужгородського національного університету, професора Олени Рудловчак: на базі кафедри української літератури ДВНЗ «Ужгородський національний університет» та Закарпатської академії мистецтв були проведені ІV міжнародні наукові читання «Олена Рудловчак – науковець, педагог, журналіст». Наукові читання відкрили ректор УжНУ проф. Володимир Смоланка та ректор ЗАМ, проф. Іван Небесник. Володимир Смоланка привітав із відновленням наукових читань, зауваживши, що «життя пані Олени є взірцем служіння Батьківщині. Попри всі перипетії, через котрі довелося пройти цій мудрій і сміливій жінці, вона мала і має зв'язок з

Україною». Іван Небесник у вітальному слові зауважив, що такі люди, як професор нашої академії Микола Мушинка робить дуже багато для збереження спадщини відомих діячів краю, яку необхідно вивчати і добре знати. Що стосується спадщини Олени Рудловчак, то тепер її колекцією, яка зберігається в меморіальній кімнаті УжНУ, можуть користуватися всі, хто цікавиться українською історією, мистецтвом, культурою, зокрема закарпатською.

Зі «Словом до ювілею Олени Рудловчак» виступила Валентина Барчан, доктор філологічних наук, професор, завідувачка кафедри української літератури ДВНЗ «УжНУ».

З доповідями на пленарному засіданні виступили:

Микола Мушинка, доктор філологічних наук, професор, почесний іноземний академік НАН України, «Олена Рудловчак і Пряшівщина»;

Наталія Ребрик, кандидат філологічних наук, доцент кафедри культури та соціально-гуманітарних дисциплін, проректор Закарпатської академії мистецтв, «Закарпатська журналістика у дослідженнях Олени Рудловчак»;

Марія Медведь, директор наукової бібліотеки ДВНЗ «УжНУ», «Участь професора Миколи Мушинки у долі приватної бібліотеки Олени Рудловчак»;

Іван Сенько, кандидат філологічних наук, доцент, «Спогади про Олену Рудловчак»;

о. Олександр Монич, кандидат богослов'я, вчений секретар Богословсько-історичного науково-дослідного центру ім. архімандрита Василя (Проніна), «Мукачівський монастир у житті Олени Рудловчак»;

Марія Дуфкова, донька Олени Рудловчак, «Спогади про маму»;

Іван Ребрик, директор видавництва «Гражда», «Робота над 4-им томом творів Олександра Духновича».

Видавництво «Гражда» до ювілею науковиці зуміло сповнити мрію Олени Рудловчак – видало і презентувало 4-ий том творів О. Духновича.

Наукові читання продовжилися у секціях «Олена Рудловчак як літературознавець», «Олена Рудловчак і журналістика», «Культурно-освітній аспект наукових студій» (усього 20 виступів).

Спеціально до проведення урочистостей викладач академії Василь Когутич надзвичайно тонко відтворив образ Олени Михайлівни Рудловчак на папері. Портрети його роботи подаровані Миколі Мушинці та меморіальній кімнаті-музею О. Рудловчак в УжНУ, яку відвідали гості у межах проведення наукових читань.

Закінчення наукових читань відбулося у музеї Володимира Микити, двоюрідного брата ювілянтки, який народжений з нею в один день – 1 лютого, тільки на тринадцять років пізніше. Прекрасні полотна народного художника України, мила задушевна розмова, присутність родини Рудловчак-Микити залишили незабутні спогади про 100-літній ювілей нашої землячки.

Наталія Ребрик

Олена Рудловчак – тривале і тимчасове

Протягом ХХ століття на полі дослідження та викладу й інтерпретації літературних творів і завдяки українським вченим, як, наприклад, Володимир Перетць або Леонід Білецький, відбулися відкриття, які посунули літературознавчу науку далеко вперед. Вчені, які виходили з аристотелівської поетики з її п'ятьома основними опорами літературного твору *melos*, *lexis*, *mythos*, *ethos* і *dianaia*, виробили найбільш об'єктивні методи дослідження літературних творів і сформували методологію літературознавчого дослідження. В роботах окремих дослідників було чітко визначено, що відповідає науковій методології, які її дослідницькі принципи та що перебуває за межами методології і несумісне з нею. Вчені (Леонід Білецький) дійшли висновків, що поза межами наукової роботи і несумісними з науковими методологічними принципами є положення про права панування одного класу суспільства над іншим класом, дух поширеної і пропагованої в суспільстві естетики, дух пануючої у суспільстві моралі, дух втрати традицій і нехтування ними, далі, узагальнення, які робляться на підставі поодиноких фактів і, нарешті, посилання на авторитети, які беруться для обґрунтування і кришують пропоновані дослідниками висновки.

Олена Рудловчак жила і проводила свої літературознавчі дослідження в добу не дуже сприятливу для дотримання вказаних наукових методологічних засад і настанов. Вона подібно, як і інші робітники в галузі літературознавства, внаслідок своїх суб'єктивних ознак та об'єктивних даних перебувала під постійним тиском пануючих суспільних ідеологічних умов та факторів і була змушена піддаватися їм. У випадках, коли на неї тиснули ідейні, моральні або етичні пануючі засади, у неї появлялися окремі статті, в яких доходило до підміни наукового вивчення літературного твору його ідеологічними характеристиками або визначенням актуальної у дану епоху тематики і моральних ознак постатей і розвитку дії, наявних у творі. Це було ідеологічною інтерпретацією твору в дусі норм і законів пануючого суспільного ладу.

Її підхід до літератури в дусі пануючих ідеологічних настанов виявився і в її підбиранні для публікації й обговорення літературних творів авторів, яких пануюча політична система поставила за свої межі суспільства. Це виявилось, наприклад, у доборі авторів до видання книжки «Поети Закарпаття», до якої не увійшли твори поетів, як, наприклад, поезії Михайла Поповича, Олексія Фаринич, не кажучи вже про поета Зореслава (Степана Сабола) та інших українських поетів Закарпаття.

Олена Рудловчак не пішла шляхом дослідження літературних творів за принципами якої-небудь єдиної виробленої у ХХ столітті літературознавчої школи, що при дослідженні твору відштовхувались від класичних методів або проводились у дусі філософських відкриттів або просто ґрунтувались на здобутках, які беруть свій початок і ведуться від античних поетик, тривають і продовжують жити в науці. Наприклад, пишучи роботу про відображення Другої світової війни в радянській літературі, яка була надрукована у збірнику наукових праць Пряшівського філософського факультету, вона просто перераховувала авторів, які у своїх творах розробляли тему Другої світової війни. Це було у той час, коли її словацькі колеги у тому самому збірнику друкували статті типу, наприклад, стилістичні прийоми у певному конкретному романі про Другу світову війну або поетику конкретного роману на згадану тему і тому подібно.

Поряд із такими нетривалою, обмеженою часом і скороминущою цінністю роботами Олена Рудловчак завершила і залишила по собі роботи із позачасовим, тривалою

цінності значенням, до яких звертаються і не раз будуть звертатися дослідники. Йдеться про її роботи, у яких свідомо або й несвідомо відклала убік ідеологічні тематичні і пропагандистські критерії і більше зосереджувалась на вихідній основі всякого літературознавчого дослідження, а саме на літературних текстах або тексті окремого літературного твору. Олена Рудловчак впродовж своєї дослідницької роботи намагалася здобути й опанувати першооснову всякого літературознавчого наукового дослідження, обов'язкову для кожного дослідника. Цією першооснову вона вважала тексти творів поетів та письменників, які повинні бути предметом наукового дослідження. Вона, у першу чергу, намагалася віднайти, відшукати тексти художніх, публіцистичних та інших творів письменників, про яких писала і оприлюднювала їх. У цю роботу вона вкладала багато фізичних сил і енергії, здійснювала подорожі по архівах і бібліотеках і розвивала контакти із архівними та бібліотечними працівниками в Чехо-Словаччині та за її межами. Найбільше часу вона присвятила збиранню та пошукам творів Олександра Духновича. Їх вона повіднаходила, позбирала і підготувала до друку і зробила їх доступними й для інших дослідників та ширшого загалу. Крім текстів Олександра Духновича, вона відшукала, впорядкувала і підготувала до видання тексти поетів та письменників, які не були професіональними письменниками і жили життям рядових людей і займалися літературою самотужки. Маю на увазі впорядковану нею книжку поетів та письменників, за якими пішла назва народних творців літератури – книжку «Зелений віночок, червоні квіточки». Аналогічний характер має й її публікація текстів листування Йосифа Рубія з російськими діячами науки і культури.

Видаючи тексти творів Олександра Духновича та інших авторів, Олена Рудловчак публікувала і супроводила їх своїми літературознавчими дослідженнями та інтерпретаціями, які являли собою переважно біографічні та літературні тематичні огляди на ґрунті суспільних, історичних та політичних подій. Ці її літературознавчі аналізи та інтерпретації часто несуть на собі вплив ідеології часу, в якому були написані. Найімовірніше, що подібними своїми інтерпретаціями вона намагалася обґрунтувати потребу їх дослідження і виходу з друку, тому що дослідники були змушені вказувати й на актуальність їх вивчення згідно з ідеологією доби.

Третьою дослідницькою сферою літературних питань, які розробляла Олена Рудловчак, були закарпатоукраїнські поети і письменники міжвоєнного періоду, коли настали кращі обставини для розвитку літератури Закарпаття. Авторка ввела в обіг їх імена у статті «Літературні стремління українців Східної Словаччини у 20-30-х роках нашого століття».

І твори нових авторів, яким не приділяли увагу інші дослідники. Їх підбір для дослідження був у неї мотивований і обґрунтовуваний ідейно-культурними настановами часу. Авторів і твори, які не підходили цим ідеям, як, наприклад, повість Івана П'єщачака, вона оминала.

Олена Рудловчак майже два десятиліття років тому завершила свій дослідницький шлях. Дещо з того, що вона зробила, відійшло у минулість як данина дослідницьким вимогам і засадам минулої епохи. Переважаюча частина ж її роботи залишила за собою тривале позачасове значення і може бути імпульсом і для сучасних дослідників. Цією частиною є її пошуки і оприлюднення текстів літературних творів письменників, які жили і творили у попередніх віках. Попередня епоха не помічала і нехтувала текстами поетів і письменників, які були духовними особами. Цих осіб, за винятком кількох їх творів, не вводили в літературу. Іншими з подібною долею були літератори, які продовжували свою творчість у екзилі. У наш час тексти їх творів видаються, але замало і повільно. Їх слід видавати повністю, бо картина нашої літератури без них неповна. В цьому сенс дослідниці Олени Рудловчак і тривалість її відкриття.

Як вперше була проспівана пісня «Реве та стогне Дніпр широкий...»

Написано безліч пісень на слова різних поетів, але тільки небагатьом з них судилося стати настільки народними, що рідко хто згадує ім'я справжніх творців пісні. В даному випадку всі знають, що «Реве та стогне...» написав Тарас Шевченко, але ж ім'я Данила Крижанівського, автора музики цієї пісні, згадується нечасто. Як правило, вважають, що музика цієї пісні є народною.

Чи можна встановити причини, коли народ приймає пісню і робить її своєю? Думаю, що відповідь на це питання треба шукати в кожному конкретному випадку, бо кожна із таких широковідомих пісень, як «Дивлюсь я на небо...» (М. Петренко), «Стоїть гора високая...» (Л. Глібов), «Повій, вітре, на Україну» (С. Руданський), «Рідна мати моя...» (А. Малишко), має в собі щось таке, що високо було оцінене й активно прийняте народом. Як правило, це «щось таке» треба шукати в самому творі – в загальнолюдськості його змісту, тобто в наявності в ньому таких художніх смислів, які торкаються думок, почувань якомога більшої кількості людей, у поетичності, в довершеності художньої форми, що позначена, як правило, «геніальною простотою» та задушевною музикою.

Чому початкові рядки балади «Причинна» стали словами улюбленої народної пісні? Думається, що тут є кілька пояснень. Одне з них полягає в тому, що центральним образом уривка є образ Дніпра, який у цьому випадку набув символічності («знаковості») національної ріки нашого народу. В українських народних піснях прадавнього походження функцію такого символу виконував образ Дунаю. В цьому є певна і, здається, до цього часу не розгадана таємниця. Чому Дунай, а не Дніпро, в басейні якого відбувалось формування більшої частини українського етносу, дуже часто згадується в усній народній творчості? Можливо тому, що праслов'янські племена Словени та Анти сиділи над Дунаєм та на землях, дотичних до цієї великої ріки? Можливе й інше пояснення: деякі історики твердять про тяжіння українського народу до Чорномор'я та Дунаю – тяжіння, яке, мовляв, характерне для його ментальності. Поширеною є думка, що слово «Дунай» у давній свідомості нашого народу асоціювалось з поняттями «вода», «річка».

У творах літературного походження відбувалась поступова переорієнтація з «Дунаю» на «Дніпро». Це виразно виявляється ще в «Слові о полку Ігоревім», де в плачі Ярославни, окрім згадки в традиційно-фольклорному дусі про Дунай («Полечу... зозулею по Дунаю»), є пристрасне і, сказати б, шанобливе звертання до Дніпра-Славутича («О Дніпре-Славуто! Пробив ти кам'яні гори крізь землю Половець-

ку...»). Література нової доби все частіше звертається до образу Дніпра, що є ознакою закріплення за цим образом символічного смислу. В поезіях українських романтиків дошевченківського періоду «Дніпро» все частіше починає асоціюватися з «Україною» (особливо часто до цього образу звертався Амвросій Метлинський). Народна свідомість уже була готова сприйняти образ Дніпра як символ нації. Поява нових творів, у яких образ Дніпра набув би вираження на класичному художньому рівні, тобто на такому рівні, який забезпечив би життя цього образу в «довгому часі» (М. Бахтін), завершила б формування вказаного символу, назавжди вжививши його в образну свідомість нації. Одним із таких творів і стала Шевченкова балада «Причинна». Немає сумніву, що образ Дніпра, поданий у початковому фрагменті балади, «ліг на душу» народові, назавжди ввійшовши в його образну свідомість. Але таке могло статись тільки за умов високої художньої досконалості тексту, з якого поставав цей образ. Важливо зрозуміти, що початковий фрагмент «Причини» є, хай дозволено буде так сказати, поетичним текстом вищої художньої досконалості. І взагалі Шевченко як поет в художньому плані творив довершені тексти з самого початку своєї поетичної творчості. Відчувається, що ця досконалість, ця непоказна з першого погляду, але реальна своєю художньо-енергетичною потужністю новачітність, багато в чому формувалася в стінах Академії художеств: молодий Шевченко мислив як живописець, і, головне при цьому, чудово володів пластикою мовного вираження своїх образно-зорових візій. Початковий фрагмент «Причини» – це кілька чудово виписаних у романтичному стилі картин збуреної ночі на Дніпрі, з гнутими додолу шаленим вітром вербами, із по-океанському високими хвилями, із блідим місяцем, котрий раз-у-раз проглядався з-під летючих по нічному небі хмар... Енергія цих картин – це художня енергія, якою так легко заряджається слухач-читач-виконавець цього тексту.

Але є ще й інший чинник успіху пісні «Рече та стогне Дніпр широкий...». Звичайно ж йдеться про музику на її слова. Ось про автора музики цієї пісні та про її перше виконання і поведемо надалі мову.

...Вчитель словесності Болградської чоловічої гімназії Данило Якович Крижанівський кожного разу, коли в Одесу з гастролями приїздила трупа під орудою Марка Лукича Кропивницького, хоча б на день відпрошувався у директора гімназії і поспішав більш як за сотню верст зі свого загубленого в Буджацькому степу містечка до шумливого приморського міста. Одесу знав добре, бо тут навчався у духовній семінарії, де виявив особливий талант до хорового співу, до регентства. Але в священики після семінарії не пішов – вибрав словесно-літературний факультет Новоросійського (Одеського) університету.

З Марком Кропивницьким був знайомий давно, тягнувся до нього не тільки як до надзвичайно обдарованого актора, режисера та драматурга, а як і до земляка – обидва були родом з Єлисаветградщини, з розлогих українських степів.

Данило Крижанівський високо цінував Марка Кропивницького як

співака, чудового виконавця українських народних пісень. Не раз спостерігав за глядачами, що приходили «на Кропивницького». Всі вони зачаровано сприймали великого актора – він дійсно був неперевершеним. Але коли починав співати українську народну пісню (а їх у кожному спектаклі було завжди кілька), емоційна напруга у глядацькій залі сягала найвищого піднесення. Не так і часто українській пісні вдалось звучати в театрі. Вона звучала там, де була народжена, – серед степового роздолля, в теплій, ласкавій млі літнього сільського вечора, в тісній, освітленій каганцем хаті, куди молодь із сільського кутка збиралася на вечорниці. А от в театрі, під його високим склепінням, серед позолоти бельєтажів та балконів, над рядами напарфумлених, святково одягнених глядачів, – тут у перші хвилини свого звучання вона сприймалася трохи незвично. Але ця незвичність швидко зникла, бо Кропивницький, коли доходило до пісні, завжди сповнювався особливим творчим піднесенням, він знав (відчував!) силу свого обдаровання і знав силу пісні, в якій умістились високі духовні щедроти його народу, – і тому в ці хвилини творчого натхнення до нього приходило відчуття мага, що заволодівав душами принишклих у темному залі глядачів.

У виконанні Кропивницького народна пісня урельєфнювалась, вся її видима зовнішня простота десь зникала, у залі створювалася своєрідна магічна атмосфера. Пісня облагороджувала, просвітлювала, бо нагадувала присутнім, якого народу вони є діти.

За цю величезну естетичну насолоду Крижанівський вирішив віддячити Кропивницькому – присвятити йому свою пісню. Звичайно ж, вона повинна бути українською, написаною на якісь гарні слова. Крижанівський вірив, що таку пісню йому вдасться створити, бо, ще навчаючись у Єлисаветградській бурсі, він мав неабиякі музичні здібності і вже не раз творив досить вдалі пісні. Нарешті слова для пісні знайшлися – то був початок «Причинної» Тараса Шевченка. А потім в одну щасливу мить народилась і мелодія.

При першій же нагоді Данило Крижанівський награв Марку Кропивницькому на фортепіано свою мелодію. Не пройшло й хвилини, як пісня зазвучала на повний голос – ніби була давно і добре відома знаменитому акторові.

Обом дуже хотілося, щоб пісня якомога швидше пішла в люди. Ноти вдалося надрукувати окремим виданням з присвятою Маркові Кропивницькому, але до людей вони не дійшли – всі примірники видання були конфісковані. Чому? Нічого ж злочинного для суспільства у словах цієї пісні не було. Та ні, злочинність її полягала в тому, що вона була українською, а все українське переслідувалось. «З 1876 року було заборонено ставити слів під українськими нотами, можна було друкувати самі тільки ноти... – писав Іван Огієнко в книзі «Українська культура». – І тільки через п'ять років, у 1881 р., скасували сміховинного наказу цього... Коли українці бажали прилюдно проспівати рідну пісню, губернатори вимагали інколи співати її по-французькому або по-московському... Так було, скажемо, в Одесі, де відомий губернатор

Зелений примусив замість: «Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці» співати «Ой, не ходи, Гришка, да и на пикник...»

У 1886 році, коли вперше була видрукована пісня Д. Крижанівського, безглузда заборона не друкувати текстів українських пісень вже була знята, та пісню на слова Шевченка все ж не захотіли допустити до людей. Д. Крижанівський не змірився з цією забороною, збирає кошти і видає пісню вдруге. Але і цей випуск було заборонено розповсюджувати. Що ж залишається робити? Невже ця пісня ніколи не буде почута в народі, невже прекрасна мелодія залишиться жити тільки на аркушах нотного паперу?

Марко Кропивницький вирішує заспівати пісню в одному із спектаклів. Це, звичайно, було ризиковано, бо не можна було відходити від затвердженого цензурою тексту. Зразу ж можливі серйозні неприємності – заборона гастролей, штрафи... Тим більше, що звучатиме пісня на Шевченкові слова.

Але рішення було прийняте, і ось настав день, коли в театрі мала йти п'єса Кропивницького «Дай серцю волю, заведе в неволю», де одного з героїв – Івана Непокритого – грав сам автор. У четвертій дії п'єси, саме в тому місці, де Іван Непокритий повідомляє про своє рішення йти в солдати замість свого побратима Семена, завжди відчувалось емоційне піднесення в залі, бо вчинок Івана Непокритого стосовно Семена, який щойно одружився, дуже зворушував своєю людяністю. І ось саме в цей, один із найбільш яскравих моментів спектаклю, коли за текстом п'єси мала звучати пісня «Гей, шпориш, шпориш по дорозі...», Марко Лукич вийшов на авансцену і, витримавши невеличку паузу, заспівав:

*Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива...*

Прекрасний баритон Кропивницького зазвучав особливо повноголосо, помітно було, що артист хвилюється, що настав якийсь значущий момент. Мелодія зачаровувала, вона гармоніювала зі смислом Шевченкових слів, що викликали в уяві сотень людей образне бачення збуреної ночі над Дніпром. Було в тих картинах і в тій мелодії щось таке, що враз зачудовувало, запам'ятовувалось назавжди. Марко Лукич чутливо вловив цей настрій залу і ледь помітним рухом руки подав знак: «Співаймо разом!» І зал підхопив пісню, бо ж багато присутніх добре пам'ятали слова, якими розпочинався «Кобзар».

Той вечір детально описаний його учасниками. Знаємо навіть прізвище поліцейського (Рудковський), який, здогадавшись, що відбувається щось «незаконне», притримуючи лівою рукою шаблю, що бовталася збоку, побіг із першого ряду через увесь зал на вулицю, а там, з приміщення фабрики, де був телефон, кричав у слухавку: «бунт», «демонстрація», «прошу невідкладно приїхати». Через кілька хвилин з'явився пристав, спектакль було перервано, розпочались дізнання. Але пісня, яку ненависники всього українського намагались не пустити до людей, уже вилетіла на волю, щоб стати улюбленою піснею нашого народу.

Через призму історії, або Чи такі ми погані учні?

Український письменник **Юрій Мушкетик** – виразний представник української історичної прози - нещодавно відсвяткував свій життєвий ювілей – своє 90-річчя.

Моє знайомство з Ю. Мушкетиком розпочалося на рівні автор – читач, коли я зачитувався у його історичні твори. Вперше я з Ю. Мушкетиком зустрівся на Шевченківських святах в Ужгороді у 1995 році, коли він - голова Співки письменників України - вручив мені членський квиток цієї організації.

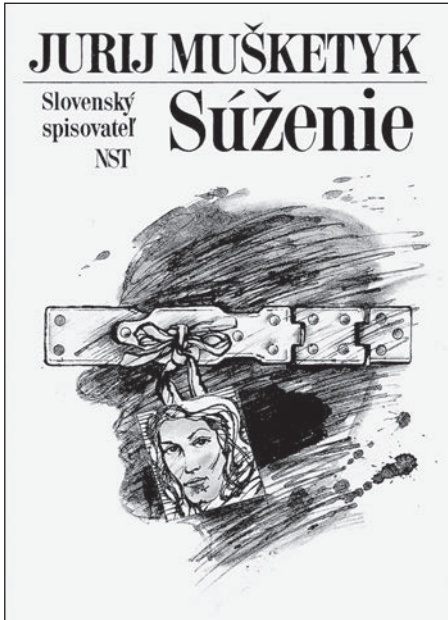
Шістдесяті роки минулого століття були плідними для прозаїка. Навіть доходить певною мірою до зміни тематики у його творчості. Свою увагу зосереджує на сучасника і його внутрішній світ. Результатом цього творчого зусилля були, напри-

клад, романи: «Серце і камінь» (1962), «Крапля крові» (1964).

У 70-х роках пише про сучасність, але водночас повертається і до історичної тематики. Згадаймо кілька творів цього періоду: «Жорстоке милосердя» (1973), «Біла тінь» (1977), «Біль» (1978), «Суд над Сенекою» (1978).

Його повість «Жовтий цвіт кульбаби» (1984) стає визначним явищем в українській історичній прозі. До цього слід додати появу другої редакції роману «Яса» (1984-1985). У той час появляється також роман «Рубіж» та повість «Літній лебідь на зимовому березі».

З творів, які вийшли у 90-і роки, слід

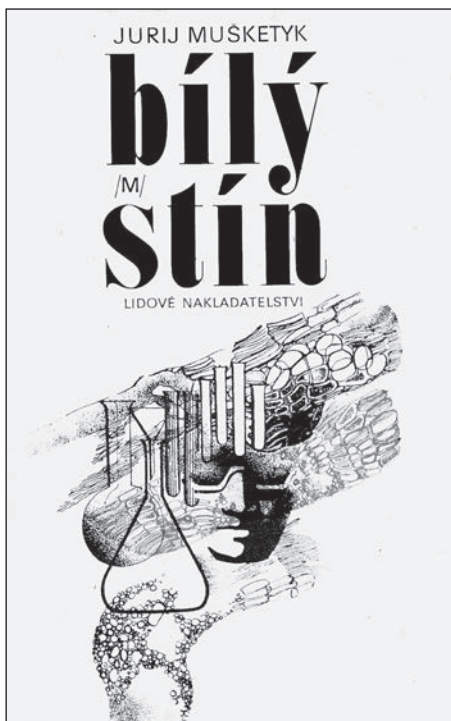

згадати передусім його історичні роман «Гетьманський скарб» (1993), але зокрема «На брата брат» (1996).

Твори останнього періоду: «Останній гетьман» (2010), «Час звіра» (2014). Нещодавно дійшла до мене вістка, що видавництво «Український пріоритет» видало роман Юрія Мушкетика «Торнадо».

Як знає творчість Юрія Мушкетика словацький і чеський читач? У видавництві «Slovenský spisovateľ» у 1983 р. виходить у перекладі В'єри Гавранкової твір «Біль» (у словацькому перекладі під назвою «Súženie»). Йшлося про переклад з другої руки, оскільки твір було перекладено з російського перекладу, який появився у журналі «Дружба народів» (№ 4, 1981 р.). У 1988 році у видавництві

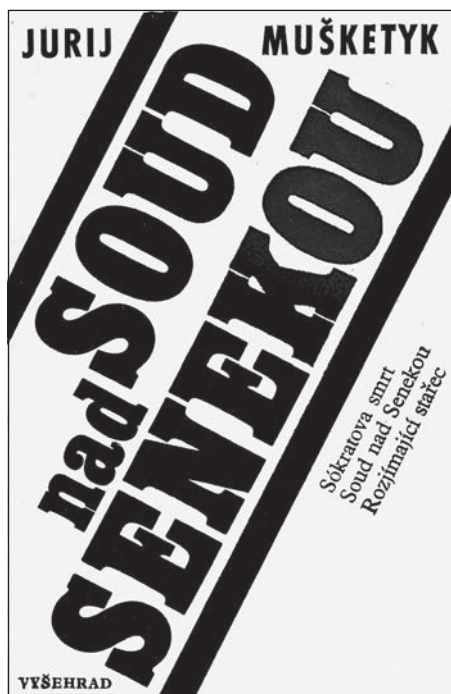
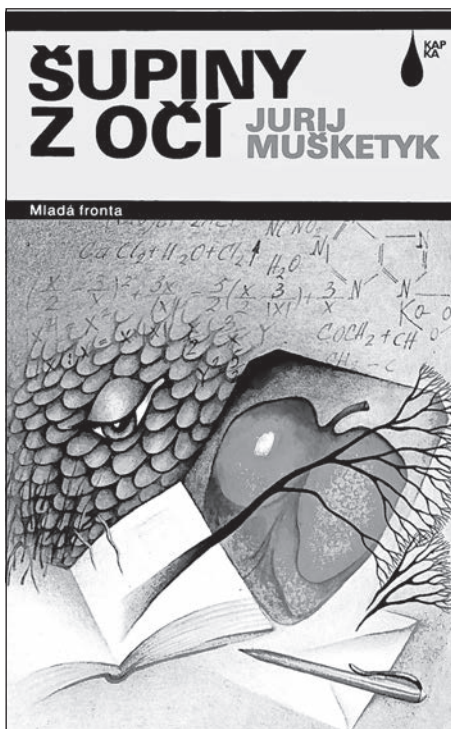

«Obzor» виходить по-словацьки роман «Вернися у дім свій» (словацька назва «Návrat»). Автор перекладу – Андрій Пестременко.

Чеською мовою появились три видання: Jurij Mušketyk: Bílý stín (Přeložila Zdenka Koutenská), Lidové nakladatelství, Praha, 1980, 276 s.; Jurij Mušketyk: Soud nad Senekou (Přeložila Vlastimila Abžoltovská), Vyšehrad, Praha, 1982, 179 s.; Jurij Mušketyk: Šupiny z očí (Překlad Zdenka Koutenská), Mladá fronta, Praha, 1989, 184 s.

У 2012 році я знову зустрівся з Ю. Мушкетиком на Шевченківських святах у Черкасах, які відомі козацькою славою. Юрій Мушкетик як автор історичних творів був тут, як то кажуть, у своїй стихії.

У ці дні я знову беру в руки його твори і через призму історії розглядаю сучасність. І знаходжу паралелі. Переді мною відкриваються промахи, непослідовність у розв'язуванні проблем українського сьогодення. І знову приходить на думку латинський крилатий вислів – Historia vitae magistra est (Історія – вчителька життя). Здається, що ми погані учні...

Іван Яцканин

ГЕЙ, ХТО В СВІТІ, ОЗОВИСЯ!

Олег ПАВЛІВ

Мгр. Олег Павлів – народився 5 лютого 1991 року в с. Оболоня (Долинський р-н, Івано-Франківська обл.).

Вищу освіту (бакалавра соціології з відзнакою та магістра соціології з відзнакою) здобув в НПУ ім. М. П. Драгоманова (м. Київ). В 2014-му році успішно нострифікував диплом бакалавра соціології з відзнакою в Карловому університеті (м. Прага, Чехія), а в 2015-му році успішно нострифікував диплом магістра

соціології з відзнакою при Міністерстві освіти, молоді та спорту Чеської Республіки.

Працював журналістом культурно-політичного журналу для українців в Чеській Республіці «Пороги» і науковим співробітником Національної бібліотеки Чеської Республіки – Слов'янської бібліотеки.

Автор, упорядник та перекладач з чеської на українську мову книг: «Повертаючись на старину» (Івано-Франківськ : В-во «Нова Зоря», 2014 р.), «Страчене кохання» (Івано-Франківськ : В-во «Нова Зоря», 2015 р.), «Погода совісті» (Прага – Долина – Івано-Франківськ : В-во «Нова Зоря», 2016 р.), «Погром проти українців в Польщі» (Прага – Хмельницький : В-во «Лілія», Видавець Стасюк Л. С. , 2017 р.), «Зродився він Великої години» (Прага – Хмельницький : В-во «Лілія», Видавець Стасюк Л. С. , 2017 р.) та «Душа» (Прага – Хмельницький : В-во «Лілія», Видавець Стасюк Л. С. , 2018 р.).

Публікується з 19-ти років в різноманітних регіональних та всеукраїнських газетах і журналах, зокрема таких, як «Нова Зоря», «Слово Провіти», «Слово і Час», «Буковинський Журнал», «Нація і Держава», «Цитаделя» і в різноманітних екзилітичних газетах та журналах (і на різних мовах (окрім української теж чеською та білоруською), таких як газета «Свобода» (м. Нью-Йорк, США), газета «Гомін України» (м. Торонто, Канада), газета «Наше Слово» (м. Варшава, Польща) і журнал «Orega Slavica» (м. Брно, Чехія). Активно підтримує зв'язки теж з діаспорою білоруських дисидентів в США і публікується в бюлетені Згуртування «Пагоня» «Весткі й Паведамленьні» (укр. «Вісті й Повідомлення») (м. Нью-Йорк, США) та в альманасі білоруських закордонних письменників «Беларус» (укр. «Білорус») (м. Нью-Йорк, США).

Учасник багатьох наукових конференцій в Україні, Болгарії та Чехії і зокрема учасник III наукової конференції «Україністика – минуле, сучасне, майбутнє» в Брно (Чехія) у 2015-му році, за результатами якої вийшла друком ґрунтовна 2-томна монографія спільно з його науково-дослідною статтею.

Член ВУТ «Просвіта» ім. Т. Шевченка, Спілки чеських бібліофілів, Союзу чеських філателістів та ін.

Лауреат XIV туру конкурсу Івано-Франківської ОО ВУТ «Просвіта» ім. Т. Шевченка «Історія і «Просвіта» (II місце) та дипломант Премії ім. Волиняків-Швабінських при Фундації УВУ (м. Нью-Йорк, США).

Похорони сина

Есе з українського народного життя

Жертвам Голодомору-геноциду 1932-1933 років, присвячую...

Батько хоронив сина на переповненому померлими від голоду українцями цвинтарі... Коли совети відобрали в його сім'ї усі харчі, які були в него вдома, він спочатку похоронив своїх батьків, відтак дружину з дочкою, а затим прийшла смерть за його посліднім сином...

Схилившись над могилою сина, батько гірко мовив: «віддав би'м тобі сину своє життя, аби вмер я, а ти міг жити, та не маю тобі що віддати, бо й сам уже скоро помру від голоду...»

м. Прага

4 січня 2019 року

Плащ із офіцерських рук

Новела з українського народного життя

Переповнена санітарна машина рятувала на полі бою поранених солдатів. В переповнену санітарну машину шпиталізували тільки офіцерів, бо поле бою було вщент всіяне пораненими солдатами і для всіх них в переповненій санітарній машині не було місця.

Санітари побачили серед полеглих та поранених солдатів пораненого в офіцерському плащі і забрали з собою разом із рештою поранених офіцерів в шпиталь.

В операційній военний хірург, здоймаючи з пораненого офіцерський плащ, побачив під плащем просту солдатську гімнастерку...

Вже потому порятовані на полі бою поранені офіцери розповідали в шпиталі, що бачили, як якийсь офіцер, побачивши раненого присмерті солдата, прикрив його своїм офіцерським плащем, зжалівшись над солдатом, знаючи, що тільки так санітари врятують його на переповненому пораненими солдатами полі бою.

Після війни, коли врятований невідомим офіцером солдат повернувся додому і розповів своєму діду про те, як йому вдалося повернутися з війни живим, дідо взамін розповів своєму онуку, що того дня, коли над його онуком зжалівся офіцер і подарував йому свій офіцерський плащ, а з ним і життя, дідо невпинно молився Богу, щоб той пожалів його внука і врятував від смерті на війні... І Бог зжалівся, прийшовши до онука в годину його смерті на полі бою із офіцерським плащем в руках...

м. Прага

1 січня 2019 року

Немовля

Есе з українського народного життя

Жертвам операції «Захід», присвячую

Розалію Доменко з грудним немовлям на руках погрузили в товарний вагон, який прямував на Сибір...

Ненависть у совітів до української націоналістики була більшою, ніж просте співчуття до грудної матері...

Дорога на Сибір тривала дуже довго... А з грудним немовлям, здавалося б, ще довше...

За декілька днів тяжкої, холодної сибірської дороги немовля, в неприроднім йому середовищі, природньо померло. Але потяг на Сибір не зупинявся. Він їхав із заходу на схід, з одного кінця в інший, як і увесь совецький режим, який без упину вивозив українських націоналістів на Сибір.

Розалія, пригорнувши дитину, в сльозах попрохала совецького конвоїра бодай на хвилю зупинити поїзд, щоб хоча би по-людськи похоронити дитину, прикопавши її в примерзлій сибірській землі...

Та конвоїр тільки вирвав із рук матері немовля і викинув з поїзда, який невпинно мчав на Сибір...

Совіти багато чого натворили на українській землі. І покійне немовля Розалії Доменко не єдине, якого викинули з товарного вагону, що мчав на Сибір.

Але вони не змогли викинути з пам'яті цілих поколінь українського народу ідею вільної та соборної України...

Грудень 2017

Примітка автора: записано в с. Оболоня (Долинський р-н, Івано-Франківська обл.) зі слів уродженки с. Нижній Струтин (Рожнятівський р-н, Івано-Франківська обл.) і члена ОУН-УПА й в'язня радянських концтаборів Розалії Доменко.

Чорт

Есе з українського народного життя

«Юдо, ти зраджуєш Сина людського поцілунком»

(Євангеліє від Луки 22 : 48)

Якось улітку Мелітон подався до столяра Миколи, забрати у него замовлені ним різьблені двері.

Коли Мелітон прийшов до Миколи додому, той якраз доробляв замовлення. Мелітон, щоб довго не чекати, вирішив допомогти Миколі з дверима.

За працею, Микола попросив у Мелітона подати йому стамеску.

– Он там, – каже Микола, показавши Мелітону рукою на край столу. Мелітон почав шукати стамеску, але не зміг її знайти... Микола особисто підійшов до краю столу і мляво усміхнувшись, мовив:

– Треба почекати. Я йому знову, видно, чимось не вгодив і він хоче мене поморочити. Скоро він її поверне. Треба тільки почекати.

– Хто?.. – здивовано запитав Мелітон.

– Ех... – досадно мовив Микола... З паузою в розмові з Мелітоном Микола присів на стілець край столу і каже:

– Крім нас з тобою, тут нікого немає. Тільки він... – Відтак продовжив:

– Розкажу я тобі свою історію... Микола протягнув Мелітону свою руку і показав йому помічені на ній числа, після чого несподівано для Мелітона почав розказувати свою історію...

– Я був в'язнем німецьких концтаборів. Від самого початку війни і до її завершення. Уже наприкінці, коли нас, ув'язнених, мали визволити союзні війська, вартові німецького концтабору, в якому я перебував, отримали наказ – розстріляти усіх в'язнів, щоб до приходу союзників ніхто не залишився в живих.

Я дуже хотів жити і в страху за життя я втратив страх перед Богом, і віддався на милість чорту... Я молив його, що віддам йому свою душу в обмін на те, щоб я залишився в живих...

Коли союзники увійшли в концтабір, з усіх ув'язнених я єдиний дивом залишився в живих... І тоді я зрозумів, що чорт вислухав мої молитви, і забрав мою душу...

Відтоді він постійно мене переслідує... Яюсь після війни я пішов в церкву, на сповідь. І все розказав священику. Той сказав, щоб я постійно молився і Бог мене пробачить... Але коли я повертався з церкви додому, то ніяк того дня не міг знайти додому дороги. Я блукав горами звечора аж до півночі в пошуках дороги додому і ніяк не міг її знайти... І тільки тоді я зрозумів, що насправді продав душу дияволу, і тому молитви до Бога мені вже не допоможуть... Я перестав молитися, бо зрозумів, що чорту мої молитви немилі. Тільки після цього я знайшов дорогу додому, знаючи відтоді, що молити у Бога прощення і ходити до церкви після того, як я продав душу дияволу, уже запізно...

І тільки тепер, під кінець мого життя, коли я зістарівся, усвідомив, що тоді, в концтаборі я в дійсності продав душу дияволу за порятунок життя, але тільки тепер зрозумів, що готовий віддати життя за можливість повернути душу...

11 січня 2017 року

Примітка автора: записано в м. Прага (Чеська Республіка) зі слів уродженця с. Оболоня (Долинський р-н, Івано-Франківська обл.) Мелітона Поповича під час його перебування в Празі (Чеська Республіка)

Оберіг Богородиці

Новела зі словацького народного життя

«Твоя віра тебе врятувала...»

(Із Біблії)

Гриміла 2 світова війна на Словаччині. В одному словацькому селі розпочалися запеклі бої. Запалало воно військовими вогнями... Розривалися снаряди від танків і літаків. Усе горіло...

Люди з села повтікали в прилеглі до нього гори, але старенька, одинока Марія не мала сили втікати разом з людьми у гори. Залишилася у своєму домі один на один з війною...

Ось уже і до її дому в селі наближались солдати з танками. З обох ворожих сторін розпочався запеклий бій. Старенька в страху, але з молитвою на устах подалася в кімнату, в якій у вікні стояв стародавній образ матері Божої, який передавався, як оберіг, в її сім'ї з роду в рід, і з надією в порятунок, приклякнвши перед образом Богородиці, старенька Марія невпинно молилася, доки в селі і довкола її дому в той час велися невпинні бої...

Раптом вибухнув снаряд в її домі. Повалило дах, стіни... І... Залишилася вцілілою тільки та кімната в домі, в якій стояв образ Богоматері, до якої в той час молилася з надією в порятунок старенька Марія...

м. Прага

10 березня 2018 року

Примітка автора: записано зі слів словака Каміла Касана, родом із села Вавречка (Наместовський район, Жилінський край (Словаччина))

Млин

Новела зі словацького народного життя

1948 рік. Теплий осінній ранок видався напрочуд сонячний і лагідний осінній вітер виманив мірошника Мирослава надвір.

Присівши на ганку свого подвір'я і запаливши цигарку, Мирослав побачив старого Томаша, який ішов вулицею увесь блідий і понурий.

– Агов, Томаше. Що сталось. Ідеш, а виглядає, що й сам наче не знаєш, звідки і куди йдеш?.. – гукнув до Томаша Мирослав.

Томаш завернув до Мирослава в садибу і гірко мовив:

– Забрали прокляті комуністи мою дідівську землю і твій млин теж йдуть забирати... – гірко вимовив Томаш.

А ось, зі словами Томаша, у вулиці замайоріли, йдучи до садиби мірошника Мирослава члени КСЧ (Комуністичної Партії Чехословаччини).

– Якщо мій млин уже не належить мені, а комуністам, то значить, знищивши його, я завдам шкоди не собі, а комуністам, які його привласнили, – вимовив Мирослав до Томаша.

І коли члени КСЧ появилися на подвір'ї мірошника Мирослава, той вхопив в руки кувалду і урвав нею по колесі свого дідівського млина, що передавався в його сім'ї з роду в рід, поламавши декілька зубців на колесі, тим самим знищивши увесь механізм млина, вигукнувши до членів КСЧ:

– Забирайте!

м. Прага

10 березня 2018 року

Примітка автора: спогади про події 1948 року, коли до влади в Чехословаччині прийшли комуністи записано зі слів словака Каміла Касана, родом із села Вавречка (Наместовський район, Жилінський край (Словаччина)

Безіменний повстанець

Есе з українського народного життя

«Людину можна вбити, але не можна здолати...»

(Ернест Гемінґвей)

Пригадую, коли мені було ще років 12, я одного теплого і гарного літнього дня на лавці біля церкви св. Богородиці в Долині (Івано-Франківська область) вперше у своєму житті зустрівся зі справжнім українським повстанцем, ветераном УПА.

Не знаю чому, але з усіх, хто в той день сидів під час служби Божої надворі на лавці біля церкви, він підійшов саме до мене (наче знав, що колись я буду письменником) і почав розказувати мені, 12-річному хлопцеві, про його життя в підпіллі УПА. Про те, як він і його побратими-повстанці боролися за вільну Україну у нерівній боротьбі з радянським окупантом; про те, як над ним знущалася радянська влада і висилала українських повстанців на Сибір.

На завершення безіменний повстанець, якого я, тоді ще необізнаний в українській історії та літературі хлопчина, на жаль, не спитав ні імені, ні прізвища, щоб нині донести його до читачів, сказав мені, наче то були заповітні слова усіх безіменних українських повстанців: «коли в часі моєї боротьби за вільну Україну мене впіймали совіти, вони сказали мені, щоб я зрікся України і пішов служити совітам, інакше мене чекає «холодне пекло» на Сибіру в концентраційних таборах ГУЛАґу. Але я відрікся від совітів і вони відправили мене на Сибір. Там я, в їх обіцяному ними «холодному пеклі» відморозив кінцівки пальців обох рук, які мені ампутували...

І хоча совітам вдалося позбавити мене моїх пальців і мого здоров'я, але їм так і не вдалося позбавити мене вірності ідеям вільної України, заради якої загинуло багато безіменних повстанців, але завдяки ним безіменною не стала Україна!..»

РЕЦЕНЗІЇ

Сувора ніжність Медової баби Розмисли над однією білінгвою

(Між Карпатами і Татрами. Альманах. Випуск 29. – Ужгород: TIMPANI, 2018. – 72 с.)

Спочатку зауважимо таке, не можемо вважати себе уважними читальниками альманаху. Вже хоча б тому, що до нас завдяки рідному книгорозповсюдженню різними шляхами потрапляли лише окремі його випуски. Але те, що зуміли перечитати, здебільшого сподобалося. Впало нам у вічі й оповідання «Медова баба» словацького письменника Душана Міколая у перекладі Івана Яцканина.

Але перед тим, як повести мову про цей твір та його інтерпретацію, варто, напевно, хоча б побіжно згадати про автора і перекладача. Виходячи з відсутності широкої інформації серед вітчизняних поціновувачів красного письменства. Як стверджує засновниця видання письменниці Тетяна Ліхтей з Ужгорода, Душан Міколай 1979-го дебютував прозовою книгою «Таке коріння». Нині він – відомий прозаїк і публіцист, автор багатьох видань. А Іван Яцканин – знаний український письменник із Словаччини. Виступає і як перекладач з чеської, словацької і польської мов. Знані його інтерпретації творів Юліуса Балци, Марека Вадаса, Станіслава Штепки, Йозефа Банаша, Любоша Юріка та інших авторів. Тепер до цього почесного переліку додався Душан Міколай з його оповіданням «Медова баба».

Про що воно? Якщо коротко, то в основі твору лежить тривіальна ситуація. Автор описує те, як скульптор працює над новим твором. Ніби й нічого надзвичайного немає. Враховуючи те, що Душан Міколай знаний читачам як майстерний описувач мистецьких шукань. Згадаємо хоча б про його книги «Тліюче сонце» та «Майстри пензля». (До речі, цей напрям творчості детально описав письменник і науковець Микола Зимомря з Дрогобича на Львівщині.)

Та повернімося до самого оповідання, вірніше до його перекладу. Тим паче, що у цьому тексті є чимало вдалих моментів. І не бачимо нічого дивовижного у тому, що перш за все маємо на увазі метафори, порівняння, образи, слововживання, які доречно використав автор і майстерно відтворив інтерпретатор. (Вважаємо, що вони є дуже доцільними у творі, неперебутньо свідчачи про манеру письма.)

Вглибимося думками у метафори. «Шепотіла невидима істота», «Буря гналася з верхів'я у долину», «По нутрощах розлилося лагідне тепло», «Зійде з постаменту без крихітки ганьби», «Кинеться у хвилі невпевненого майбуття». Коли, читаючи оповідання, натрапляємо на ці та інші метафоричні зблиски, то з'являються непрості відчуття. З одного боку, усвідомлюємо, що не всі слововияви виблискують новизною, але вони приваблюють до себе органічністю у контексті. А з другого? Хотілося б більшої їхньої присутності у тексті, хоча розуміємо, що не може весь твір бути побудованим на метафоричності. (Написали це і подумали, що, можливо, суперечимо самі собі. Адже «Медова баба», хочемо того чи ні, є метафоричним образом.)

Та не лише метафори «дихають» дивовижністю. Чарівністю пронизані і порівняння. «Голос звучав, сявав, як раннє сонечко», «У променях сонця напій виглядав прозорим, мов янтар», «Розмальований квітами, як за часів хіпі», «Стирчав, як кілок у плоті», «У прозорому вбранні з індійського шовку легесенького, як вітерець». І знову ловимо себе на думці про якусь звичність порівнянь. Чи не йде це від того, що вони не випирають у тексті, бо є такими природними у ньому.

Помічаємо в оповіданні і цікаві образи. До них, зосібна, віднесемо «глибоку прірву людської пам'яті», «оповідальний млин», «небесних робітниць», «дражливу дозу страху», «бджолину королеву». Разом з такими літеросплетіннями, як «поздоровники», «розповідачі», «джинджик», «чепуріння», «пригодництво» та іншою подобизною неологізмів, рідковживаностей та діалектизмів вони створюють неповторність для сприймачів.

Згадаємо ще про два моменти. У канву оповіді органічно вплітаються пейзажі та пряма мова. Про неординарність творчого думання свідчить і живописання словом. «Дерева ніби виростили прямо перед ним. Під гірським стрімчаком густі занавіски з гілля нарешті розкрилися, розгорнулися, і він побачив галявину, осяяну місяцем». «При світлі місяця бачив численний скрипковий оркестр підкарпатських ромів, які виграють то буйні танці, то задумливі романси», «З берегів вимелася каламутна вода, з дерев були одні тріски, лежали на собі у могутніх пірамідах, мов розбите військо у боях біля Розгановець» (Тут, як на здається, слід акцентуватися на двох нюансах. По-перше, в пейзажних описах часто-густо автор і перекладач переплітають тропи, про які вже йшлося. По-друге, нерідко воєдино зливаються реалія та уява. Крім того, пейзажність виграє через присутність дій живих осіб.)

Щодо прямої мови, то тут скажемо про таке. Діалоги та монологи органічно доповнюють мову автора. Хоча прагнеться, аби таких чарівностей було більше. (Переконані, що і тут – не все так просто. Одна справа – наше хотіння, а інша – логіка оповіді і манера викладу думки прозаїком та перекладачем.)

Тепер висловимо і деякі загальні міркування. Творчої удачі, напевно, не було б, якби не точність думок прозаїка і вибір перекладачем саме цього твору для інтерпретації як такої, яка близька йому за духом. І ще одне. Кожен може у цьому пересвідчитися, порівнявши переклад та оригінал словацькою мовою, які зібрані під однією обкладинкою.

Олег Васишин,
кандидат філологічних наук,
доцент КОГПА ім. Тараса Шевченка
Ігор Фарина, член НСПУ,
лауреат Всеукраїнської премії
імені братів Лепких

Юрій Балега у вимірі часу

Недавно ми у журналі «Дукля» (2018, № 6) писали про «Епістолярій Юрія Балеги» і відзначили, як у листах вчені України, близького і заокеанського зарубіжжя оцінювали, шанували творчість і діяльність Юрія Балеги, як ділилися з ним з різними науковими проблемами та й родинними подіями, як з близькою і довірливою людиною. Все те говорить про авторитет, яким він користувався свого часу, бо, як знаємо, він уже пішов у вічність. Знаємо, що він тісно співпрацював із журналом «Дукля», що до нього зверталися за порадами та допомогою різні наші вчені і редактори і він ніколи не відмовив. Зараз хочемо читачів познайомити із збірником його праць та про праці про нього під назвою «Особистість у вимірі часу» (Ужгород, 2018, 743 с.), який підготувала до друку його дружина, доцент УжНУ пані Надія Ференц.

Названий збірник складається із таких розділів: «Автобіографія», «Із щоденникових записів», повість «Хижа, або стогін пустки напроти церкви», «Літературно-критичні та науково-публіцистичні статті» («Августин Волошин як культурно-освітній діяч», «Августин Волошин про виховання української молоді», «Роль греко-католицьких священників у вихованні національної свідомості вірників», «Культурно-освітні товариства», «Становлення нової української літератури на Закарпатті (20-і – початок 40-х років ХХ століття)», «Література на Закарпатті в 1939-44 рр.», «Плагіаторство чи містифікація і хто автор гімну «Подкарпатські русини?», «Традиції О. Духновича в творчості В. Гренджі-Донського», «Боротьба Гренджі-Донського проти політики денаціоналізації українського населення Закарпаття», «Поезія Івана Ірлявського», «Викривач «Тутешняцької губернії», «Знівечене життя. Андрій Михайлович Патрус-Карпатський», «Він любив Батьківщину у горі. Ю. Боршош-Кум'ятський», «Дзвона срібного гомін призабутий», «Поезія Василя Пачовського «Срібний дзвін». Історія і легенда», «Життя і творчість Костя Вагилевича», «Полинний присмак критики», «Не постоялець – господар!», «Уроки ідеологічного виховання», «Перелоги наших душ», «Спогади про Карпатську Україну її сучасника», «Семінарист із Красного поля», «Пам'ятник окупантам на мартиролозі карпатських січовиків», «Сепаратистські тенденції в сучасному Закарпатті», «Русинська чи «руська» мова наша?»), «Творчість Юрія Балеги у рецепції критики», «Штрихи до портрета», «Бібліографія», «Відзнаки й нагороди» і «Фотохроніка».

У розділі «Творчість Юрія Балеги у рецепції критики» знаходимо 19 літературних рецензій на твори Ю. Балеги таких авторів, як Марія Козак, Евеліна Балла, Юрій Шкробинець, Василь Марко (2х), Михайло Роман (4х) Людмила Кудрявська (3х), Мирослава Янцо, Тетяна Кобаль (2х), Ігор Лазоришин, Ольга Чижмар, Василь Горват, Тамара Лісун, які розглянули та високо оцінили його наукові і художні твори.

Розділ «Штрихи до портрета» містить статті Надії Ференц, Ірини Звонар, Христини Керити, Ольги Чижмар, Івана Ребрика, Беати Дудаш, Василя Попа, Ірини Звонар, Юрія Шипа, які намагалися дати літературний портрет українського літературознавця, прозаїка, публіциста, есеїста і просто людини, яка понад 60 років зв'язала своє життя з Ужгородським національним університетом та літературним життям Закарпаття.

«Бібліографія», яка нараховує 448 бібліографічних позицій, доводить, яким плідним, працюючим та оригінальним був Юрій Балега не лише в контексті закарпатоукраїнського літературного руху, але в рамках всієї України.

Збірник відкривається автобіографією Ю. Балеги, в якій він розповів про своє село Богаревиця, якому, за легендою, донька Ярослава Мудрого Анастасія, яка вийшла заміж за угорського короля Андраша, подарувала селу срібний дзвін, долю якого оспівав поет В. Пачовський у поемі «Сріберний дзвін». Далі він розповів про своє дитинство, навчання і роботу в університеті. Тяжка доля випала Ю. Балезі, якому двічі Вчена рада університету присвоювала звання професора, але ВАК у Москві не ухвалив її рішення з політичних причин, бо не угодив КГБ, двічі достроково звільняли його з посади декана, ніби за націоналістичну діяльність, але колектив факультету його підтримав і не звільнили. Біографія Ю. Балеги – це біографія Закарпаття другої половини ХХ століття.

Велике враження на мене зробили Балегові щоденникові записи, які вів від 1 січня 1992 до 20 травня 2016 року. Він майже день за днем записував події, які відбувалися в Україні після проголошення своєї незалежності. Сильно вболівав і глибоко переживав формування української армії, тиск і пропаганду Москви, її намагання від перших днів проголошення України окупувати Крим, Донбас, викликати в Україні сварки і не дозволити їй самостійно існувати. Багато місця надав виникненню Народного руху України на Закарпатті, розповів про різні блоки, спілки, об'єднання, форуми, русиністів, які виникали в 90-х роках, про різних людей, з якими йому довелось співпрацювати як голові Народного руху України на Закарпатті. Записки засвідчують, що найближчим другом, одноступцем був для нього проф. Павло Чучка. Аж дивує, чим всім він у роки незалежності України не займався, скільки енергії надавав, щоб українська справа на Закарпатті перемогла, скільки енергії потратив у боротьбі проти політичного русинізму тощо. Все те підірвало його здоров'я. Останні роки записував, як його мучать різні хвороби: високий тиск, температура, трійчастий нерв, зуби, ноги, грип, різні операції, але він не капітулював, часто хворий з температурою йшов на лекції, на збори, виступав і захищав українські справи, демократичні засади тощо. Читаючи його записи, знов повертаємось до тих драматичних подій, якими пройшла Україна після свого проголошення незалежності, як мінялися президенти, голови уряду, міністри, генеральні прокурори, губернатори Закарпаття. Оцінював їх діяльність гостро, правдиво, записав, як переживав Майдан, анексію Криму, бої на Донбасі, різні вибори тощо. Завдяки його записам можемо реконструювати ці драматичні події, які болуче переживав, як і мільйони інших патріотів України. Про це не дочитаємось в ніяких газетах чи історіях. Допомогу знаходив у дружини Надії, розраду в роботі на огороді чи у «розмовах» зі своїми кішками або песиками. Позитивно оцінюємо, що він був здатний саморефлексії і визнав, що в минулому шкодив деяким письменникам, в тому числі й І. Чендею. Зрадив, що той йому простив і щиро подружили та разом працювали в Народному русі Закарпаття. Записи дають нам можливість краще зрозуміти та оцінити його неспокойну душу, діяльність, політичну зміну, виступ з рядів КПРС, широкі інтереси, контакти. Він був готовий жертвувати себе вільній, демократичній Україні. До кінця свого життя не міг простити Росії її вороже ставлення до України.

Більшість наукових статей і досліджень, які увійшли у книгу, була опублікована, пройшла, так би мовити, публічною апробацією, і ми не в силі і навіть не компетентні до всіх висловитись. Звернемо увагу лише на деякі.

Як засвідчує бібліографія, Ю. Балега почав виступати з літературно-критичними статтями 1952 року, коли надрукував першу свою рецензію та опублікував її у «Закарпатській правді» (4.04.1952). За той період надрукував цілий ряд оригінальних монографічних робіт, літературно-критичних статей і досліджень. У збірник попали твори, які були написані в період незалежності України, тобто після 1992 року, коли був «позбавлений ідейного і політичного терору», - сказано його словами. У своїх статтях та дослідженнях торкався багатьох проблем, на які дав свою оригінальну відповідь. Треба сказати, що він ніколи не був осторонь літературних чи суспільних проблем, які стояли перед літераторами чи політиками. Часто піднімав дуже болючі проблеми. Не раз був першим автором, який наближав українцям творчість тих авторів, яких радянський режим викреслив із своєї історії. Так було і у випадку творчості і діяльності Августина Волошина, першого президента Карпатської України, видатного вченого-педагога, літератора, суспільного діяча, ректора Українського вільного університету в Празі, якого КГБ схопила і вивезла до Москви, де його закатувала. Ю. Балега присвятив йому кілька статей, з них чотири попали у збірник. В них А. Волошин виступає як незвичайно обдарована людина, яка зуміла пробудити людей Закарпаття «із глибокого сна» і боротись за свою землю, українську національність, мову і культуру, які вперше в історії повстали зі зброєю проти фашизму. Ю. Балега показав його як видатного педагога, який написав ряд підручників для українських шкіл Закарпаття, як літератора, публіциста, великого демократа і патріота України.

Другим автором, якого повернув Україні Ю. Балега, був Василь Гренджа-Донський, який був довгі роки викреслений з історії України, бо радянський режим вважав його за любов до України буржуазним націоналістом. Так після Михайла Мольнара з Братислави, який вперше, правда, за межами СРСР, позитивно оцінив його літературну творчість, Ю. Балега розповів про його величезний вклад у розвиток нової української літератури, журналістики і публіцистики Закарпаття у міжвоєнний період.

Для читачів «Дуклі» може буде цікава стаття Ю. Балеги «Плагіаторство чи містифікація і хто автор гімну «Подкарпатськіє русини»?», в якій 1991 року доводить, що в минулому були намагання приписати авторство цього гімну О. Духновичу. А насправді він не був автором. Ю. Балега гадає, що міг ним бути А. Сабов, але однозначно не твердить. Вперше друком вийшов згаданий гімн у збірнику М. А. Врабеля в Ужгороді 1890 року як пісня. Чеський дослідник Ф. Тихий у збірнику «Поезія Александра Духновича» (Ужгород, 1922) вже надрукував повний його текст і вважав, що він належить О. Духновичу. Ю. Балега твердить, що Ф. Тихий текст одержав від того ж Сабова і не дивно, що він теж вважав автором О. Духновича. Ю. Балега наводить факт, що вже К. Галас у сорокових роках писав, що гімн не належить О. Духновичу. Наша О. М. Рудловчак теж лише припускає, що О. Духнович міг бути, але не твердить, що був автором гімну. Правда, О. Духновичу в минулому русофіли приписували й інші вірші різних авторів. Вони навіть твердили, що раніше написані вірші народною мовою він перекладав на російську мову.

Потішило мене, що Ю. Балега при писанні статті «Життя і творчість

Костя Вагилевича» часто посилався на дослідження Степана Гостиняка з МУК у Свиднику, який вперше дослідив творчість цього забутого, але талановитого поета. Ю. Балега вперше в Україні познайомив читачів з драматичною долею цього поета, що писав під псевдонімом К. Чуга. Після поразки національної революції в Україні він опинився в Чехословаччині, де здобув вищу освіту і потім працював на Закарпатті. Як доводить Ю. Балега, Кость Вагилевич, далекий родич Івана Вагилевича із «Руської трійці», залишив, крім багатьох віршів в українській пресі Закарпаття, й поетичну збірку «Непоборна Україна», яка вийшла у Празі 1941 року.

Хочемо звернути увагу на статтю Ю. Балеги «Дзвона срібного гомін призабутий», в якій іде мова про історію срібного дзвона, який свого часу подарувала, як ми вже вище писали, селу Богаревиця київська княгиня Анастасія, дочка Ярослава Мудрого, що вийшла заміж за угорського короля Андраша, сина короля Штефана. Срібний дзвін, вироблений в Києві і подарований Настею селу Богаревиця, оспівав у своєму творі В. Пачовський і звідти пішла назва про Закарпаття як «Срібна земля».

Багато нового приносять його статті про творчість А. Патруса-Карпатського, Ю. Боршоша-Кум'ятського, І. Ірлявського, Марка Бараболі, чи Спогади про Карпатську Україну, Семінарста із Красного Поля та інші. Жаль, не маємо простору для їх детального розгляду.

Цікаві та зворушливі статті, в яких автори намагаються подати своє розуміння творчої діяльності Ю. Балеги. Так, Н. Ференц розповідає про літературознавчі досягнення, прозові твори та які труднощі доводилось йому переборювати під час радянського режиму, щоб дати об'єктивну картину літпроцесу Закарпаття. На її думку, нема закарпатського письменника, щоб Ю. Балега не написав про нього статтю чи рецензію. Він також рецензував і твори наших поетів – С. Гостиняка, І. Галайди, Й. Збіглія. Розповіла, як виникали його прозові твори, як він виконував роботу викладача університету, завідувача кафедри, декана факультету і секретаря парткому філологічного факультету. Тяжка була робота на факультеті, коли прийшло на філологічний факультет подружжя Кравченків Ю. і В та П. Галай, які розпочали свою діяльність шкаредими доносами, скаргами у всі органи аж до ЦК КПРС на проф. Й. Дзендзелівського, Ю. Балегу та інших викладачів. На її думку, Юрій завжди відстоював і боровся за правду, справедливість, захищав інтереси людей факультету. Не менш цікаві факти вона наводить із його суспільно-політичної роботи після проголошення незалежності. Між іншим, пише, що у суспільну діяльність він включився аж після заклику дружин Івана Чендея Марії: «Юрій Іванович, ви служили комуністам, а тепер послужіть Україні!» І він справді віддав всі сили Україні, був у центрі всіх подій на Закарпатті, був головою Народного руху України Закарпаття, «був щасливим у творчості», «був українцем з великої літери», хоч не раз казав, «що важко бути українцем в Україні».

Інші автори, як І. Звонар, Х. Керита, О. Чижмар, І. Ребрик, Б. Дудаш, В. Поп доповнюють розгорнуту і майже вичерпну статтю Н. Ференц про Ю. Балегу.

Враження від збірника Ю. Балеги «Особистість у вимірі часу» велике і хороше. Як на мене, майже на весь зріст постає перед нами Ю. Балега як неординарна особистість, як видатний літературознавець, прозаїк, педагог, суспільний діяч і як людина широких інтересів, занадто трудолюбива, людина щирої, зичливої і великої душі.

Михайло Роман

Ще до питання про післявоєнну мовну ситуацію українців Східної Словаччини

Нещодавно появився збірник доповідей з конференції, яка була присвячена 95-річчю від дня народження та 30-літтю від дня смерті Івана Мацинського (Ivan Macinský – ukrajinský básnik, prekladateľ a slovensko-ukrajinské literárne vzťahy. Ed. Mária Ňachajová. Prešov 2018. 190 s.). Безсумнівно, матеріали збірника будуть сприяти глибшому пізнанню життя і діяльності нашого найвизначнішого післявоєнного письменника, поета, культурно-освітнього діяча.

У згаданому збірнику мою увагу привернула стаття проф. Марії Чижмарової під назвою «Jazyková situácia a kultúrny život Ukrajincov východného Slovenska v druhej polovici 20. storočia» (с. 56 – 68). Вважаємо, що для кожного, хто займається цією проблематикою, вже на перший погляд видно, що тема занадто широка, яка для серйозного аналізу вимагала б принаймні дві монографії. На наш погляд, для доповіді на конференції доцільно було б обрати, напр., таку тему: «Роль і місце Івана Мацинського в процесі становлення і розвитку української літературної мови в Східній Словаччині». Адже слово «ситуація» в «Словнику української мови» (т. IX, Вид-во «Наукова думка», Київ, 1980, с. 208) пояснюється як «сукупність умов і обставин, що створюють певне становище, викликають ті чи інші взаємини людей». А сполучення мовна ситуація в сучасній соціолінгвістиці означає відношення суспільства до мови, освітлення сприятливих і несприятливих умов функціонування окремої літературної мови, мовну політику держави по відношенню до літературної мови, роль окремих чинників, що обумовлюють мовну ситуацію (культурно-освітніх установ, шкіл, піклування про культуру мови і под.), взаємодію літературної мови з сусідніми мовами та діалектами (інтерференція), мовне прогнозування та ін.

У згаданій статті М. Чижмарової є спроба встановити післявоєнні умови функціонування літературної мови (фактично російської) в Східній Словаччині, побіжно розглянути діяльність Української Народної Ради Пряшівщини (далі. – УНРП), Реферату українських шкіл (далі. – РУШ), нашого театру, радіомовлення, преси і т. д. Авторка статті наводить давно відомі дані, які ми аналізували в нашій дисертації у 1964 р., згодом у монографії у 1969 р. та в дальших працях (монографія названа нижче), згадуються дані, що розглядаються в роботі І. Ваната (праця названа нижче), хоча ці джерела в аналізованій статті авторка не згадує. М. Чижмарова не наводить у своїй статті й жодного юридичного документу (чи документів іншого характеру), на підставі яких пропонувалось тоді розв'язувати існуючу мовну ситуацію українців Пряшівщини. Нагадаємо, що було прийнято кілька таких документів, наведемо хоча б декотрі з них: «Меморандум українців, проживаючих на Словаччині, репрезентованих УНРП у Пряшеві» (22. IV 1945), «Постанова Словацької Національної Ради від 26.06. 1946 за № 838-9/45 про українську шкільну справу», «Постанова УНРП від 13.06. 1945», «Прошение в деле оказания помощи русским, украинским заведениям на Пряшевщине», «Пропозиція РУШ від 9.8.1945, надіслана УНРП (про вимогу запровадити викладання української мови в школах у такій кількості годин, як відведено для російської мови)», «Закон про єдину систему

шкіл у ЧСР», «Додаток до організації і розкладу роботи Повереництва шкіл у Братиславі (розпорядження № 5221/1948 – през. 1, від 9.8.1948), надісланого РУШ Президією Повереництва шкіл 19. 02.1949 р. (704/1949 – през. 1)», «Розпорядження Повереництва шкіл № 83/49 від 20.5. 1949 р. про влаштування т. зв. «комісіональних записів» у школах східних районів» тощо. Корисним було б прокоментувати деякі з цих документів, щоб для читача було зрозумілим тодішнє складне становище мовної ситуації нашого етнічного регіону. Для ознайомлення з цими та іншими документами доцільно було згадати, напр., нашу монографію «Літературна мова українців Закарпаття і Східної Словаччини» (1969 р.), що на той час була першою книжкою, в якій докладно освітлюється мовна ситуація на Закарпатті і Пряшівщині (з цього приводу відомий карпатознавець проф. О. Мишанич писав, що, може, хтось напише і кращу книгу про літературну мову українців Закарпаття і Східної Словаччини, але монографія М. Штеця була першою, що спеціально присвячена мовній ситуації цього етносу), відомо, що на той час ще не було книжки про історію Пряшівщини (тільки через 16 років з'явилась ґрунтовна і досі неперевершена праця І. Ваната «Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини», II-й том (1918 – 1948) у 1985 р., згодом під цією ж назвою вийшов і I-й том (1918 – 1938) у 1990 р.

У зв'язку з питанням розвитку шкільної справи на Пряшівщині у статті М. Чижмарової згадується, що після 1945 р. було засновано «цілий ряд шкіл, які мали у своїй назві слово «русский», мається на увазі гімназія у Міжлабірцях, ... та ряд дальших російських середніх шкіл» (с. 56). Чому тут окремо не згадується заснування однієї з найбільших середніх шкіл – російської гімназії в Гуменному. На цьому місці необхідно уточнити, що 23 (24) лютого 1945 р. було засновано під назвою *Štátne ruské gymnázium v Medzilaborciach* з російською мовою навчання. На початку березня 1945 р. почалося навчання у першому класі цієї гімназії (два паралельні класи – 95 учнів). У зв'язку з матеріальними труднощами гімназію було переведено в Гуменне, де 1.10.1945 р. почалося навчання в 4-му і 5-му класах, а з 15.10.1945 р. – у 1-му, 2-му і в 3-му класах.

Тільки 1.10.1950 р. було засновано в Меджилабірцях чотирьохрічну педагогічну гімназію, куди, крім випускників тодішніх «мештянських» шкіл, перейшла й частина учнів гуменської гімназії.

Гуменська гімназія існувала до 3.8.1953 р., її закінчило майже 350 випускників. Чому не можна замовчувати існування однієї з тогочасних найбільших російських гімназій? Тому що гімназія дала можливість бідним селянським дітям здобути середню освіту, тому що вона активно залучилася до тодішнього суспільно-політичного процесу, але й тому що під час свого існування якраз вона активно впливала на тодішню мовну ситуацію. Відомо, що гімназія виховувала своїх студентів у сильному русофільському дусі, що аж ніяк не сприяв національному самоусвідомленню не тільки самих студентів і їх сімей, але й взагалі нашого етносу. Нагадаємо, що майже 80 процентів матурантів гімназії закінчило вищі учбові заклади, але тільки невелика частина з них зголосилася до української національності й підтримувала її українськомовну національну орієнтацію.

У зв'язку з переходом на українську літературну мову як викладову в наших школах на початку 50-х років не можна замовчувати роль найвизначнішого тогочасного українського мовознавця в Чехословаччині проф. Івана Пянькевича. Саме він та невелика група вчителів (напр., А. Остапчук,

А. Андрейкович, Г. Рогаль та ряд інших) великою мірою спричинилися до творення умов для успішного переходу на українську літературну мову. Відомо, що І. Панькевич був першим ініціатором мовних курсів української мови для вчителів на Пряшівщині, він навіть підготував перший посібник української мови «Короткі правила українського правопису для вжитку на Пряшівщині» (1956 р.). Згаданий учений зробив багато для поліпшення тодішньої мовної ситуації в нашому етнічному регіоні, а зробив би ще більше, якби його не було неправомірно звинувачено в українському буржуазному націоналізмі.

Авторка статті в загальному плані (досить стисло) подає характеристику мовної ситуації в 50-х та на початку 60-х рр. минулого сторіччя, згадує дискусії про питання розвитку української літературної мови, роль мовних курсів та мовних консультацій на радіомовленні, в місцевій пресі у процесі становлення літературної мови на Пряшівщині тощо. У зв'язку з наведеним використовує, зокрема, статтю І. Мацінського «Концепції, безконцепційність і – де ти, концепціїє нашого культурного життя? (Дукля, 1965, № 2). І. Мацінський подав глибокий аналіз ситуації тодішнього національного і культурного життя українців Пряшівщини, правильність яких підтвердило подальше життя нашого етносу. Щоправда, деякі його положення вимагають коректури, напр., твердження про те, що автори художніх творів не використовували (або недостатньо використовували) народну мову. Це не зовсім так. Окремі місцеві українські письменники (напр., А. Кусько, М. Шмайда та ін.) вживали у своїх творах (зокрема прозових) лексичні (і граматичні) діалектизми, але їх виправляли тодішні редактори, рецензенти та ін.

Стосовно розгляду «Норм редакційної практики народно-розмовною мовою для «Нового життя»» І. Мацінського (1969 р. мені їх автор надіслав 28 с. машинопису) з відступом півсторіччя, був би цікавим погляд істориків, мовознавців, чи пропонувані «Норми...» поліпшили б тодішню мовну ситуацію, чи сприяли б збереженню нашого єдиного українського етносу, якби вони були надруковані. Ще у зв'язку з дослівним перейняттям тексту з нашої монографії, що його авторка наводить на сторінках 60 – 61 (34 рядків) своєї статті, було б коректним навести наш текст у лапках, а в дужках зазначити, що його переклала на словацьку мову М. Чіжмарова, подібне стосується і сторінки 59 (14 рядків).

Очікувалось би, що проф. М. Чіжмарова продовжить аналіз мовної ситуації українців Східної Словаччини від 70-х рр. минулого століття до кінця минулого століття (за наступних майже 40 років) так, як зазначається у назві її статті. Хоч для читача, очевидно, була б цікава і мовна ситуація в ХХІ столітті. На жаль, не сталося так. Авторка чомусь переключилася на іншу тему, яку можна було б назвати як дослідження діалектів нашого етносу.

Якщо авторка почала розглядати іншу тему – діалектологічні дослідження, то і тут треба бути коректним і послідовним. Так, напр., у рецензованій статті згадується загальнодержавний діалектологічний семінар (1963 р.), присвячений дослідженню українських говорів Східної Словаччини. Семінар наводиться, але 3 міжнародні діалектологічні конференції (за великої участі закордонних діалектологів) (1975, 1981, 1986), організатором яких був Jazykovedný ústav Ľ. Štúra та Філософський факультет Університету П. Й. Шафарика (фактично кафедра української мови), чомусь уже не згадуються. Конференції проводились під захистом директора інституту проф. Й. Ружічки та декана факультету М. Штеця. Предметом цих конференцій були й актуальні питання дослідження українських говорів Пряшівщини.

Інший приклад: проф. М. Чіжмарова наводить і коментує ряд монографій, присвячених місцевим говорам, і чомусь тільки журнальну статтю П. Бунганича (згодом ще статтю З. Ганудель). На жаль, забула про дослідження своїх декотрих колег з кафедри, забула про те, хто був організатором дослідження діалектної лексики на кафедрі української мови. Згадується, напр., 18 номер «Наукових записок» 1993 р. (Vedecká pozostalost' V. Lattu...), але замовчується спеціальний 13 номер «Наукових записок» (у вигляді окремої монографії під назвою «Українські говірки верхньої течії річки Цирохи», 133 с.), в якому надруковані і праці членів кафедри (Ю. Муличака, М. Штеця, З. Ганудель). До речі, члени кафедри А. Кундрат, Ю. Муличак, М. Штець написали чимало діалектологічних робіт, але їх в статті зовсім не згадано. Здається, ніби авторка статті наводить лише тих авторів, які для неї симпатичні.

Сказане може підтвердити й факт, що не знайшлося трохи місця в статті, щоб згадати й праці іншого характеру, напр., зусилля Аделії Кундрат та Юрія Кундрата, які переклали чимало підручників із словацької мови на українську, написали ряд власних підручників української мови для різних класів гімназії, що, таким чином, значною мірою сприяли поліпшенню мовної ситуації в наших українських школах. Так само позитивно впливали на покращання мовної ситуації публіковані праці, присвячені мовній культурі (напр., окрема книжка М. Новака, А. Кундрат, Ю. Муличака під назвою «Як правильно говорити і писати», 1990, 108 с.), статті Ю. Кундрата, З. Ганудель, А. Кундрат, В. Суботи, М. Штеця та ін., як і робота мовних консультантів в Українському національному театрі та українському радіомовленні (М. Новак, В. Субота). І для них не знайшовся рядок тексту, а між тим, згадані моменти, на наш погляд, не меншою мірою сприяли поліпшенню мовної ситуації нашого етносу (якій присвячена аналізована робота авторки), ніж, напр., монографія *Zoologická lexika v nářečiach Rusínov-Ukrajincov východného Slovenska*.

Наведені вище факти наводять мене на думку, що колектив кафедри української мови та його керівництво в останні десятиріччя тенденційно, свідомо замовчує те, що позитивне виконав попередній колектив кафедри. Свідчать про те й друковані матеріали про кафедру (напр., *Katedra ukrajínistiky IRUS Filozofickej fakulty PU v Prešove 1953 – 2013*. Editor M. Čižmárová, 2013, звіти про діяльність кафедри, статті про «jazykovú situáciu» тощо). Виникає переконання, що все позитивне, чого досягла кафедра, це – ніби тільки результат роботи останніх двадцяти років. Якщо частина викладачів на пенсії, або між живими вже немає кількох наших колег, це аж ніяк не значить, що вони теж не внесли вагомий внесок у розвиток кафедри, у розвиток наукового і національно-культурного життя нашого етносу. Так, напр., в статті М. Чіжмарової не згадано капітальну працю П. Бунганича «Словацько-український словник» (1985, 674 с.), який давав можливість учителям, студентам, редакторам, взагалі всім, хто користався українською мовою, знайомитись з нормативною лексикою української літературної мови. Цей словник мав (і має) позитивний вплив на нашу мовну ситуацію, не в меншій мірі, ніж словники, які розглядаються в рецензованій статті.

Взагалі з погляду поставленої авторкою статті мети – аналізувати мовну ситуацію українців Східної Словаччини, подумаймо, як на неї впливають наші діалектологічні праці (включно моїх 22 робіт). Адже вони призначені для вузького кола спеціалістів-діалектологів. Не маємо наміру нікого ображати, але коли спитати нашого пересічного інтелігента, хто знає якусь діалектологічну працю

М. Штеця, напр., «Особливості фонетичної системи та граматичної будови говірки села Руське», або знає якусь наведену авторкою статті монографію про місцеві говори, – то відповідь буде негативна. Отже, якогось вагомого впливу з погляду соціолінгвістики на мовну ситуацію тут не передбачається. Навпаки, з наукового мовознавчого боку ці дослідження мають вирішальне значення для підтвердження погляду про те, що в своїй основі діалекти українського етносу Пряшівщини належать до найзахіднішої групи українських говорів.

В аналізованій статті мене дуже здивувало твердження проф. М. Чижмарової про те, що на початку 60-х років минулого століття «...sa organizujú odborné a vedecké podujatia, na ktorých sa rieši otázka spisovného jazyka a miestnych ukrajinských rusínskych nářečí» (с. 58, подібне на с. 64). З цього приводу хочеться зауважити, що науковець повинен чітко усвідомлювати, що діалект, – це не політична категорія, яка може бути водночас і тим, і другим, а завтра зовсім іншим. Наріччя – це наукове поняття, яке не підлягає політичним змінам, воно має своє звукове і граматичне оформлення, склад лексики (що не є кодифіковані). Ці його ознаки не можуть одночасно бути і українські, і русинські.

Належність місцевих говорів до найзахіднішої групи українських наріччя довела Чеська академія наук ще в 1919 р., І. Панькевич у своїй славетній праці «Говори Підкарпатської Русі і сумежних областей» (1936 р.) і цілий ряд відомих мовознавців (В. Гнатюк, Й. Дзендзелівський, В. Латта, П. Чучка, Ф. Жилко, З. Ганудель і багато-багато ін.). Зауважимо далі, що проф. Й. Дзендзелівський свого часу розглянув 31 особливість нібито окремої карпатської (русинської) групи говорів, але водночас проаналізувавши кожну цю особливість, довів, що всі ці особливості знаходяться і в інших західноукраїнських говорах. Виникає питання, чи, може, хтось із сучасних неорусинських дослідників знайшов нові особливості місцевих наріччя, яких немає в інших українських говорах, і які були б науковою підставою їх уважати не українськими, а русинськими наріччями? Я такої роботи про русинські говори не знаю. То на якій підставі авторка статті вживає назву ukrajinské rusínske nářečia? З цього приводу вважаємо доцільним навести таку думку нашого відомого історика І. Ваната: «...науковець, який вболіває за долю свого народу, повинен бути стійким у принципових питаннях і не може байдуже ставитись до різних підступних дій противників українства» (Дукля, 5, 2014, s.73).

Не так давно на кафедрі української мови було хорошим звичаєм, що той, хто писав якусь роботу про кафедру, то текст давав на доповнення окремим колегам. Сьогодні справа простіша, тому що повна бібліографія членів кафедри – мовознавців знаходиться в п'ятитомному виданні «Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov» (Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied), при бажанні вистачить відкрити відповідний том бібліографії і знайти потрібні дані.

Стосовно аналізованої статті про jazykovú situáciu хочеться зауважити, що оскільки стаття написана словацькою мовою, то вона, очевидно, розрахована й на словацького читача, який менше обізнаний з цією проблематикою, ніж читач нашого етносу. Отже, така стаття повинна бути дуже змістовна, ґрунтовна, з вагомими аргументами, щоб переконувала словацького читача у правильності української мовно-національної орієнтації нашого населення. На жаль, авторка закінчує розгляд мовної ситуації українського населення Східної Словаччини фактично згадкою про «Норми...» І. Мацинського. Далі М. Чижмарова обмежилась лише констатацією одного факту щодо нашої місце-

вої шкільної справи, а саме «K týmto školám sa hlásia Ukrajinci i Rusíni (do roku 1991 to bola jedna národnosť, od uvedeného roku sa evidujú pre túto menšinu dva názvy)» та останніми чотирма рядками статті про те, як загалом сприяли мовній ситуації наукові дослідження – монографічні праці, лінгвістичні атласи, збірники з наукових конференцій і под. (без якоїсь конкретизації). Нам здається, що для когось вигідно, щоб члени нашого етносу саме у такому світлі представляли сучасну мовну ситуацію українців Східної Словаччини, про що, очевидно, свідчить наведений авторкою факт, що «Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0689-12», s. 56).

На цьому місці хочеться нагадати факт, який не може бути невідомий проф. М. Чижмаровій, що в грудні 1989 р. на позачерговій конференції Культурного союзу українських трудящих (далі. – КСУТ) дійшло до його розпуску і створення Союзу русинів-українців (далі. – СРУСР), із заснуванням якого фактично дійшло до поділу нашого населення на дві національності – українців і русинів.

Наші згадані вище дослідження мовної ситуації попередніх століть на Закарпатті і Пряшівщині підказували, що тут починається реанімація колишнього русинства. Реакція на цю ситуацію з боку новоутвореного СРУСР не з'являлася, не було якоїсь реакції і з інших боків. Не дивно, що в той час в атмосфері політичної і громадської розгубленості, постійного обмовляння, всебічного знецінювання праці місцевої української інтелігенції з боку деяких окремих місцевих діячів, ніхто не наважувався реагувати на цю ситуацію, хоч усім було ясно, що запровадження анахронічної назви «русини-українці» фактично ведуть до появи двох національно-мовних орієнтацій. Саме тоді я був першим, хто наважився висловитися до цієї проблеми, написавши брошуру «K otázke «rusínskeho» spisovného jazyka» (1. vyd. Prešov, Zväz Rusínov-Ukrajincov ČSFR 1991. 24 s.). Ця праця стала предметом обговорення Ради Уряду Словацької Республіки для національностей, яку очолював заступник голови Уряду Словацької Республіки М. Поруб'як. Як автор праці я мав можливість запросити на презентацію асистента-спеціаліста, яким був І. Ванат. У цій гострій дискусії члени Ради з рядів русинського табору не зуміли навести жодного наукового аргументу проти наших тверджень про приналежність нашої національної меншини до українського народу і необхідності вживання єдиної української літературної мови, змоглися тільки на політичні аргументи типу «української мови на Закарпатті не було, її після Другої світової війни запровадив Й. Сталін». І Ванату, і мені вже на цій презентації стало зрозумілим, що з представниками політичного русинства не можна дійти до якогось компромісного рішення національної приналежності нашого населення і вживання єдиної літературної мови. Згадуючи цю нашу презентацію, хочемо констатувати, що член згаданої Ради Уряду Словацької Республіки за українську національну орієнтацію В. Дацей, який ініціював цю презентацію, під час її кількагодинного тривання, на жаль, ні разу не підтримав наші положення щодо приналежності нашого населення до українського народу.

Після появи нашої праці «K otázke «rusínskeho» spisovného jazyka» (українська версія «До питання «русинської» літературної мови», 1992 р.) вийшла праця М. Мушинки «Політичний русинізм на практиці» (Додаток до газети «Нове життя». – 1991. – № 47 – 48. – 12 с.), дальші мої брошури: «Rusíni či Ukrajinci?» 1. vyd. Prešov, Zväz Rusínov-Ukrajincov ČSFR. 1992. 28 s.), «Аналіз

норм т. зв. русинської мови» (у співавторстві), видав Союз русинів-українців Чехословацької Федеративної Республіки, 1992, 16 с., «До сучасних проблем нашого культурно-національного життя» (у співавторстві), видав Союз русинів-українців Чехословацької Федеративної Республіки, 1992, 12 с. та більшість із моїх понад 250 друкованих праць, присвячених аналізу мовної ситуації українців Пряшівщини (велика кількість праць інших колег), у яких розглядається згадана проблематика. На жаль, ці дослідження не ввійшли у «концепцію» аналізованої статті проф. М. Чижмарової про мовну ситуацію українського етносу в Східній Словаччині.

Підсумовуючи, слід сказати, що поза увагою авторки залишився розгляд мовної ситуації майже за 30 років. Не довідаємось із статті про те, що кардинальною проблемою сьогоденної мовної ситуації є: поява політичного неорусинства (яке має намір деукраїнізувати місцевих українців, сприяти їх остаточній асиміляції), поява мовного дуалізму, повна національна дезорієнтація місцевого населення, зміна статусу української мови на Пряшівщині, зміна мовної політики держави по відношенню до української мови, фактичне скасування системи українських шкіл і т. п. Читач нічого не дізнається про справжнє обличчя закордонних меценатів політичного неорусинства, як і про самовіддану боротьбу свідомої української інтелігенції за завершення національного самоусвідомлення нашого населення, не познайомиться з великою кількістю літератури, що було написано на захист українства в Східній Словаччині (нагадаю хоча б найкращу і найґрунтовнішу працю про політичне русинство Л. Белея «Русинський» сепаратизм: націєтворення *In vitro*» (2017, 390 с). Очікувалось би, що наша найвища наукова установа буде прищеплювати студентам переконливі аргументи про розуміння сучасної мовної ситуації, буде навчати студентів любові до української мови, культури, буде заохочувати їх працювати на ниві народній. Очікувалось би і більше ініціативи з боку СРУСР знаходити й заохочувати спеціалістів писати більше розвідок про нашу національно-мовну проблематику. Свого часу існувала невеличка група ентузіастів-фахівців (у якій І. Ванат і я певний час працювали) при СРУСР, що підготувала ряд концепційних матеріалів, пропозицій для Президента СР, Уряду СР, окремих міністерств і відомств республіки, однак після відходу В. Коваля з посади голови організації інтерес до роботи цієї експертної групи припинився.

На останці хочу зауважити, що мені дуже прикро, що під кінець моєї наукової кар'єри мені довелося вперше (а, очевидно, востаннє) писати в такому дусі. Не мав я наміру ображати пані професорку чи когось іншого, не маю наміру вести якісь дальші дискусії з цього приводу. Хочу тільки зауважити, що коли б справа торкалася тільки моєї особи (як це мало місце в ювілейній праці «Katedra ukrajiniistiky IRUS Filozofickej fakulty PU v Prešove 1953 – 2013» чи в інших працях авторки), я б, як і раніше, промовчав. Однак у аналізованій статті справа торкається не тільки мене і моїх колег (частина яких уже не може себе захищати), але й нашого етносу в цілому, то я вважав своїм обов'язком обізнатися з надією, що я роблю це з добрим наміром, що мої зауваження будуть сприйматися як пропозиція в майбутньому поважати один одного, як необхідність об'єктивно оцінювати працю, наукові досягнення один одного, як заохочення до захисту місцевого українського населення від нападів представників теперішнього політичного неорусинства, що значною мірою ускладнило нашу сучасну мовно-національну ситуацію.

Микола ДУПЛЯК

ВАЖЛИВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРО «РУСИНСЬКИЙ» СЕПАРАТИЗМ НА ЗАКАРПАТТІ

(Любомир Белей. «Русинський» сепаратизм.
Націєтворення in vitro. ТОВ «Темпора», Київ, 2017. – С. 392.)

Мое знайомство (свідоме і підсвідоме) з проблемою русинства, москвофільства та Закарпаття почалося ще в ранньому дитинстві на Лемківщині. У мене був приятель-одноліток і сусід, у якого не було батька. Я співчував йому з цього приводу. Щойно згодом я довідався, що його батько загинув на Закарпатті в боротьбі з мадярами 1939 року. Цього року, на клич Карпатської України, з Лемківщини пішло боронити Закарпаття чимало охочої молоді. Не всі повернулися додому. Багато лемків загинуло.

Слід нагадати, що Карпатська Україна протягом століть була відчужувана від матірніх українських земель, а її історична доля вирішувалась збройними конфліктами між князями Галицько-Волинської держави та королями Угорщини. Від 1387 р., аж до розвалу Австро-Угорської монархії в 1918 році, Карпатська Україна під різними назвами була провінцією іншої держави. У січні 1919 р. проголосила свою злуку з УНР, але у висліді катастрофи українських визвольних змагань та політичних махінацій переможців, увійшла як автономна територіальна одиниця до складу Чехословацької Республіки. У березні 1939 р. Мадярщина з дозволу Гітлера напала на Карпатську Україну, але зустрілась із збройним спротивом Карпатської січі. Оборонці рідної землі рясно скропили Закарпаття своєю кров'ю. Героїчна боротьба Карпатської січі з угорською армією була першим збройним виступом, що попередив Другу світову війну. З гордістю мусимо ствердити, що Карпатська Україна довше обороняла свою незалежність, аніж Польща, Франція чи Чехословаччина, яка в обороні своєї волі не віддала жодного пострілу.

Вивчаючи історію України, я зрозумів очевидну правду, що Київська Русь – це стара назва України, а русичі – стара назва українців, тому практично всіх українців можна назвати русичами, русинами (так називали

нас поляки) і нічого злого в тому немає. З проблемою русинства і москвофільства я зустрівся в 1960-х роках в Америці. Моя зустріч із частиною моєї американської родини не була приємною. Виявилось, що ті, хто виїхав до США на початку минулого століття або й скоріше, попали під вплив москвофільства, змінили обряд з греко-католицького на православний і називали себе малими росіянами; українства не терпіли. Це – рідні брати і сестри моєї Мами – свідомої українки. Вони заохочували нас приєднатися до їхнього середовища, що об'єднувалось біля Лемко–Союза та його органу «Карпатська Русь». Наші дороги розійшлися. Настало повне відчуження. Тоді я приписував їхню орієнтацію низькій освіті та баламутству їхніх церковних і світських провідників.

У пізніших роках мою увагу до проблеми русинства привернув своїми публікаціями його політичний провідник проф. Павло Роберт Магочі, який 1978 р. написав книжку «The Shaping of National Identity (Subcarpathian Rus 1848-1948)». Я сприймав цю публікацію як несерйозне політичне замовлення. Те, що велика кількість істориків, включно з угорськими, прийняли правду, що первісним поселенням Закарпаття були русини – українці, не переконало його. Він почав далі поширювати твердження угорського історика Карачо-ні про прихід угрів на Закарпаття.

У своїх публікаціях П. Магочі ставить закарпатцям такі можливості розвитку: 1. Сконсолідуватись як етнічна група карпатських русинів, 2. Стати частиною мадярського народу, словаків, українців чи росіян. Відомо ж бо, що протинародний рух москвофільсько-мадяронський підтримували чехи, мадяри і поляки. Унаслідок цього постала політична деморалізація по селах Закарпаття, так що деякі селяни були дезорієнтовані. Крім того, український рух на Закарпатті не отримував ні від кого ані матеріальної, ані моральної підтримки. Всю освідомлюючу працю вела українська інтелігенція та свідомі громадяни.

Сусіди воліли мати в своїй державі несвідомих русинів, а не українців, бо русин – це матеріал до асиміляції. З русина можна зробити словака, поляка, мадяра, а з українця – ні. Як пише д-р Юліан Химинець (*Народна Воля*, 2-9 липня 1992) у статті «Ми знаємо, хто ми є і чиї ми діти», русини в Америці американізуються легко. «Останній перепис в Америці показав, що 700 тисяч осіб назвало себе людьми українського походження. А скільки русинів? – Вісім тисяч... це все? Їх же є не менше як мільйон лише в Пенсильванії, але вони всі назвали себе американцями. Та сама історія, що й на Пряшівщині». Д-р Ю. Химинець робить такий висновок: «Якщо П. Магочі вірить, що *підкарпатські люди* є окремою нацією, то він її погребник». Як науковець, П. Магочі мав би пояснити цим людям, хто вони є, але робить навпаки: баламутить людей своїми «русинськими» брошурами.

Мое зацікавлення русинством привернула поява наукової публікації знаного українського мовознавця, доктора філологічних наук, проф. Ужгородського національного університету Любомира Белея (1962-2017) «Русинський сепаратизм: націєтворення in vitro», яку я безуспішно бажав придбати в ужгородській книгарні, але купив у Львові. Бажаю, отже, поділитися думками з прочитаного змісту, бо, на мою думку, публікація робить серйозний і вичерпний підсумок проблеми, якій вона присвячена.

Л. Белей вважає, що русинство стало реакцією на українське національне відродження. Він змальовує широкі історичні передумови проблеми, які можна пояснити майже тисячолітньою бездержавною історією українців За-

карпаття. Автохтонні мешканці історичного Закарпаття протягом такого тривалого часу витворили досить консервативну спільноту, яка з великою недовірою ставилася до всього, що приходило ззовні і саме завдяки цій замкнутості зберегли свою ідентичність, перемагаючи жорсткий асиміляційний тиск.

Наприкінці XIX ст. з'являється нова течія у закарпатському самостійницькому русі – політична, великомадярьська за своєю сутністю, справжньою метою якої було не збереження або консервація місцевих традицій – церковно-конфесійної, мовної та літературної, – а цілковита мадяризація історичного Закарпаття через штучну ізоляцію закарпатців від їхніх одноплемінників з Галичини, Буковини та Наддніпрянщини, – підсумовує Л. Белей. Попри різні мотиви, на практиці наслідки діяльності представників культурницької та політичної течій збігаються – це антиукраїнство.

Великомадярьська течія у самостійницькому русі на теренах історичного Закарпаття безпосередньо пов'язана з діяльністю Юлія Фірцака. Справжнім каталізатором, який заактивізував ідеї суверенізації «угро-руського народу» з боку офіційного Будапешта, стало відзначення тисячолітнього ювілею переселення угорців. 1907 р. Верховинську акцію за наказом міністра І. Дарані очолив Едмунд Еган. У своїй діяльності комісія Е. Егана мала вельми політичні та національні мотиви, які, очевидно, і мав на увазі Ю. Фірцак, коли писав про «далекосяглі державні заходи». Верховинська акція угорської адміністрації змусила офіційні угорські кола чітко зрозуміти небезпеку національного самоусвідомлення автохтонних мешканців Закарпаття, тому найнагальнішим своїм завданням вони вважали не допустити до об'єднання – навіть у формі суто культурній – українців по різні боки Карпат, а ідея окремішності «угро-руського народу» була дуже зручним інструментом для реалізації цього непростого завдання. У руслі реалізації нової «русинської політики» в Будапешті засновують газету «Недьяля».

Засновником нової течії закарпатського самостійницького руху, великомадярьського за своєю сутністю, згодом стає Г'адор Стрипський, який у боротьбі за «простий народ» формулює теоретичні постулати неорусинського дискурсу, для створення якого автор не лише підвів достатню культурно-історичну базу, але й надав йому необхідного політичного прагматизму. Г. Стрипський визнає, що по обидва боки Карпат живе один малоруський народ, проте, на його думку, є ряд чинників, що перешкоджають інтеграції українців Австро-Угорщини, і саме на основі цих суперечностей пропонує творити нову угорську етнічну спільність. Разом з тим, Г. Стрипський свідомо замовчував штучні перешкоди, які створювала угорська адміністрація при вибудовуванні культурного діалогу між русинами-українцями Австро-Угорщини. У роки Першої світової війни та після неї ідею окремішності «угро-руського» народу обстоював також філолог Шандор Бонкало. Всупереч величезним зусиллям офіційного Будапешта, українці історичного Закарпаття не втрачали етнічної спорідненості з українцями по той бік Карпат. Автор підтверджує це багатьма фактами.

У міжвоєнний період на теренах історичного Закарпаття докорінно змінилася культурно-політична ситуація – воно увійшло до складу першої Чехословацької Республіки. У таких обставинах змінюється діяльність Євменія Сабова, який на практиці твердо стає на москвофільські позиції та вважає, що закарпатці мають використовувати російську літературну мову.

Окупація Карпатської України гортистською Угорщиною у березні 1939 р.

реанімує по суті забуті за роки Чехословаччини спроби витворення окремого угро-руського народу. Поява Карпатської України не на жарт перелякала офіційні кола Угорщини, бо показала, що абсолютна більшість закарпатців хоче жити у власній незалежній українській державі. На виборах до Союму Карпатської України Українське національне об'єднання (УНО), яке й було виразником ідеї української держави, отримало понад 93% голосів виборців. Збройний опір угорським окупантам у березні 1939 р. продемонстрував, що «Карпатською Україною закінчилось формування українського народу в націю на всій суцільній етнографічній українській території». (М. Кушніренко – Утвердження української ідентичності // Пробоєм. – 1942. – №4. – С. 224).

Яскраві особистості – Євменій Сабов, Гіадор Стрипський та Августин Волошин – репрезентують три магістральні напрямки розвитку свідомості закарпатців: русофільсько-тутешняцький, тутешняцько-мадярофільський та проукраїнський. Їх трьох Л. Белей називає «Русинською трійцею». Процес самоусвідомлення на Закарпатті перервала Друга світова війна. Недосформована українська ідентичність Закарпаття, знищена угорськими гонведами та советизацією, стала тим ґрунтом, на якому вирішили випробовувати дезинтеграційні технології, які, однак, беруть свої початки ще у 90-х рр. XIX ст. За походженням неорусинство є реакцією імперських (російських, угорських) сил на українське національне відродження; чітко простежується безпосередня залежність між активністю неорусинського руху та успіхами самоствердження українців.

17 лютого 1990 р. в Ужгороді відбулася установча конференція «культурно-громадської організації» Товариства карпатських русинів, яке від часу своєї появи мало підтримку місцевих державних та компартійних органів. Актив Товариства карпатських русинів зосередився винятково на політичній діяльності. Уже на початку 1991 р. Товариство підписало проект «Декларації національних товариств Закарпаття», де, між іншим, висувалася вимога анулювати Акт про возз'єднання Закарпаття з УРСР.

Усвідомлюючи унікальність політичної ситуації на Закарпатті, спричиненої безпорадністю зародків української державності, неорусинський актив став агресивніший. Його підтримували громадські організації угорської і російської меншини та їхні пресові органи. Товариство карпатських русинів спільно з активістами проугорських, проросійських, прочехословацьких, прословацьких і прорумунських організацій почало наполегливо добиватися автономного статусу Закарпатської області. У цьому бажанні їх активно підтримувало керівництво Закарпатського обкому комуністичної партії Закарпатської обласної ради. Вони бажали, щоб на Всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 р. населення визначилося не лише щодо незалежності України, а й стосовно статусу Закарпатської області. Завдяки Леонідові Кравчуку, 78% закарпатців проголосувало не за автономію Закарпаття, а за «спеціальну самоврядну адміністративну територію», правовий статус якої не регламентовано ніякими правовими актами.

На початку 1991 р. на авансцену неорусинського руху виходить Павло Роберт Магочі як «кар'єрний» вчений, для якого істина понад усе. Цього ж року він зорганізував і профінансував міжнародний науковий семінар в Ужгороді, присвячений русинській проблемі. Завдяки Вікторіві Балозі, значну частину витрат на сепаратистську діяльність неорусинських організацій, які побоювали одна одну, перекладено на Українську державу. Як пише Л. Белей,

В. Балоба взяв під свій патронат неорусинський рух на Закарпатті й доклав багато зусиль до його консолідації. Згодом неорусини отримали фінансову та пропагандистську підтримку від Росії.

Незважаючи на гучні декларації про консолідацію неорусинського руху на Закарпатті, 2009 р. інституційно виокремлюються дві його течії – поміркована, або культурно-просвітницька, на чолі з П. Маґочі, та радикально-політична, під керівництвом Д. Сидора, яка робить усе можливе на угоду Росії. Як відмічує Л. Белей, П. Маґочі та Світовий конгрес русинів, який він контролює, оперативно заявили про свою непричетність до політичних декларацій I Світового конгресу підкарпатських русинів. Слід відмітити, що радянські етнографи намагалися нав'язати своїм чехословацьким колегам думку про те, що східні райони їхньої країни заселяють не українці, а русини. Коли комуністичний режим почав втрачати своє монопольне становище на Пришівщині, колишні москвофіли знову заговорили про окремішність русинів Пришівщини.

Незважаючи на постійні переслідування та репресії, станом на кінець 80-х років ХХ ст. українська меншина Чехословаччини, зокрема на Східній Словаччині, була найчисленніша серед країн Центральної Європи, з добре організованою системою україномовних закладів освіти та української культури: у 1985/1986 навчальному році на території Словаччини у 19 школах українською мовою навчалися 1343 учні; українською мовою виходили тижневик «Нове життя», журнал «Дружно вперед», двомісячник «Дукля», дитячий двотижневик «Піонерська газета», працювала Українська редакція Чехословацького радіо. У 1953 р. при філософському факультеті Кошицького університету імені П.-Й. Шафарика створено кафедру української мови і літератури, а в 1965 р. ще й відділення для підготовки вчителів початкових класів при Педагогічному факультеті Кошицького університету. У висліді оксамитової революції 1989 р. у середовищі колишніх москвофілів і мадяронів починають лунати заклики до деукраїнізації, мовляв, автохтонними мешканцями Словаччини є не українці, а русини.

З метою якнайшвидшого розв'язання проблеми «русинської» мови, 1992 р. з ініціативи П. Маґочі в Бардіївських Купелях відбувся міжнародний політичний семінар з русинської мови, який рекламували як науковий. На семінарі обрано т. зв. «романський модел» творення чотирьох літературних «русинських» норм, що виникли в середовищах русинів чотирьох країн (України, Словаччини, Польщі та Югославії), а в майбутньому мають злитися та витворити єдину русинську мову. За підтримки словацької влади українські інституції були або русинізовані, або ж ліквідовані. Справжні баталії розгорнулися за Музей української культури в Свиднику, щоб його деукраїнізувати, а директора музею Мирослава Саполигу звинуватили «у порушенні прав русинів на самовизначення та самоідентифікацію русинської культури та історії». Музеєві давали різні назви, але щойно 2007 р., завдяки М. Сополізі, ця установа повернула собі первісну назву – Музей української культури в Свиднику.

Активність неорусинства на Словаччині, незважаючи на цілковиту підтримку Братислави, вказує на його політичний, антиукраїнський характер. Русини будують власну ідентичність на основі категоричного заперечення будь-яких зв'язків з місцевою українською меншиною та українською культурою, завдяки чому вони здобули широкі суверенні права в культурній сфері, які, однак не спричинилися до розквіту неорусинської культури. Навпаки, прискорився процес словакізації «неорусинів».

Л. Белей окремо аналізує політику та ставлення урядів Словаччини, Чехії, Сербії та Угорщини до проблеми «неорусинства». Щоб реанімувати проблему неорусинства в Польщі, 1989 р. у Лігниці засновано «Стоваришья Лемків», що пропагує думку про самостійність лемківського етносу та його культури. Прикметно, що ця організація має свої корені в москвофільському середовищі Лемківщини, а при нагоді демонструє свою антиукраїнську суть. Слід відмітити, що, як на глум, польська влада називає лемків окрегим (від українського) народом і підтримує жменьку москвофілів-неорусинів у середовищі цієї організації. Це ж бо не нова політика польської влади, спрямована на шкоду українцям і Україні.

На думку автора книжки, у Магочієвій доктрині неорусинства важлива роль припадає руснакам Сербії, бо «Воеводинським русинам вдалося затримати те, що русини по обидвох боках Карпат затратили. Вони задержали своє ім'я – свою самобутню культуру та русинську етнічну самосвідомість». Єдиним з українців, хто утверджував єдність бачванських руснаків із їхніми братами в материковій Україні, був Гавриїл Костельник. Слід пам'ятати, що на початку 1939 р. бачванські русини зібрали на той час велику суму 15 тисяч динарів для розбудови Карпатської України. Напередодні розвалу Югославії, при переписі населення 1971 р. колись єдину національну ідентифікацію «русини-українці» поділеною на дві окремі – «русини» та «українці».

Окреме місце автор книжки відводить закарпатській діаспорі в Америці, що сформувалася в 1870-1914 рр. на базі економічних мігрантів, які ще 1918 р. створили Американську народну раду угорських русинів, яку очолив юрист Григорій Ігнатій Жаткович. Результати плебісциту русинів у США відіграли важливу роль при ухваленні рішення про приєднання колишньої Угорської Русі до Чехословаччини, що було реалізовано в Сен-Жермені. Як відмічає Л. Белей, П.-Р. Магочі з притаманною йому здатністю астрономічно збільшувати реальні цифри, стверджує, що в США проживає не 10 000 американців русинського походження, а 620 000. Центрами діаспори з історичного Закарпаття в Північній Америці є Пітсбург, Міннеаполіс, Нью-Йорк і Торонто.

В 1940-1950 роках у всіх сферах своєї діяльності, а також у побуті, русини перейшли на англійську мову. У середовищі «русинів» у США діють дві церкви – «Візантійська» (Греко-кафтолическа) Руска Метрополія і Американська Православна Єпархія. Всюди панівною є англійська мова. На думку Л. Белей, церква стала знаряддям сепаратизму. Найпотужніше з русинських товариств – торонтське. Воно має щедрого покровителя Стівена Чепу – впливового канадського підприємця, президента «Сшеппа Corporation». Його діяльність спрямована на підтримку неорусинства в Україні, Словаччині, Польщі та Сербії.

Про те, що польський уряд підтримує неорусинство, свідчить факт, що 2007 року москвофільське Стоваришья лемків, яке нараховує, як пише Л. Белей, 150 членів, від Міністерства внутрішніх справ одержало 158 тисяч злотих, а від окремих органів місцевого самоврядування ще 225 287 злотих. У наступних роках фінансування збереглося на тому ж рівні. До речі, Стоваришья лемків від своїх польських покровителів одержало 207 500 злотих на 2019 рік. На основі аналізу проблеми, автор дослідження робить правильний висновок, що неорусинство скеровано на дезінтеграцію державотворчої нації – України.

Уряд Словаччини також усіляко підтримує неорусинський рух. Національний союз русинів Сербії на 2016 рік одержав 13 мільйонів динарів. Русини Угорщини одержують біля 200 тисяч доларів США (а їх записало-

ся не більше 2000 осіб). Неорусинський рух з державного бюджету України не фінансується, але ціла низка «неорусинських» розважальних акцій та видавничих проектів фінансується з місцевих бюджетів. Безсумнівно, що «неорусини» на Закарпатті мають значну закордонну підтримку.

Автор книжки присвятив багато уваги виникненню назви «русин» і доводить, що вона стосується лише земель і мешканців на території сучасної Київщини. Звідси власні назви *Русь* і *русин* поширилися на західні українські землі. Етнонім *русин* не поширився серед усіх східних слов'ян, як це нині наголошують ідеологи неорусинства. Покликуючись на факт, що на Закарпатті від 1848 до 1948 р. місцеве населення не називалося українцями, пише Л. Белей, П. Магочі вдається до відвертої фальсифікації, коли категорично заявляє, що назву «русин» вживали самі мешканці і більшість громадських і культурних діячів Закарпаття. Насправді ж, пише автор, протягом цього періоду місцеве населення Закарпаття називалося або його називали *руськими*, *руснаками*, *русняками*, *угроросами*, *угроруськими*, *руськими*, *карпаторуськими*, *карпаторосами* і тільки зрідка, переважно в міжвоєнний період, – *русинами*. Етнонім *русин* на Закарпатті новий. Його вживання мало здебільшого книжний характер. У народі побутовала самоназва *руський* або *руснак*.

До 1990-х років Магочі вживав етнонім *русин*, *карпаторусин*, *карпатський русин* як абсолютні синоніми. Однак, з активізацією неорусинського руху, відмовляється від первісної ідентифікації – *руснак* або *українець* мешканців Закарпаття і почав вперто нав'язувати думку, що на Закарпатті етнонім *русин* не має нічого спільного з етнонімом *українець*. На думку Л. Белей, П. Магочі зупинив свій вибір назви для нового слов'янського народу на етнонімі *русин* зовсім не тому, що він, мовляв, був популярний серед закарпатців, а через те, що ця назва широко відома серед словаків, угорців і поляків. До речі, в другій половині XIX ст. етнонім *русин* був популярний і в Галичині. Щоб не сплутувати назви русин по обидва боки Карпат, Магочі наполягає на думці, що закарпатців треба називати «підкарпатськими русинами». (Це з погляду Будапешта чи Праги). На думку Л. Белей, ніяких обґрунтованих аргументів на користь того, що етноніми *русин* чи *підкарпатський русин* є суто закарпатськими.

П. Магочі та його соратники здійснюють складну технологічну операцію – вихолощують первинне значення етноніма *русин/руський* як первісної назви українців та пропонують розглядати його лише як назву мешканців Закарпаття, які, мовляв, не мають нічого спільного з українцями. У своїй «русинотворчій» ілюстрованій історії карпаторусинів «Народ нізвідки» Магочі називає карпаторусинів одним із багатьох бездержавних народів чи національностей Європи.

На думку П. Магочі, після Другої світової війни будь-яку особу русинської національної ідентичності в офіційних документах насильно записували як українців. Він бідається, що русинську мову заборонено в школах і виданнях. Ідеологи неорусинства наголошують на насильницькій українізації мешканців Закарпатської області. Магочі не говорить про те, що радянська влада мала на меті не українізацію Закарпаття, а швидку советизацію регіонів, що приєднувалися до СРСР. Т. зв. українізація Закарпаття почалася з жорстоких репресій проти керівництва та активних керівників Карпатської України. Заарештовано колишнього міністра Карпатської України Юлія Бращайка, коменданта Карпатської Січі Дмитра Климпуша, міністра Карпатської

України Едмунда Бачинського, голову Українського національного об'єднання Федора Ревая та інших, а згодом колишнього президента Карпатської України Августина Волошина та міністрів його уряду – Степана Ключурака, Юрія Перевузника й Миколу Долиная.

Ці та інші факти антиукраїнських репресій викривають фарисейську сутність звинувачень П. Магочі в насильницькій українізації «русинів», – пише Л. Белей. Крім того, ані Магочі, ані будь-хто з його прибічників не наводить жодного факту про переслідування за «русинський» націоналізм.

Дослідження присвятило багато уваги творенню «русинської» мови, що почалося з правопису. Як відомо, «русинська» мова має офіційно визнані аж чотири «штандарти», кожен з яких характеризується своїми специфічними рисами та послуговується власним правописом. Основною причиною, що впливає на формування правописної системи «русинської» мови, є імперативна настанова ідеологів неорусинства – використовувати правопис як засіб відчуження «русинської» мови від української, мовляв,

Дайте нам язык у школы
Всякый – хоч и хінський,
Хоч малярський, хоч кацапський,
Лем не украинський.

Бажання наблизити «русинський» правопис до норм словацької літературної мови можна вбачати, між іншим, у правилах «писання гласної і», за якими постали дивні орфограми *бандуриста, інжнір, читати, граматіка* тощо.

Найбільша частка русиністичних праць – це словники. Протягом минулої чверті століття побачили світ біля тридцяти словників різних типів. «Русинських» лексикографів зовсім не хвилює той факт, що вони продукують словники української мови, їхнім технологічним завданням є представити словники, що називаються «русинськими», причому якомога більшим реестром, адже основне призначення таких видань – доводити факти існування окремої «русинської» мови з багатотисячним лексиконом. До речі, сепаратистські сили в Закарпатській обласній раді фінансують такі публікації з місцевого бюджету та розповсюджують по школах області. Незважаючи на якість словників, вони служать засобом досягнення політичної мети – засвідчити окремішність «русинської» мови. Технологія русинського очуднення зводиться до того, що питома український мовний, літературний, історичний або етнографічний матеріал інтерпретують як абсолютно окремий і самотутній «русинський».

Знарядям сепаратизму на Закарпатті є Мукачівська греко-католицька єпархія, що функціонує самостійно від УГКЦ і підпорядковується адміністративно безпосередньо Ватиканові. Її підтримують впливові сили в угорській та словацькій церковній ієрархії. До речі, 1993 р. Ватикан тимчасово надав Мукачівській греко-католицькій єпархії статус *sui iuris*, який гарантував збереження обрядової та національно-культурної самотутності закарпатських греко-католиків в умовах чужої держави (Угорщини або Чехословаччини), став щонайменше безглуздим анахронізмом у власній державі. Хоч цей статус ніде не називає цю єпархію русинською, неорусини заявляють, що Мукачівська греко-католицька єпархія має офіційний статус єпархії Русинської католицької церкви, яку вона творить разом з Апостольським екзархатом Чехії та чотирма греко-католицькими єпархіями в США (Арізона, Огайо, Нью-Джерсі, Пенсильванія). Неорусини взяли до системного препарування

історії греко-католицької церкви на Закарпатті і стверджують, що Мукачівська греко-католицька єпархія стала незалежною. Церква стала важливим публічним майданчиком для поширення неорусинства. Останнім часом навіть говорять про особливий «закарпатський» обряд.

Мукачівська греко-католицька єпархія стала основним плацдармом для масованого наступу неорусинів проти єдності українського етнокультурного простору, бо ж вістря денационалізації українців історичного Закарпаття було спрямоване на місцеве греко-католицьке духовенство. Не дарма від початку ХХ ст. процесові мадяризації греко-католиків патрунував «Краєвий комітет греко-католиків – мадярів».

Жорстокі репресії за симпатії до українства, мадяризація закарпатської інтелігенції, а духовенства зокрема, масована пропаганда окремішності «русинського» народу та його мови, що стало основою угорської державної політики під час окупації Закарпаття в 1939-1944 рр., заклали соціальну базу неорусинства, що згодом активізувалося в умовах незалежної України, – підсумовує Л. Белей.

Неорусини використовують гасла самостійної русинської церкви як одну із карт у своїй безкомпромісній антиукраїнській політиці. Одначе, в будь-якому «неорусинському» храмі чи то в Пітсбурзі, чи в Пряшеві, чи, може, в Мішкольці, щоб пересвідчитися, що там безроздільно панує не «мова цієї землі», а тільки англійська, словацька чи угорська мови. Наші одноплемінники у Словаччині, Угорщині та США стали легкою здобиччю асиміляції.

Неорусинство – місцевий різновид небезпечної антиукраїнської політики, спрямованої на дезінтеграцію українського етнографічного простору та цілісності української держави. Основна мета неорусинської доктрини – заперечити українськість історичного Закарпаття і тим самим суттєво – 200-300 кілометрів – обрізати найзахідніші українські етнічні терени – підсумовує свої висновки Любомир Белей. Неорусинство народилося на теренах історичного Закарпаття наприкінці ХІХ ст. у лоні місцевого москвофільства та мадярофільства, які, поступаючись ідеям українського національного відродження, намагалися витворити тут антиукраїнський анклав. Така антиукраїнська спрямованість неорусинства відповідала і відповідає геополітичним інтересам Росії, Угорщини, Словаччини, Польщі та Румунії. Неорусинська доктрина оформилась як штучно сконструйована система препарованих фактів з історії, мови, літератури, фольклору та етнографії корінного населення Закарпаття з метою створити ілюзію існування окремішнього «русинського» народу.

Вістря неорусинства спрямоване проти Української держави, яка за час своєї незалежності так і не створила стратегії розв'язання цієї проблеми. Навпаки, державні органи часто надають підтримку цьому рухові та тісно співпрацюють з його активістами. Л. Белей не без причини пише, що коли б Україна вела виважену гуманітарну політику, то вилучила б русинську мову з переліку закону «Про засади державної мовної політики», оскільки русинська мова в Україні – це абсолютна лінгвістична фікція, яка не має ні орфографічних, ні фонетичних, ні граматичних, ні лексичних норм, а є асистемним конгломератом вузькоговіркових, діалектних, загальноукраїнських і чужомовних (угорських, словацьких, церковнослов'янських, російських) елементів, які об'єднуються хіба що назвою «русинська мова». З таким висновком автора книжки не можна не погодитись. Дослідна публікація Л. Белея – немов документальна пересторога державній владі України перед небезпекою, що гряде.

Кінчаючи огляд цієї вагомї під кожним оглядом публікації, бажаю навести слова українського поета і священника-василіянина, родом з Пряшівщини, Севастіяна Сабола, відомого під псевдонімом Зореслав, який брав активну участь в організації церковного життя Карпатської України, бо вважав себе українцем:

Не знаю й сам, чому я покохав
Тебе, о Україно розп'ята
Тебе в кайданах, у невольничих,
Оганьблену тавром усіх неслав.
Я щастя, слави, величі бажав,
Коли ішов у світ, а Ти в Пилата
Конала в муці під рукою ката,
Та голос Твій молитвою дрижав.

Дослідження доповнює карта говорів української мови за Ф. Жилком, мапа «русинських» теренів за Павлом Магочієм, 22 різномовні додатки та список використаної літератури. Публікація вийшла офсетним друком у м'якій обкладинці, але тиражу не названо. Можна здогадуватись, що він дуже низький. На жаль. Книжка дуже актуальна своїм змістом. Вона повинна бути в кожній бібліотеці України, тож її треба перевидавати; прочитати її повинні всі, хто боліє добром Українського народу та власної держави, бо неорусинство не маргінальна закарпатська проблема, а місцевий різновид небезпечної антиукраїнської політики, з якою треба боротися.

На фонд журналу «Дукля»

Шановні читачі! Якщо Вам не байдужа дальша доля журналу «Дукля», просимо Вас підтримати її своїми пожертвами, які слід надсилати на рахунок:

VÚB Prešov, číslo účtu: SK46 0200 0000 0000 2843 4572

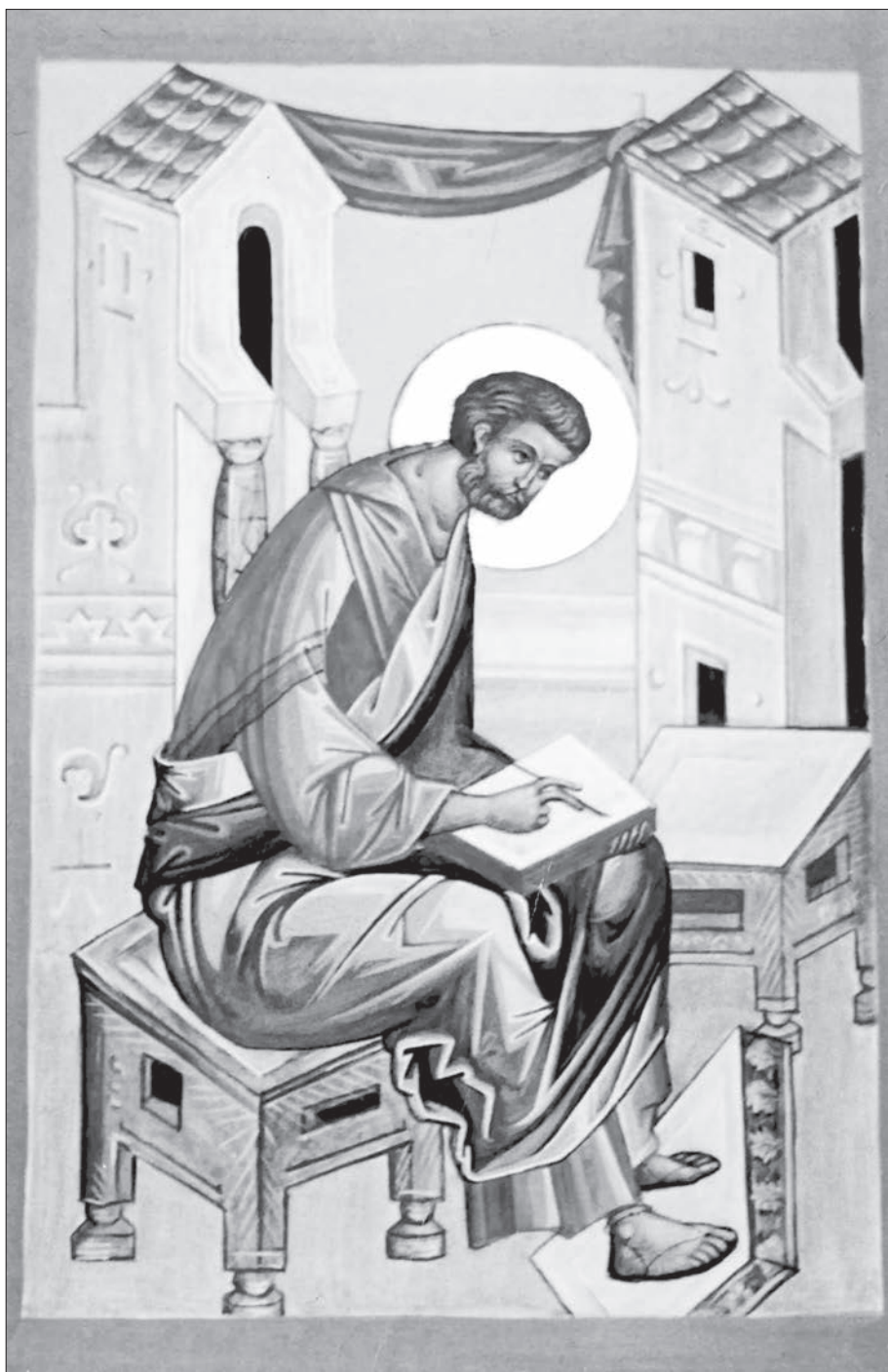
На обкладинці журналу твори українського художника Миколи Стороженка.

На першій сторінці обкладинки: «Марійка». Полотно, змішана техніка, 61x50, 1993 р.

На другій сторінці обкладинки: «Микола Жулинський (Муза)». Полотно, змішана техніка, 106x110, 2001-2002 р.

На третій сторінці обкладинки: «Апостол Марк». Дошка, левкас, темпера, 38x49, 2005 р.

На четвертій сторінці обкладинки: «В червоному (Рая)». Полотно, авторська техніка, 52x49, 1994 р.

Ціна 0,66 €

Індекс EV 226/08

ISSN 0419-8131

